

HOE
DR. H. F. KOHLBRUGGE
PREDIKANT WERD

DOOR

H. VAN DRUTEN,
Hervormd Predikant te Rhijnsburg.

LEIDEN
1884

INHOUD

Voorbericht	4
Inleiding	5
Kohlbrugge's Jeugd	10
Afgezet als Luthersch Proponent	12
Aan de belofte voldaan	25
In uitstekend Gezelschap	32
Gevolgen der weigering	33
Protesteren	34
Gescheiden	35
Naar Elberfeld	36
Naar Holland terug	39
Reis naar Godesberg	45
Redenen der ontevredenheid	47
Aangenomen	52
Een vrije Gemeente	58
Kohlbrugge Predikant	60
Brief van Kohlbrugge aan Mevrouw Van der Heydt	77
Een Jubileum	79
Zijne Begrafenis	90
Slotwoord	103
Bijvoegsel I	109
Bijvoegsel II	110

VOORBERICHT

Wat toch mag schrijver dezes genoopt hebben tot het samenstellen van dit werkje? zal wellicht deze of gene vragen.

Zijn antwoord is tweeledig:

Eensdeels hebben de artikelen van „DE HERAUT in 1881 over KOHLBRUGGE en diens vrienden” hem tot onderzoek naar deze verschijning op kerkelijk terrein geleid.

In de tweede plaats achtte hij ook zijn jeugdige ambtsbroeders geen ondiens te doen met deze uitgave, aangezien hij voor zich meent, dat KOHLBRUGGE bij de meeste jongere predikanten en gemeenteleden te weinig bekend is.

Een poging dus tot uitbreiding der kennis omtrent den Elberfeldschen Pastor, ziedaar het doel van dit boekje.

Is dit doel bereikt? De toekomst zal het leeren.

Hartelijk dank aan allen, die hem bij deze arbeid steunden. Vooral U, waarde Ambtsbroeder Dr. A. ZAHN! vraagt hij dien dank te willen aanvaarden. Voor nadere inlichtingen houdt hij zich steeds aanbevolen.

Gegronde aanmerkingen zullen niet welwillendheid ontvangen en met nauwgezetheid overwoogen worden.

Moge hij het de Hoogleeraar BEETS kunnen nazeggen: dat „zijn beoordeelaren *zacht* over 't algemeen” waren.

DE SCHRIJVER

RHIJNSBURG, Aug. 1884

L. S.

In het jaar 1833 kwam bij J. H. DEN OUDEN te Amsterdam een boekje uit onder den volgende titel: „Het Lidmaatschap bij de Herv. Gemeente hier te lande mij willekeurig belet.” Voorafgaat mijn afzetting als Luthersch proponent. Echte bescheiden van H. F. KOHLBRUGGE, Doctor in de Godgeleerdheid.”

Met voorbeeldlooze nauwgezetheid heeft de schrijver hierin het bewijs geleverd, hoezeer het hem ernst, neen een gewetenskwestie was, om lid te worden der Ned. Herv. Kerk. De inhoud dezer bescheiden is te belangrijk om ze met stilzwijgen voorbij te gaan. Een zaakrijk résumé daarvan zij ons veroorloofd.

Zooals de titel aanduidt, gaat zijne afzetting als Luthersch proponent vooraf. Hij verhaalt daarin, hoe hij sedert zijn 10de jaar onderwijs ontving in de H. Luth. leer door J. F. SCHULZE, daarna zijn bezoek aan het Atheneum te Amsterdam, zijne studie in de filosofie, in de poëzie, welsprekendheid en Oostersche letterkunde. Tegenspoeden, zijn vader getroffen, brachten hem tot nadenken en, krachten zijne opvoeding een streng aanhanger der gemeente zijns vaders, deed hij daarbij eerst belijdenis en werd kort daarop kandidaat. Toen hij echter zijne eerste leerrede zou uitspreken, behaagde het den Almachtige Diens Zoon in hem te openbaren, en zijne voordrachten droegen daarvan dan ook de duidelijkste sporen. Het „wee mij, zoo ik het Evangelie niet verkondig” zegt hij, „brandde mij gedurig op het hart.”

Het bestuur der H. L. Gemeente was drieledig en bestond uit: 1ste het consistorie, of vergadering van predikanten en ouderlingen; 2de de diakenen en 3de de vertegenwoordigers of degenen die het stemrecht der Gemeente in het verkiezen van predikanten, het aanstellen van proponenten en het oordeelen over de zuiverheid der leer voor hunner rekening hadden. Nu waren er tijdens K. 's proponentenschap twee predikanten, wier gevoelens eenigszins verschilden, n. m. I. UCKERMAN, die tot de Duitse Neologie overhelde en BENDINGER, een voorstander van de zuivere onvervalschte leer en tevens K's leermeester in de Dogmatiek. Juist dit laatste bezorgde onzen man veel vijanden onder de notabelen zijner gemeente, die dan ook niet schroomden een geschikte gelegenheid aan te grijpen om hem de voet te lichten.

Den 13^{den} Mei 1827 preekte Ds. UCKERMAN over Joh. 16:5-15. „Ik was onder zijn gehoor”, zegt K., „en hoorde tot mijn verbazing de negatieve Neologie in al haren omvang voordragen. Na kerk-tijd meende ik de predikant te spreken, doch werd daarin verhinderd.” Na met verschillende getuigen over het gehoorde gesproken te hebben, diende K. schriftelijk zijne bezwaren bij de president vertegenwoordiger in. Een week later moest hij in de vergadering komen, die spoedig uit haar midden eene commissie van onderzoek benoemde, welke commissie met den betrokken predikant daarover van gedachte zou wisselen. Het antwoord van den predikant vond de vergadering bevredigend en hiermeê scheen de zaak gesust. Men had echter buiten den waard gerekend.

Op den 2^{den} Pinksterdag, juist toen K. den namiddaggodsdiensdienst zou leiden, vernam hij dat Ds. UCKERMAN 's morgens in de kerk verklaard had, dat al degenen, die hem, UCKERMAN, van onrecht-zinnigheid beschuldigden, dwepers waren, die den mensch tot zelfmoord brachten.

De repliek, die hierop volgde, was kort; de gemeente werd tot liefde aangemaand en verder sprak de proponent geen woord meer over het voorgevallene.

Kort daarop bij de president-ouderling zijnde, werd hij door dezen insgelijks van dweepzucht beschuldigd, en hem werd niet onduidelijk te verstaan gegeven, dat hij Ds. U. om vergiffenis moest gaan vragen.

Dit weigerde hij. Met den Bijbel en de symbolische boeken onder den arm begaf hij zich ter wederlegging naar de vergadering van het Consistorie, meneende daar Ds. U. te vinden; maar neen deze was er niet, en – 't is bijna niet te gelooven – de president verklaarde hem, dat theol. onderwerpen daar niet ter sprake behoefden te komen en goed waren onder een pijpje afgehandeld te worden. Meer verbaasd dan geërgerd hoorde K. allerlei onzinnige beschuldigingen, welke men hem ten laste legde, met bewogen gemoed aan. Hoe zou hij dit net ontwarren? Veertien dagen verliepen onder allerlei bedreigingen voor hem, tot men hem als ultimatum stelde een brief te schrijven, waarin hij de predikant U. om vergiffenis smeekende, tevens herroepen zou, al wat hij tegen dezen te zeggen had.

De brief werd geschreven, doch de woorden: „herroepen zou ik de zaak niet kunnen, ten ware ik anders overtuigd werd” waren te stellig om hem aan te nemen. 't Was echter even moeilijk voor hem, wanneer hij anders gehandeld had. Het gezegde van een ouderling toch: „laat hem maar herroepen, dan zullen wij hem wel knevelen” en van een andere: „als hij herroept, hangt hij zich zelf een strop om de hals” gaven blijken van de liefelijke voornemens, die men omtrent hem koesterde. Hooger en hooger steeg het ongenoegen. De rechtbank, de provinciale Gouverneur, ja, zelfs de Koning werden in deze zaak ter beslissing geroepen, maar als om strijd verklaarden Koning, Gouverneur en rechtbank, dat de proponent aangesteld moest blijven. Verscheidene gemeenteleden zelfs, die zeer met K. ingenomen waren, kwamen gedurig zijne herstelling aan het Consistorie vragen, en toen zij op 6 September in grooten getale zich naar het bestuur begaven om hun verzoek zelfs in biddende houding te herhalen, vonden zij de ingang met kettingen afgesloten en zagen zij zich weldra door een militaire macht omringd. Hadden bedreigingen niet geholpen, met beloften van bijzondere protectie, eere en promotie meende men hem nu te paaien. Dit baatte evenmin. Op 4 Juni 1827 was de twist begonnen, op 4 Nov. 1828 werd hem door den nieuwen Gouverneur meêgedeeld, dat hij binnen 14 dagen onvoorwaardelijk moest herroepen, anders zou het Gouvernement den knoop doorhakken. Door zijn volstandig weigeren werd hij dus als proponent afgezet.

Met het verlies zijner bediening moest hij nu ook het daaraan verbonden salaris van *f* 300 missen. Dit bracht hem dikwijls in zeer moeilijke omstandigheden, die nog vergroot werden, doordien hij zich tot voortzetting zijner studie te Utrecht vestigde. Treffend echter zijn de uitkomsten door hem hier meêgedeeld. In den regel toch ontving hij te rechter tijd zooveel als hij noodig had, en wel van geheel ongedachte zijde.

Op de dag af twee jaar na zijn laatste rede in de H. L. kerk te Amsterdam promoveerde hij tot Doctor in de Godgeleerdheid te Utrecht op eene verhandeling over Ps. 45. Kort daarna huwde hij zijne CATHARINA, die hem was trouw gebleven, trots de tegenwerking harer grootmoeder, onder wier voorgedij zij stond.

Tot zoover K's mededeeling omtrent zijn Luthersch proponentenschap.

Het belangrijkste echter is de geschiedenis van zijne herhaalde, maar vruchteloze pogingen om tot het lidmaatschap der Herv. Gemeente te worden toegelaten.

„Nadat het God behaagd had”, zoo schrijft hij „mij de profeten te leeren verstaan, werd het mij al duidelijker wat PAULUS bedoelt met Rom. 9, 10 en 11, en ik werd geheel overtuigd van het gevoelen der Canones van de Dordsche Synode. Ik las CALVIJN en CASPER OLEVIANUS, en vond ook overeenstemming tusschen hen en mij omtrent de Sacramenten. In de H. L. Gemeente, waar men mij,

weder gaarne had zien optreden, kon ik het dus niet meer vinden. Vandaar dat ik mij naar den predikant KORTENHOEF SMITH te Amsterdam begaf en begeerde bij hem belijdenis af te leggen om zodoende als lidmaat te worden aangenomen." Ds. KORTENHOEF SMITH, raadplegende met zijne collega's, vond het echter beter dat K. dat te Utrecht zou doen, aangezien men hem ook daar tot de promotie had toegelaten. Hij begaf zich dan naar Utrecht. Ds. VAN BEUNINGEN, de oudste predikant aldaar, was dadelijk bereid en vond het niet noodig, dat K. een bewijs van goed gedrag indiende, aangezien dit streed met de usantiën der H. L. Gemeente, maar oordeelde een schriftelijke verklaring van 4 Notabelen der Herv. Gemeente te Utrecht, waarbij dezen hem verklaarden voor iemand van onbesproken levenswandel, voldoende. De volgende week moest hij dan maar komen en daarom vestigde K. zich metterwoon weder te Utrecht in de meening, dat nu de zaak van zelf zou gaan. Dit had plaats in het begin van 1830.

Nu echter begon voor onzen held de lijdensgeschiedenis met haren langen nasleep.

In niet minder dan 38 brieven door hem ontvangen en gedeeltelijk beantwoord, ontwikkelt K. hier de gansche zaak. Deze brieven, waarvan de eerste gedateerd is op 23 Febr. 1830 en de laatste op 19 November 1832 geven ons een getrouw verslag van zijn wedervaren. Zij bevatten een merkwaardige klimax van den tegenstand, welke hij had te verduren.

Telkens toch, wanneer men op het punt scheen te staan van aan zijn verlangen te voldoen, opperde men nieuwe bezwaren en schoof men de zaak op de lange baan, tot eindelijk de laatste brief hem zijn eisch ontzegde. Wij zouden ons terecht aan langwijligheid schuldig maken, indien wij den geheelen inhoud dier brieven hier ook meêdeelden. Evenwel geven sommige een te typisch idee aan van den geest der tijden, waarin ze geschreven werden, om er hier met geen enkel woord melding van te maken.

De rij wordt geopend met een brief van VAN BEUNINGEN waarin deze zijne bevreesing betuigt over K's aanvraag te Utrecht en niet te Amsterdam, hem tevens daarbij uitnoodigende om, volgens het gevoelen des kerkerads, een bewijs van goed zedelijk gedrag te overleggen van het H. L. Kerkgenootschap, als zijnde noodzakelijk voor zijne toelating tot het lidmaatschap. Het antwoord hierop kan de lezer zich denken.

Met telkens grooteren aandrang krijgt hij gedurig nieuwe brieven, waarin het attest begeerd wordt. Men wijst hem op een dergelijk geval met eene vrouw, die, van hetzelfde genootschap afkomstig als hij, zulk een attest had moeten inleveren.

K. moest namelijk een attest indienen van goed zedelijk gedrag, of m. a. w., dat hij braaf gehandeld had in de historie met Ds. UCKERMAN, juist waarom hij afgezet was. Bovendien hielden de H. Lutherschen iemand voor onzedelijk, zoodra hij pogingen aanwendde tot een andere gemeente over te gaan. Hoe kon nu zulk een genootschap een bewijs van zedelijk gedrag geven? Het beste wat het doen kon, deed het. In den 9^{den} brief verklaarde het H. L. Kerkgenootschap, dat HERMANN FRIEDRICH KOHLBRUGGE op den 22sten Dec. 1822 en zijne echtgenootte Mej. CATHARINA LOUISA ENGELBERT op 24 Febr. 1823 tot leden van haar vereeniging waren toegetreden.

Persoonlijk begaf zich K. met dit attest naar de vergadering des kerkerads, bepleitte zijne zaak op welsprekende manier, en drong op spoedige beëindiging aan, aangezien hij ook zijn kind wilde laten doopen. Dit laatste werd hem aanstonds toegezegd, mits de plechtigheid plaats vond in tegenwoordigheid van een onbesproken lid der gemeente. De doop zou bediend worden door Prof. HERINGA, die vooraf verklaarde, dat hij nog al wijzigingen in het formulier maakte en b. v. niet sprak van „eene verdoemenis in Adam" maar wel van „het vonnis des doods." Wat echter de ver-

gunning voor hem en zijne vrouw betrof, daartoe meldde men hem dat de kerkeraad zich gewend had tot de Algemeene Synode der Herv. Kerk in Nederland, om van dit lichaam, te vernemen, hoe men met dit verzoek van toelating moest handelen. Dit was ongetwijfeld een uitvlucht. De kerkeraad kon en mocht hem na het voorgevallene toelaten; doch de tegenstand schulde bij de jonge predikanten, welke in K. een concurrent zagen, die opgang zou maken. Was hij b. v. als Meester in de rechten gepromoveerd, men had hem onmiddellijk tot het lidmaatschap toegelaten. De kerkeraad had dan ook voldoening van zijn werk, want A. FRANKE was lid der Synode. Den 21sten Juli nam de Algemeene Synode het volgende besluit: „De Algem. Synode enz. heeft goedgevonden en verstaan *al* de kerkeraden onder haar ressort aan te schrijven, om geen personen, die eenige kerkelijke bediening bij een ander kerkgenootschap bekleden of bekleed hebben, tot de belijdenis des geloofs bij onze gemeenten toe te laten, dan nadat het Prov. Kerkbestuur, onder welks ressort zoodanig persoon tijdens zijne bediening gewoond heeft, onderzoek gedaan heeft naar zijn gehouden zedelijk gedrag, gedurende dat tijdvak en aan de gemeente, bij welke hij zich heeft aangegeven, verklaard zal hebben geen zwaarigheid tegen deszelfs toelating tot het lidmaatschap bij onze gemeente te vinden; alles onverminderd en behoudens de bepalingen, nader vast te stellen omtrent het aannemen van gewone lidmaten tot andere kerkgenootschappen voorheen behoord hebbende ...” (Volgen de handteekeningen) .....

Men ziet, het was geheel op hem en op hem alleen gemunt. „Mijn God”, riep een Zeeuwsch predikant uit, „dat stuk is geheel tegen KOHLBRUGGE”, en een lid der Synode kwam thuis met de woorden: „Zie zoo, nu hebben wij er voor gezorgd, dat *zulk een* er niet inkomt.” Ook werd hem nu de gelegenheid benomen, zich tot eene andere plaatselijke gemeente te wenden.

„Aanhouden”, dacht K., en daarom wendde hij zich weer tot de H. L. Gemeente om toch het attest te verkrijgen; doch ook ditmaal verklaarde het genootschap, dat het om der wille van het Hervormde niet van hare gewoonten afweek. Met nederig verzoek wendde hij zich nu tot het Prov. Kerkbestuur van N. Holland, opdat van deze corporatie een onderzoek ingesteld mocht worden naar zijn gedrag tijdens zijn lidmaatschap bij de H. Lutherschen. 't Was echter alweer mis.

„Het Prov. Kerkbestuur van Utrecht moet deze aanvraag bij ons doen” luidde het antwoord, „niet *gij*”. Hieraan werd voldaan en daarop kwam een verklaring zoo dubbelzinnig mogelijk. „Het Prov. Kerkbestuur van N. Holland kan niet verklaren geen zwaarigheid tegen de toelating van den persoon van H. F. Kohlbrugge tot het Lidmaatschap hij onze gemeente te vinden”, enz. en daarmee kon natuurlijk het bestuur van Utrecht geen genoegen nemen, ofschoon de man door al het voorgevallene bekend was als een zeker dier, dat de metgezel van den mensch geheeten wordt. Hem werd natuurlijk vrijheid gelaten zich persoonlijk tot de leden van het Noord hollandsch Kerkbestuur te wenden en naar de redenen der dubbelzinnige verklaring te vragen.

Daartoe bevond hij zich op Zondag 30 Juli bij den president Ds. VAN SLOGTEREN te Hoorn 's middags om 12 uren, na vooraf aan den zoon en diens moeder gevraagd te hebben, of de dominé dien middag preeken moest. Beiden hadden geantwoord: „Neen.” Het gesprek, dat nu volgde, geeft ons een merkwaardig staaltje van Christelijke liefde en verdraagzaamheid. De dominé verklaarde toch, dat hij niets op zijn bezoekers gedrag aan te merken had, maar dat er proponenten genoeg voorhanden waren en maande hem aan Luthersch te blijven, aangezien men verdedigers van het geloof als K. wel kon missen die b. v. nog aan een hellevaart van Christus geloofden en aan zulke oude dingen meer.

De Herv. kerk was toch niet genoodzaakt het *uitvaagsel* der Lutherschen op te nemen; men moest *rust* hebben in de kerk, daaraan was behoefte. Het antwoord des bezoekers kwam hierop

neêr, dat hij noch uitvaagsel, noch rustverstoorder was, maar ook niet dulden zou, dat men zijn zedelijk gevoel kwetste. „Mijnheer! ik moet preeken”, was het antwoord: „Dominé, uw vrouw en uw zoon hebben mij verzekerd van neen!” – „Mijnheer! ik moet voor de gevangenen preeken, ga nu heen wij doen u geen ongelijk, wij zijn uwe rechters niet.”

Toen K. den volgenden dag Ds. WEYLAND sprak, die als secretaris de verklaring had ondertekend antwoordde deze: „ja, die verklaring vloeide mij zoo uit de pen, ik moest er zelf om lachen, toen ik dat schreef: „*Het Prov. Kerkbestuur kan niet verklaren*” enz.

Den 5^{den} Aug. 1831 werd het verzoek door hem bij den Utr. kerkeraad herhaald. Men liet het onbeantwoord. Nog eens bij missive van 21 Mei 1832 drong hij aan op afdoening van zijne aanvraag, waarop hij den 29sten Mei 1832 een ongeteekenden brief ontving met de verklaring, dat men hem geen rekenschap behoefde te geven, om welke reden men zijn verzoek niet inwilligde. Deze brief is later door Ds. DE B. BEEKMAN ondertekend als Scriba van den Utr. kerkeraad.

Zoo was dus de 26ste brief gewisseld en KOHLBRUGGE verder van zijn doel af, dan ooit tevoren.

De volgende 5 brieven gaan wij met stilzwijgen voorbij; zij bevatten niets dan herhalingen. In brief 32 echter, gedateerd Utrecht 17 Aug. 1832, verwijt het kerkbestuur van Utrecht hem, *dat hij niet beleefd genoeg geschreven heeft, en met opzet een paar woorden heeft weggelaten*, weshalve men hem nog minder voldoening wil geven dan vroeger. Deze brief bevat niets dan spitsvondigheden en kleingeestige aanmerkingen. In den volgenden wordt alles door hem weêrlegd. De nummers 34 en 35 laten zien, hoe men iemand van Pontius naar Pilatus zendt. Met zoo en zooveel woorden vermeldt brief 36 een synodaal besluit, waarbij aan alle leden van andere gezindten de toegang tot de Herv. kerk wordt verleend op vertoon van een bewijs van lidmaatschap, behalve aan de persoon van H. F. KOHLBRUGGE en diens echtgenoot; deze lieden moeten er nog een bewijs van goed zedelijk gedrag bij hebben. Men weet immers, dat dit tot de onmogelijkheden behoort.

Eindelijke afwijzing, staat er boven de laatste brief. Ja terdege. In brede trekken wordt hem zijn schuldig gedrag voor oogen gehouden, men weet op zijne zedelijkheid wel niets aan te merken, maar toch ... ja, er haperde iets. Wat het was, kon men niet zeggen. Genoeg, men had om zijnentwille al zooveel papier beklad, 't werd nu tijd dat men hem met een kluitje in 't riet stuurde.

Zoo behandelde men den man, die met eene stalen volharding meer dan 2 jaar lang zijn goed recht bepleitte, waarvoor men hem een betere uitkomst had willen waarborgen. Onder alle omstandigheden bleef hij echter de gemoedelijke Christen, levende in het volle vertrouwen op zijnen God en waarlijk hij gaf zijn beoordelaars een beschamend voorbeeld. Een voorbeeld hun, die zich, blijkens de ondertekening der brieven, bijna zonder uitzondering zijne biddende broeders in Christus noemden; maar tevens het: „Ga heen en word warm” in al zijne liefdeloosheid op hem toepasten.

Ps. 119 „Hoe vele zullen de dagen uws knechts zijn?

Wanneer zult Gij recht doen over mijne vervolgers?

Zij hebben mij bijna vernietigd, maar Uwe bevelen heb ik niet verlaten.”

Aldus besluit hij.

Toen wij dit boekje gelezen hadden, wilden wij gaarne meer van die man weten.

Wij schreven een paar brieven aan personen, die hem gekend hebben en verzamelden eenige bronnen. Enkele bladzijden uit zijn levensboek mochten wij opslaan en wat wij daar gelezen hebben, willen wij u hier zoo getrouw mogelijk mededeelen. En zoo het uwe aandacht mag trekken, dan achten wij onzen arbeid reeds voldoende beloond. Voor ons was deze arbeid eene aangename

verpoozing na drukke dagen, in den strijd over meer of minder rechtzinnig zijn een veilige wijk-plaats, en zijn woord: „ohne die Kanzel ohne die Predigt möchte ich nicht leben,” beschamend.

II. ZIJN JEUGD.

Het vaderland der familie KOHLBRUGGE was Deutschland en wel de nabijheid van Osnabrück. Van daar was zijn vader naar Amsterdam vertrokken, alwaar HERMANN FRIEDRICH het levenslicht zag op 15 Aug. 1803. Daar zijn vader tot de H. L. gemeente behoorde, werd hij in hare leer al vroegtijdig onderwezen en opgevoed. De grootmoeder vertelde dikwijls de jonge HERMANN eenige gedeelten der Bijbelsche geschiedenis, welke zij had afgebeeld staan op een porseleintafeltje aan den wand. Dit eerste onderricht werd voortgezet, door een getrouwe catechiseermeester, die hem zoo zorgvuldig mogelijk in het oude beproefde geloof onderwees. Het was de godvruchtige en bijbelkundige grijsaard J. F. SCHULTZE, die hem als knaapje van tien jaren onder vele gebeden de gezonde leer zoo inprentte, dat niets naderhand haar geheel kon uitwischen.

SCHULTZE was echter streng voor het leerstuk der algemene genade en der lichamelijke alomtegenwoordigheid van CHRISTUS in het H. Avondmaal en boezemde HERMANN een sterke afkeer in van het oud-hervormde gevoelen dienaangaande. Oorspronkelijk bestemd om, evenals zijn vader, zeepzieder te worden, had HERMANN daarin weinig lust, en spoedig bleek het, dat God met hem een anderen weg voor had.

In hem openbaarde zich langzamerhand zulk een begeerte naar geestelijke arbeid, dat de vader onmogelijk zijn zoontje hierin kon tegengaan.

Hoe gelukkig gevoelde hij zich, toen zijn vader hem toestond de latijnsche school te bezoeken. Spoedig bleek het, dat hij juist hier en niet in de zeepziederij op zijn plaats was.

Met voorbeeldige ijver doorliep hij de klassen en dikwijls niet zonder de prijzen te behalen. Straks telde het Athenaeum hem onder zijne leerlingen. Toch bleef hij steeds vaders rechterhand en 's nachts zag men hem met de eene hand de zeepoven stoken, terwijl de andere het boek hield open-geslagen.

Op het Athenaeum werd voornamelijk de grieksche taal onder de beroemde VAN LENNEP beoefend. Ook werden de oosterse talen met ijver bestudeerd.

In het hebreuwsch was de jonge theoloog spoedig zoo ervaren, „dat hij zelfs met Hollandsche joden in die taal kon disputeren.”

Met de studie van het arabisch rustte hij niet, voor hij de vruchten van den Hollandschen vlijt van vroegere tijden zich had eigen gemaakt.

Al deze dingen vervulden zijn hoofd en zijn hart. Geen bibliotheek bleef ondoorzocht; alles moest gelezen, geleerd worden; en zoo verkreeg hij in weinige jaren een zeldzame belezenheid, maar het Bijbelgeloof en de kinderlijke eenvoud weken. PLATO en CICERO, de dichters en de wijsgeren namen hoofd en hart in beslag; de deugd moest beoefend, het geestelijke leven in zijne volheid ontvouwd worden; de heidensche deugd en hare wijsheid, de joodsche godsdienstigheid en hare eigengerechtigheid zij waren het, waarin hij meer en meer behagen begon te scheppen.

De vader had nog altijd het onderricht kunnen betalen, maar door vele tegenspoeden moest nu de zoon zelf naar middelen uitzien om zijn studie te kunnen voortzetten. Hij gaf dan eenige jongelieden les, en geraakte zoo in kennis met iemand, die hem eenige mystieke boeken ter lezing gaf. Daar hij alles gaarne in zijn geheel wilde weten, rustte hij niet, voor hij geheel met het bedorvene Mysticisme bekend was.

Inmiddels bleef hij bij de H. L. Gemeente, en nog even vooringenomen tegen de oude Herv. leer, deed hij bij die gemeente belijdenis, en werd spoedig daarop candidaat.

Aan zijn vader hing hij steeds met geheel zijn ziel: deze was en bleef hem zijn eenige vriend, zijn een, zijn alles op aarde; van hem kon hij alles verdragen, voor hem alles opofferen. Daar werd vader ziek; alles spande de zoon in om hem zoo zorgvuldig mogelijk van het noodige te voorzien; maar tevergeefs; zijn vader stierf. Nu gevoelde hij zich eensklaps verlaten, alleen op de wereld. Alle hoop van eenmaal den kansel te mogen beklimmen, was voor het oogenblik, zoo het hem toescheen, vervlogen. Voortaan had hij ook voor zijn zusters in de zeepziederij te zorgen. „Maar” zoo deelt K. zelf ons mede „toen ik reeds van den kansel had afgezien, ging ik toch voort met mijn studie en toen mijn vader stierf, heb ik hem op zijn sterfbed moeten beloven, dat ik doctor in de Godgeleerdheid worden zou. Toen zeide ik: „Lieve papa, weet u wel hoeveel honderden guldens dat kost? Ik heb niet eens zoo vele stuivers”! – „Wat”, voegde hij mij toe, „bekommer u daarover niet, geef mij de hand en beloof het mij!”

„Daar, papa, is ze.” Hij hield ze vast en zeide: „Nu sterf ik gerust”, en hij was niet meer.

De dood zijns vaders maakte een diepe indruk op hem, en bracht hem in eene geheel andere stemming. Zoo schreef hij aan zijne moeder (17 April '30) „Ook ik juich er in, en loof en prijs de Heere, mijnen God, dat ik niet in weelde maar in tegenspoed en vele droefenissen ben opgevoed, en vooral voor alles, wat er vergezeld ging met de dood van onzen dierbaren vader en wat daar vóór plaats had. Waarlijk, was het anders, ik had de Heere waarschijnlijk nooit leeren kennen, en was een leugenprofeet en baälspriester en zielenverleider geworden gelijk er tegenwoordig bij menigte gevonden worden.”

Ook de mystieke boeken bleven niet zonder invloed op hem zodat hij zijn hart steeds meer voor het Mysticisme openstelde.

Stond hij nu, naar zijne mening, alleen, hij gevoelde tevens, dat er eene Hand is, die over alles gebiedt, dat er een God is, tegen Wien niemand iets vermag; en toch met de gerechtigheid Gods kon zijne verscheurde ziel het niet rijmen, dat zijn vader hem ontnomen was.

Murmureering, opstand, twijfel en ongeloof kampten als om strijd in zijne ziel, tot zich de in de hemel tronende ontfermde over de wees en rebel.

Enigen tijd na zijns vaders dood, toen hij zich voor zijne eerste prediking voorbereidde, behaagde het den Almachtigen God door Zijn H. Geest hem krachtdadig tot zich te trekken en Zijn Zoon in hem te openbaren. Een lichtstraal en weldra een lichtstroom drongen in de duisternis zijner ziel met de woorden van den profeet Jesaja: „Bergen zullen wijken, en heuvelen wankelen; maar Mijne goedertierenheid zal van u niet wijken, en het verbond Mijns vredes zal niet wankelen, zegt de Heere, uw Ontfermer.”

Intusschen was bij de dood van zijn vader het contract, dat de zoon aan de zeepzieders-zaak bond, opgeheven, en daar juist zijn studietijd geëindigd was, kon hij als candidaat bij de gemeente optreden, en werd spoedig als haar hulpprediker aangesteld.

„Zeer spoedig”, schrijft K., „zag ik den toestand der gemeente in, en hare volslagen gelijkheid aan de gemeente der Laodicensen. Mijne prediking stelde ik daarom meer biddende dan studerende op; totdat ik (1827) hulpprediker bij haar geworden, door de allerbijzonderste omstandigheden genoodzaakt werd ze geheel voor de vuist, te doen.

De voorname inhoud mijner predikation was: onze volslagen ellende. De almacht des H. Geestes, boete en bekering; de gevaarlijkheid eener doode orthodoxie; de noodzakelijkheid van het le-

vendig geloof; de wedergeboorte door almachtige genade; de rechtvaardiging eens zondaars voor God door het geloof alleen; de eeniglijk geldende gerechtigheid van CHRISTUS; de onveranderlijke trouw van God enz. 2 Cor. 2:17 was mijn wit, waarop ik zag, en Ez. 33:7-11, en de woorden van PAULUS: „wee mij zoo ik het Evangelie niet verkondig”, brandden mij onder het prediken altijd op mijn hart.”

Hij had gemeenlijk een talrijk gehoor, en kreeg zeer vele vrienden, maar ook niet weinige vijanden vooral onder de z. g. n. Notabelen der gemeente, en spoedig bemerkte hij ook jaloersheid tegen hem. Tevens had hij het voorrecht van door de predikant BENDINGER, die zoo gehaat was bij het Consistorie als geliefd bij de gemeente, in de Dogmatiek onderwezen te worden. „Ik nam daarom bij Hem Collegie”, schrijft K. „omdat hij veel gelasterd was, en ik van mijne jeugd af liefde voor menschen had die men laakte, zonder reden of bewijs te kunnen geven.” De geest der gemeente toch was voor het oude en beproefde geloof, die der Notabelen helde tot de Deutsche Neologie over, en deze begon langzamerhand invloed uit te oefenen op de denkwijze van een der predikanten, met name UCKERMAN ..... Men vraagt ongetwijfeld wat het woord „Neologie” beteekent. KOHLBRUGGE gebruikte dit woord en daarom zullen wij zeggen, wat daaronder verstaan werd. Ons kwam een werkje in handen getiteld; „Brief van een lidmaat der N. H. kerk aan een vriend over het geschrift van den Heer KOHLBRUGGE „het lidmaatschap bij de Herv. gemeente mij willekeurig belet.” Daar leest men op bladz. 12 „wat houdt KOHLBRUGGE voor Neologie? en wat is negatieve Neologie?” SCHRÖTER (zie blz. 21 in zijn werkje ter verdediging van KOHLBRUGGE, tegen de schrijver van die brief) zegt: „het antwoord op de eerste vraag laat zich beter gevoelen dan omschrijven vandaar dat men daarvan moeilijk een definitie kan geven, maar zeer goed kan gevoelen aan het hart wanneer er neologisch gepredikt wordt. Negatieve Neologie is een expresselijk verzwijgen van waarheden dáár, waar zij volstrekt moeten gezegd worden; ofwel het verkondigen van de gevolgen of uitvloeisels eener waarheid, terwijl men de waarheid zelf laat liggen ... Van vele zijden vernam K. nu en dan, dat men het niet goed met hem voor had; maar vrede bij God hebbende, sloeg hij op een en ander geen acht, doorzocht te meer de schriften van LUTHER, lezende tevens nog vlijtiger de Bijbel, hoemeer men hem van Calvinisme, Mysticisme, Piëtisme, dweperij, enz. verdacht, lachte dan hartelijk, daar hij het bij LUTHER evenzoo vond, als hij het uit de Bijbel verstaan had, en voor-spelde herhaaldelijk op de preekstoel zijn afzetting, zonder te weten of te vermoeden, dat dit zoo spoedig gebeuren zou.

III. AFGEZET ALS LUTHERSCH PROPONENT.

Den 13^{den} Mei 1827, des Zondagmorgens, preekte Ds. UCKERMAN over Joh. 16:5-15. KOHLBRUGGE was onder zijn gehoor. Hij was er „vanwege de belangrijkheid der stof zeer oplettend”. – „Ik zat er als een kind om onderwezen te worden; God is mijn getuige. Maar aangedaan en ontroerd werd ik, hoorende voor het eerst door een predikant in de H. L. kerk openlijk de negatieve Neologie in al haar omvang voordragen”. De kerk ging uit en KOHLBRUGGE wilde terstond de predikant in de kosterkamer over het gehoorde spreken, doch werd er door bijkomende omstandigheden in verhinderd. Ook anderen hadden zich over die leerrede bedroefd.

Hij bepeinsde het gehoorde, sprak er over met een vriend en bad vooral tot God, wat hierin zijn plicht was; ‘s morgens sloeg hij de kerkelijke ordonnantie op en vond daarin een artikel dat hem „verplichtte” over het gehoorde met de vertegenwoordigers te spreken. Hij deed dit eerst met een der oudste leden, en ook deze vond zich over de leerrede bezwaard; vervolgens met een oud-vertegenwoordiger, welke nog andere noemde, die er even zoo bekommerd over waren.

Daarop besloot KOHLBRUGGE de predikant te bezoeken, doch men raadde hem dit af, want meermalen hadden leden der gemeente hem over eenige zijner preeken onderhouden, maar waren niet vriendelijk behandeld.

Met opzet sprak KOHLBRUGGE niets over het een en ander met zijn leermeester Ds. BENDINGER, en dacht volstrekt niet aan zijn uitwendige belangen, maar begaf zich spoedig met een oorgetuige naar de president-vertegenwoordiger. Deze stemde wel alles toe, maar dacht aan zijn tijdelijk belang, waar tegenover KOHLBRUGGE de dierbaarheid der waarheid van God stelde. Eindelijk verzocht toch de predikant dat KOHLBRUGGE zijn bezwaren maar schriftelijk moest opgeven, en waren ze, volgens voorschrift der kerkelijke ordonnantie, ondertekend door twee getuigen, dan beloofde hij een buitengewone vergadering te zullen beleggen, zoo hij de bezwaren gewichtig genoeg oordeelde.

Zoo schreef en ondertekende KOHLBRUGGE daarop de bezwaren in al eenvoudigheid, gaf ze ter onderteekening aan vijf andere leden, die ze ook ondertekenden, en stelde ze aan vertegenwoordigers ter hand.

Zie hier het stuk, gelijk het voorkomt in een toen der tijd publiek gemaakt „Adres van het Consistorie der H. L. Gemeente te Amsterdam, aan de leden der gemeente.”

Aan het E. Collegie van BB. Vertegenwoordigers der H. E. L. Gemeente.

Wij ondergeteekenden, leden der H. L. Gemeente, op j. l. Zondagmorgen aangehoord hebbende, eene leerrede van den Weleerw. Zeergel. Heer Ds. D. R. UCKERMAN over Joh. 16:5-15 achten het onze plicht, om, overeenkomstig art. I. van het 10de Hoofdstuk 2de gedeelte van onze kerkelijke Ordonnantie, als die niets kunnen tegen de waarheid, maar voor de waarheid, ons bij deze bij UEerw. te vervoegen, dewijl, hetgeen wij in bovengemelde leerrede gehoord hebben, geheel strijdig is met het woord van God, de door onze kerk erkende symbolische boeken en onze Geloofsbelijdenis, en aller christenen ondervinding.

De voornaamste punten van ons rechtmatige aanmerkingen komen hierop neder:

I. Bij het uitleggen van vs. 8, heeft ZWeleerw. alleen het oog gehad op het gedrag der Joden, zonder de gemeente voor te stellen, dat de H. Geest, van alle eeuwen herwaarts tot op de huidige dag, de zondaars bestraft en overtuigt om de zonde, om de gerechtigheid en om het oordeel.

II. Bij het uitleggen van vs. 11 is niets gerept van de wijze, waarop de vorst van deze wereld, dat is de duivel, ook tot nu toe zijn werk heeft in de kinderen van het ongeloof.

III. Bij vs. 15 is alleen daarvan gesproken, dat de woorden: „hij zal het uit het mijne nemen”, beteekenen zouden: „hij zal u geen valsche leer verkondigen”; zonder dat er gewaagd is van de verdiensten van CHRISTUS, waardoor den geloovigen den Geest verworven is; – item van deszelfs Godheid en Eenswezendheid met den Vader, volgens welke onze Zaligmaker voornamelijk datgene, wat de H. Geest verkondigen zoude, het zijne kon noemen; want CHRISTUS alleen is alles in allen; van Zijne volheid hebben wij genade om genade, de Geest en het eeuwige leven.

IV. Zijn Eerw. beloofde ons in het 2de deel van zijner leerrede voor te stellen, op hoedanige wijze de Geest nog werkzaam is in de bekering eens zondaars; dit toch gaf ZEerw. duidelijk te kennen met te zeggen: „dat de Geest niet werkte op een onweêrstaanbare wijze”; – hierover hebben wij ons hoofdzakelijk moeten bedroeven.

Wij willen niet drukken op het woord onweêrstaanbaar; nemen het niet in de geref. zin; maar dit zeggen en belijden wij: dat de onbekeerde zondaar geheel in vijandschap is tegen God, in opstand

tegen zijne heilige wet, totdat de almachtige kracht Gods hem ter neerlegt, en de Heere hem te sterk wordt; gelijk ook elke bekeerde zal moeten erkennen, dat, indien de almachtige hand des Heeren hem niet uitgetrokken had uit de poel zijner ongerechtigheid en zonde, hij eeuwig in zijn verderf had moeten blijven liggen.

V. ZEerw. betoogde, dat de H. Geest niet plotseling werkte, maar door het woord en de H. Sacramenten, zoodat vooral niet moest gesteld worden, dat de bekering bestond in een schielijke overzetting van het eene tot het andere.

Ook hoorden wij, dat wij ons de oogen moesten laten openen, dat de bekering daarin bestond, dat wij bij het lezen van Gods Woord vervuld worden met edele gevoelens en goede voornemens, en zoo, door een langzamerhand vermeerderde ontwikkeling van ons verstand, tot betere inzichten kwamen.

ZEerw. vermeed zorgvuldig de woorden van wedergeboorte, bekering, en bezigde gedurig het woord verbetering; sprak niets van de wijze waarop een zondaar gerechtvaardigd wordt door het geloof; niets van JEZUS CHRISTUS, in zooverre hij de eenige grondslag des geloofs is; niets er van dat wij van nature in vijandschap tegen God en onze naasten zijn; niets van onze blindheid, naaktheid en natuurlijk onvermogen tot eenig goed; niets van de geestelijke behoeften aan de kracht Gods, die ons alleen bewaart tot de zaligheid; niets van onze voortdurende afhankelijkheid; – verminkte 1 Pet. 1:2,3; en grondde het grootste gedeelte van zijn leerrede op een zedelijke verbetering, door eigen kracht en eigen wil.

Ja, wij gelooven en belijden, dat het Woord van God en de H. Sacramenten de krachtigste middelen zijn, waardoor de zondaar tot God bekeerd wordt; maar dit zeggen wij: de wijze waarop DS. UCKERMAN de bekering heeft voorgesteld, is volstrekt Pelagiaansch en Remonstrantsch, en niet naar het Woord van God en van onze kerk. Ziet 1 Cor. 11:14; 1 Cor. 1:21; Ef. 4:17,18; Ef. 5:8; Ef. 2:1-5; Matth. 13:14,15; Rom. 3:12; Col. 2:13; 2 Cor. 3:5; Rom. 7:14-25; Rom. 8:1-3;7; Joh. 15:5; Fil. 2:13. Gal. 5:17 en Gal. 3:20.

Deze, geachte Medebroeders in C. J.! zijn onze voornaamste bezwaren.

Reeds meermalen hoorden wij ZEerw. zoodanig prediken, dat zijn wijze van voorstelling meer overeenkomst had met de leer van SOCRATES, dan van JEZUS CHRISTUS!

Wij herinneren ons nog zijne leerrede over KAÏN en ABEL, waarin wij niets vernamen van het geloof van ABEL in het vrouwenzaad, in welk geloove ABEL alleen geofferd heeft en bij God is aangenomen, gelijk alle geloovigen der kerk onder het O. Testament. Nu echter is het ons onmogelijk langer te zwijgen, is het, dat wij CHRISTUS zullen belijden voor de menschen opdat Hij ons ook belijde voor den Hemelschen Vader.

Hetgeen wij aangemerkt hebben, nemen wij aan om nader met het Woord van God en onze symbolische boeken en geloofsbelijdenis te bewijzen.

Het is verre van ons, eenige onrust in de kerk te willen veroorzaken. Wij smeeken de Heere voor onze leeraars; maar de leer des zaligmakenden geloofs te hooren ondermijnen, en dat wel op een bedekte manier, dit is het wat wij, is het, dat wij vrede zullen hebben met God, niet dulden kunnen; vooral niet bij eene gemeente, die, volgens het 1ste art. 7de Hoofdstuk 2de deel der kerkelijke Ordonnantie, naast CHRISTUS, de Koning Zijner kerk, aan de milde inschrijving der eerste oprichters, en volgens de deelnemers in het plan van Afzondering haar tot standbrenging verschuldigd is.

Weshalve wij u broederlijk en ootmoedig verzoeken, uit kracht van art. 6 en 7 van het 8ste hoofdstuk vorderen dat UEerw. voor ons gelieve te beleggen eene Extra-Vergadering om nader onze be-

zwaren te vernemen. En dat UEerw. zoodanige maatregelen gelieve te nemen, als overeenkomstig zijn met uwe dure roeping en verplichting tot het werk voor de zuivere leer der H. E. L. Gemeente.

JEZUS CHRISTUS, de Koning van onze kerk, verleene U en ons Zijnen Geest; opdat wij, met terzijdestelling van alle eigenbelang en menschenvrees ridderlijk uitkomen voor Zijne zaak, in alle christelijke liefde en oprechtheid, – en zij met u en uwe vergadering!

Amsterdam den 17^{den} Mei 1827

(was geteekend) H. F. KOHLBRUGGE,
J. A. TEUNISSEN,
J. F. SEITER,
J. C. SEIN,
J. en C. NEUMEYER.

Den 21sten Mei werd KOHLBRUGGE met de tweede ondertekenaar voor de vergadering van vertegenwoordigers geroepen; voor haar ontvouwde hij meer breedvoerig de bezwaren, maar liet de behandeling der zaak aan hen over, als die zich van alles overtuigd verklaarden; evenwel drong hij zeer bij hen aan dat zij de zaak in alle stilte afdoen, en alle ruchtbaarheid vermijden zouden. – Er werd een Commissie benoemd om met de predikant over die leerrede te spreken, en de volgende Vrijdag verslag te doen. Beiden kwamen en vernamen dat Ds. UCKERMAN ontkend had nieuwe leeringen verkondigd te hebben, maar beloofd had bij de eerste gelegenheid zich gaarne over de punten in verschil te zullen verklaren. Hierbij meende de Vergadering het te moeten laten en de ondertekenaars namen, vooral op verzoek van KOHLBRUGGE, hier ook volkomen genoeg en verklaarden aan de vergadering: „dat zij dan de zaak als afgedaan beschouwden!”

Doch wat deed Ds. U.?

Op den 2^{den} Pinksterdag beklom Ds. UCKERMAN den kansel; tevergeefs wachtte men in de behandeling van het onderwerp zelve eenige toelichting aangaande de punten van bezwaar; geheel de beloofde nadere verklaring kwam daarop neder: „dat de predikant zich in zijn toepassing beklaagde, van onrechtzinnigheid beschuldigd te zijn, dat zij echter, die hem aangeklaagd hadden, dwepers waren, die de mensch tot wanhoop en zelfmoord brachten; dat de gemeente niet naar hen moest hooren, enz. enz.

K., die den namiddagdienst moest vervullen, was er niet tegenwoordig; doch juist, toen hij gereedstond zich naar de kerk te begeven, kwam er iemand op zijn kamer loopen, die hem verhaalde, dat er eene groote beroering in de gemeente was gekomen, wegens hetgeen Ds. UCKERMAN in het morgenuur gezegd had. Hetzelfde werd K. verhaald door een lid der gemeente toen hij in de kosterskamer was.

Men kan zich geredelijk voorstellen hoedanig K. te moede was; dat hij deze gezegden, die kenmerkend op hem doelden, ook op zich zelve toepastte, is waarlijk zeer natuurlijk; immers ook hij had deze klacht ook ondertekend en hij was de eenige wie de laatste waarschuwing aan de gemeente gedaan, kon gelden.

Ondertusschen was nu alle hoop op stilzwijgende verzoening, waarmede hij zich zoo vast gevleed had, vervlogen; daarenboven stond hij gereed, als leeraar voor eene zeer talrijke schare op te treden, die weinige uren tevoren was vermaand naar hem niet te hooren, omdat hij een dweper was: – is het dan te verwonderen (vraagt SCHRÖTER) dat hij met een ontroerd, geschokt en bloedend hart den kansel beklom en in dezer voege zijn toehoorders aansprak:

„Geliefde Broeders en Zusters! Zal ik voor u optreden met een vrolijk of verscheurd hart? Met een vrolijk hart bij de gedachte, dat wij heden vieren het feest van Pinksteren, en opgekomen zijn in deze heilige tempel om in eendracht en liefde, met vurige gebeden den geest der liefde en des vredes over ons af te smeeken; of met een bloedend en opgescheurd hart bij de herinnering aan hetgeen hier, op deze predikstoel heden morgen gebeurd is. Dit zeg ik u uit innige overtuiging, wat ik u gepredikt heb, heb ik van den Heere geleerd; het kwam mij uit het hart en indien uwe zalige Leeraars SCHOLTE en REUTER hun oogen nog open deden, zij predikten geen andere leer, dan ik u verkondigde. Dit zij gezegd; wie weet wat er voorgevallen is, begrijpt mij, wie het niet weet, zal het weldra gewaar worden. – Gaan wij over tot onze Inleiding.” – Verder sprak hij geen enkel woord meer over het geval. KOHLBRUGGE beschrijft de indruk met de volgende woorden toen het geval hem werd meêgedeeld:

„Daar stond ik als verslagen. Ik had dien morgen nog vurig gebeden ook voor dien Predikant; ik had geen preek gemaakt, maar zoude spreken over Openb. 22:17. Ik had hem aangeklaagd, en werd nu een dweper genaamd, de gemeente moest dus naar mij niet hooren! Al wat ik overlegd had ontviel mij opeens, en rondom mij was beklemming en donkerheid, vooral toen ik in de kerk komende eene buitengewoon talrijke schare zag.

Ik beklom de predikstoel als een ongelukkige de strafplaats, maar zoodra ik er de voet inzette zuchtte ik tot mijn God, die alles wist, en eensklaps werd ik als aangegrepen door Zijne woorden: „Vrees niet, Ik ben met u, wijk niet, Ik ben uw God, Ik sterk u door de rechterhand Mijner gerechtigheid.” Het orgel zweeg, ik deed een kort gebed, het votum, en begon onwillekeurig: „Geliefde Broeders en Zusters! enz. enz.”

Deze woorden waren voor velen wel wat duister, maar volgens K.'s eigen verzekering aan SCHRÖTER, had hij dit gedaan, omdat het hem bekend was, dat ook onderscheidene personen van andere gezindten onder zijn gehoor kwamen, en hij noch Ds. U., noch de gemeente voor dezen ten toon wilde stellen. „En dat is dan die twiststoker, die zoo bij herhaling van zich deed spreken”, roept SCHRÖTER uit.

Den 7^{den} Juni werd K. bij de president-ouderling ontboden. Ook deze beschuldigde hem tot zijn verbazing van dweperij.

K. hield hem voor, of men dan zoo geheel vergeten was wat LUTHER geleerd had, sprak hem van zijn plicht, en zeide eindelijk: Mijnheer! neemt de Eerw. UCKERMAN aan, eer de zaak verder wordt getrokken, mij met twee onpartijdige getuigen in zijn gezelschap toe te laten, dan ben ik tot zijn dienst, heb ik dan ongelijk, ik zal het voor de geheele gemeente toonen, en het mij niet tot oneer rekenen, het te belijden, zoo ik gedwaald heb.

Vandaar begaf K. zich naar een andere ouderling: „Lieve vriend,” zeide zijne huisvrouw, „heden morgen vroeg de ouderling K. ... mijn man of hij ook wilde instemmen u als proponent af te zetten”, maar mijn man antwoordde hem: „ik ben altoos recht door zee gegaan, en hoop het verder te doen.”

Die ouderling zelf beloofde KOHLBRUGGE, dat hij op niets zou stemmen, zoolang hij tegen de predikant UCKERMAN niet gehoord was.

Eenigen tijd daarna drong de Eerw. MEYER bij K. aan: „hij zoude naar alle ouderlingen gaan, hen een voor een om vergiffenis vragen wegens zijn bezwaren tegen Ds. UCKERMAN, en hetgeen hij op de preekstoel gezegd had, dat zij toch het ergste niet over hem besluiten zouden; deed hij het niet, dan zoude men zeggen: „ga dan met u!” ZEerw. had er zelve zooveel onrechts door de vingers moe-

ten zien; het Consistorie was toch een Sanhedrin, hij zoude dus met God te rade gaan.” Vervolgens stelde ZEerw. hem voor: hij moest bij de predikant UCKERMAN gaan verklaren, hoezeer het hem leed deed, door jeugdigen ijver verleid, op zulk eene wijze tegen hem gehandeld te hebben, dat hij de woorden der bezwaren zoo wilde opgevat hebben, als men die opvatte, dat hij hem voor een rechtschapen evangelisch prediker hield – dat hem zijne niet met genoegzame voorzichtigheid gekozen bewoordingen leed deden, en hij derhalve den predikant UCKERMAN om vergiffenis bad. Maar K. kon die voorstellen niet aannemen.

Ook had hij een gesprek met den Eerw. JACOBI in tegenwoordigheid van den Eerw. BENDINGER; de laatste vroeg of zijn Collega, de bezwaren voor echt Luthersch hield, waarop de Eerw. JACOBI volmondig antwoordde: „zooals zij daar liggen, ja.” Eindelijk werd K., hoewel hij als lid der gemeente, overeenkomstig de kerkelijke wet, met 5 anderen de bezwaren onderteekend had, als proponent en *alleen* tegen den 22sten Juni, 's middags te 1 uur voor het Consistorie geroepen.

K. gehoorzaamde en kwam met den Bijbel en de Symbolische boeken onder den arm, meenende Ds. UCKERMAN in de vergadering te zullen vinden. Maar hij zag er slechts de Eerw. JACOBI, als president, Ds. MEYER, Ds. BENDINGER en 6 ouderlingen met hunnen president, de zevende verliet spoedig de zaal.

De president las hem eene nota voor, inhoudende klachten tegen hem.

1. Over eene klacht, welke hij als proponent niet had mogen indienen.
2. Over ongepaste uitdrukkingen, welke hij op de preekstoel zou hebben gebezigd, en
3. voornamelijk, dat hij in gemelde klacht Ds. UCKERMAN voor een guit, een schurk, en dergelijk meer zou verklaard hebben.

Men vermaande hem om voortaan, wat er ook mocht zijn, met de predikanten eensgezind te arbeiden, en vorderde ten laatste, dat hij alles zonder uitzondering, schriftelijk zoude herroepen, en bij weigering de gevolgen moest afwachten.

Wat zal hij doen? herroepen? herroepen eene eenmaal als waarachtig afgelegde verklaring, zoo maar zonder overtuiging van het tegendeel, alleen op de eisch van een derde, en alzo zich zelve voor een valschen aanklager en lasteraar verklaren! Zoo K. dit gedaan had, dan ware hij in de oogen van alle weldenkenden een verachtelijk mensch geweest.

„Het was toen, even als nu; men had iets tegen de godsdienstige denkwijze en gevoelens van K., en alles wat hem wederver, was een gevolg van vijandschap tegen de waarheid, die uit God is!”

Nadat de President hem de nota had voorgelezen, verzocht K. daarop de wetten te mogen lezen, die hij als proponent had onderteekend, ten einde de vergadering daaruit te overtuigen, dat die hem niet beroofden van de rechten, welke ieder lid der gemeente, ingevolge de kerkelijke instellingen, had. Dit werd hem geweigerd!

Toen sprak hij met eenige verheffing van stem van zijne en aller heiligen verplichting om te staan voor de waarheid van God – daarna ontstond er plotseling een geraas en geroep, „schreeuw zoo niet, houd uw mond, u staat hier niet te preeken!”

Hierop dreigde de Eerw. BENDINGER de vergadering te zullen verlaten, zoo men K. niet wilde hooren.

K. zweeg, en de president voegde hem toe: „het is de geest der vergadering niet, met u in eenige de minste details te treden.”

K. poogde het onbillijke te betogen van iemand onverhoord te veroordeelen; dat dit de grootste boosdoener niet overkwam; dat hij gemeend had de predikant UCKERMAN ook in de vergadering te zien; dat hij alle recht had om gehoord te worden; doch het antwoord was weder: „de Vergadering treedt met u in geen details, gij zijt hier ontboden om te herroepen.”

Hierop antwoordde K. „Ik herroep niet, maar voeg er nog een tweede aanklacht bij. Ik hoorde Zondagmiddag j. l. de Eerw. UCKERMAN van den preekstoel zeggen: „Weg met dat gevoelen, dat de mensch tot zijne verlichting en bekering en heiligmaking niets zou kunnen medewerken;” dit is van de verlichting en bekering niet waar want de mensch is van nature dood in zonden. „Hebt u dan niet gelezen”, zeide de president, „werkt uw zelfs zaligheid uit?” – „Hebt gij zelve onlangs ons niet geleerd” antwoordde K., „dat wij dit zoo moeten verklaren, God is het, die in u werkt beide het willen en het volbrengen naar Zijn welbehagen, derhalve”, enz.

De president maakte zich hiervan af met te zeggen: „dat die theol. onderwerpen *daar* niet te pas kwamen en goed waren om onder een pijpje afgehandeld te worden; dat ZEerw. het hem ten kwade duidde, dat hij verondersteld had, dat hij, die eens eene goede belijdenis gedaan had, naderhand neologisch zoude kunnen prediken, en waarom hij zich niet op zijne collega's MEYER en BENDINGER had beroepen op de preekstoel, in plaats van op de afgestorven leeraars.”

Na eenige woordenwisseling verklaarde K., dat dewijl er aanmerking van buiten af op gemaakt was, dat hij niet eerst met de predikant UCKERMAN over zijne door hem gehoorde leerrede was gaan spreken, hij dienaangaande ZEerw. om versoening wilde vragen maar voor zooverre het zijn bezwaren betrof, nog verzocht gehoord te worden.

Hierop riep een ouderling dat K. moest voortmaken, en maar moest zeggen hoe hij wilde, zij hadden geen tijd om hem langer aan te hooren. K.'s voorstel werd afgeslagen en de president gelastte hem zich te verwijderen, en voor God en zijn geweten te onderzoeken, of hij herroepen wilde of niet. K. gehoorzaamde.

Terug gekomen zeide hij: „Eerw. Heeren! ik verklaar voor het oog van God, die ons allen ziet, en weet wat er in ons hart omgaat, dat ik niet herroep; maar tevens om vrede en eendracht te behouden, naar den aard der liefde wil oordeelen, dat de Eerw. UCKERMAN zijne voordracht niet heeft gedaan om onze leer te ondermijnen, maar dat dezelve aan eene andere oorzaak moet toegeschreven worden. Ik zal naar ZEerw. gaan, en hem het verklaren, mits ZEerw. mij wederkerig verklare, mij in zijne Pinksterleerrede niet bedoeld te hebben, maar mij te houden voor een echte Lutheraan en geen dweper”.

Hierop werden hem door de president-ouderling allerlei harde gezegden toegevoegd, en kwade bedoelingen toegeschreven o. a., dat hij de predikant uit het zadel had zoeken te lichten om in zijn plaats te komen; en terwijl hem gelast werd de zaal te verlaten, hield hem een ander ouderling staande en schold hem hevig. K. zegt: „ik werd gesterkt om onder dit alles te zwijgen.” (Zoo gaf hij hunne conscientie gelegenheid tot spreken).

Toen K. weder binnen geroepen werd, vroeg de president nogmaals: „of hij schriftelijk wilde herroepen.” Hierop verzoekende verhoord te worden, was het antwoord weder: „de vergadering treedt met u in geen details, maar eischt herroeping.” „Help God!” riep K. uit: „ik herroep niet.” Hierop vernam K. bij monde van den President, dat de Vergadering hem vervallen verklaarde van zijn proponents-ambt bij de gemeente.

Hij verzocht nog bewijs van goed gedrag, leer en leven, ook dit werd hem geweigerd, maar men gaf hem uitstel tot de volgende vergadering, om zich over zijn weigering te bedenken.

De Eerw. MEYER zeide daarop: „hij kon voor God en zijn geweten zeer goed herroepen.” – „Ik kan niet”, was zijn antwoord, „ik blijf bij mijn besluit en uitstel is onnoodig.” Daarop gaf K. allen de hand en wilde heengaan.

Een ouderling, dezelfde die een ander al tevoren had zoeken over te halen om voor zijn afzetting te stemmen, hield K. de hand vast, en sprak hem vleierende woorden toe; daarop begonnen ook de andere hem te prijzen, hij zou toch herroepen, hij beloofde zooveel. Dit schokte hem, hij rukte zich los en zeide: „Voor de waarheid heb ik gestreden, om de waarheid zal ik lijden. Moge God ulieden zegenen!”

Den 28sten Juni begaf K. zich naar de Eerw. JACOBI, aan wien hij zijne verwondering te kennen gaf dat ZEerw. in de vergadering zoo tegen hem gehandeld had. „Ik heb daar als president gezeten”, was JACOBI’S antwoord „en moest den geest der vergadering voorstaan, al was hij ook met mijn gevoelen in lijnrechte strijd.”

Ook verzocht K. hem bij zijn collega UCKERMAN belet te willen vragen. „Dat doe ik niet gaarne”, antwoordde JACOBI „ik sta met hem in zulk eene nauwe betrekking niet, en collega is wel eens wat oplopend van karakter, gij moet *zelf* om belet schrijven.”

Nog andere dergelijke pogingen wendde K. aan, doch ontving spoedig het volgende briefje:

Den Eerw. Heer H.F. KOHLBRUGGE! Pred. Dom.

Ik heb volgens afspraak gehandeld, maar collega MEYER heeft mij bericht, dat collega UCKERMAN u niet tot een gesprek kan afwachten.

v. H.

V. S.

d. 28 Juni

UEd. Dw. Dienaar

J. C. JACOBI.

Met een onaangenaam voorgevoel, maar met rust des gemoeds, begaf K. zich weder ter vergadering van het Consistorie op de 5^{den} Juli. Zoodra hij daar kwam, bemerkte hij met welk een geest men daar vergaderd was. Had ik het niet gedaan, zegt hij, om genoeg te geven aan vele lieden van ervaring en ondervinding, ik was thuis gebleven, omdat ik overtuigd was, dat men mij, wat het ook kosten mocht wilde afzetten.

Een verbazend gedruis en rumoer heerschte in de zaal, en toen hij er opkwam, zag hij, dat men het met elkaar oneens was; men schold elkander, en als een hond joeg men hem naar beneden.

Toen men wat bedaard was geworden, kwam K. voor, en herhaalde plechtig zijne verklaring, dat hij niet herriep, tenzij men hem mocht overtuigen gedwaald te hebben, doch dat hij, omdat hij de jongste was, en gaarne de minste wilde zijn, zich tegelijk nog bereid toonde om de Eerw. UCKERMAN voldoening te geven over de wijze, waarop hij de zaak behandeld had. UCKERMAN was weder niet aanwezig. K. verliet de zaal en het rumoer verhief zich opnieuw; het was alsof men alles door elkander wierp.

Eindelijk riep men hem weder boven en de president stelde hem in naam der vergadering voor, aan de predikant UCKERMAN een brief te schrijven, en daarin, voor zoover hij kon, voor zoover hem nuttig was, en met zijn geweten overeenkwam, ZEerw. voldoening te geven; niemand zoude den brief hebben, hij zou verzegeld, voor altijd onder de kerkelijke, archieven geborgen worden enz. Men stelde hem een termijn van 14 dagen, en hij nam dit voorstel aan.

Den 6^{den} Juli werd K. bij een „achtenswaardig” ouderling ontboden.

„Vriend!” zeide deze hem, toen u gisteren weg was, vroeg ik in de vergadering: „wat wil men toch van dien jongeling, met dien brief; moet men daar dan misbruik van maken, als hij eens wat toegegeven heeft; daarop is goedgevonden, dat gij vooraf bij Ds. UCKERMAN aan huis zoudt gaan, daar eerst met hem spreken, en dan den brief schrijven. Doe uw best.” Heerlijk,” antwoordde K., „als ik dan ZEerw. het een en ander gevraagd heb, weet ik waar ik sta, en behoef mijn geweten niet te bezwaren.”

Dadelijk begaf K. zich in zijn Naam naar de Eerw. JACOBI, die juist met de Eerw. MEYER collega UCKERMAN een bezoek zou gaan brengen. Hij verhaalde het hem en bad hem, dat hij zijn best zou doen, dat dit nu zoo gebeurde. ZEerw. maakte al zwaarigheid of zijn collega hem wel opwachten zou. Het was bij die gelegenheid, dat ZEerw. K., op zijn beklag, dat men de waarheid zoo onder de voet trad, ten antwoord gaf: „Jongen! troost u toch, is er een predikant, die niet in de haak preekt, er zijn er nog drie, die rechtzinnig prediken.”

Eerst den 11^{den} Juli ontving K. het bericht van den Eerw. JACOBI dat Ds. UCKERMAN geene ver-schooning gevraagd wilde hebben, en hem wel als UCKERMAN, maar niet als predikant zou kunnen afwachten.

„Wat zal ik met dien brief vorderen,” zeide K. tot den Eerw. JACOBI, „hoe zal die nu verzegeld worden, kan ik dien dan open zenden, zal ik hem dan in 't latijn schrijven?”

Hierop antwoordde ZEerw. glimlachende, „dan vertaalt hij hem voor anderen; ik weet ook niet, of die brief niet nog door het Consistorie moet goedgekeurd en dan verzegeld worden; dit beloof ik voor mij, wordt er in dat geval misbruik van gemaakt, dan kom ik nooit weder in de vergadering.”

„Dat helpt mij niet” zeide K. daarop, dan is het misbruik reeds gemaakt; maar waarom wil uw collega mij niet opwachten, ik heb immers voorlang reeds verklaard, dat ik niet alle christelijke liefde, als jongeling, als de minste tot hem komen wil.” – „Dit kon JACOBI zelf niet verklaren, UCKERMAN was wat gevoelig van aard, hij zoude licht op JACOBI toornig worden.” – „Als het in het gevoel ligt, zal ik zien wat ik doe”, zeide K. daarop.

Den 14^{den} begaf hij zich weder naar bovengenoemde ouderling, deze zoude voor hem de weg bannen tot den predikant. Ook dit liep vruchteloos af; maar die ouderling gaf hem vrijheid, zich bij de e. k. vergadering op hem te beroepen. Intusschen waren de predikanten MEYER en JACOBI uit de stad gegaan, en K. werd reeds bedreigd met hogere macht, zoo hij bij zijn besluit bleef van niet te herroepen.

Zoo begaf hij zich de 19^{den} Juli weder ter vergadering, steeds met den Bijbel en de symb. boeken onder den arm.

UCKERMAN was er weder niet, maar MEYER en JACOBI waren er. Beiden hadden volgens K.'s oordeel in die 14 dagen de zaak in orde kunnen brengen; maar van achteren bleek, dat JACOBI ook reeds vooraf tot zijne afzetting besloten had.

K. deed nu een nauwkeurig verslag van alles wat er in die 14 dagen was gebeurd, en om welke billijke redenen hij dien brief niet had kunnen schrijven.

De president-ouderling vroeg hem, waarom hij, die zulk een doorkneed verstand bezat, nog in pour parlé's met een ouderling was getreden. En de Eerw. JACOBI wilde, dat K. hem stellig beloofd had de brief aan Ds. UCKERMAN te zullen schrijven.

Vervolgens werd K. gezegd, „dat de zaak dadelijk moest afgedaan worden, dat de Eerw. U. zijne zaak in handen van het consistorie had gesteld, dat dit zich de zaak had aangetrokken, en dat hij dus

nu aan hem een brief moest schrijven, – en keurde de vergadering die goed, dan was de zaak ten einde.” – K. vroeg: „wat moet ik dan daarin schrijven?”

„Herroepen!” schreeuwde men.

„Dat kan ik niet”, was zijn antwoord.

Hij begaf zich op aansporing der predikanten naar de diakenkamer.

„Wat ik toen heb uitgestaan”, schrijft K. „is God bekend.” Ds. BENDINGER kwam daar bij hem. „De vergadering wil, dat u herroept”, sprak hij. – „Dat weet ik Dominé! dat doe ik niet.” – „Ik geef u geen raad!” – „Dat behoeft ook niet, Dominé, dan blijft u braaf man, ga slechts heen, men zal u verdenken.” – Hij ging.

Daarop schreef K., na vele gebeden en tranen uitgestort te hebben voor de Heere, de hier volgende brief, dien hij nimmer zou weergezien hebben, had de president hem niet aan de hand van den president-ouderling onttrokken. Die brief is het meest overtuigend bewijs, dat men voor vast besloten had hem uit te werpen.

„Ik”, zoo zegt K. later, „schreef die brief uit een eenvoudig hart, welgemeend, hoewel ik hem thans moet afkeuren, als strijdig met Gal. 2:5. Mijn ziel weifelde op dat oogenblik, en dobberde tusschen de zucht om de waarheid van God voor te staan, en het trachten om de uitwendige vrede te bewaren bij menschen, die hem liever verstoren, dan dat zij de inwendige vrede en waarheid, die uit God is, een oogenblik ingang of overwicht zouden gunnen.”

Den Weleerw. Zeergel. Heer

D. R. UCKERMAN

Weleerw. Zeergel. Heer!

Het is UEerw. maar al te zeer bewust, dat ik in de maand Mei, met andere leden der gemeente bij Broederen Vertegenwoordigers heb ingeleverd eene klacht over eene leerrede, door UEerw. uitgesproken.

Veel is daarover heen en weder gediscussieerd, en mij is nu eindelijk door het Eerw. Collegie van Ouderlingen verzocht de volgende brief te schrijven.

Kent UEerw., die jongeling geweest zijz, het vurig en brandend gestel eens jongelings, die uit heiligen ijver soms een stap doet, waarvan hij vooraf de gevolgen niet in al deszelfs omvang overziet; herdenkt UEerw. de jaren, waarin men gestapt in de theol. kring, met zijn gansche hart gelooft en omhelst de dingen die des hemels zijn, en zich licht ergert aan uitdrukkingen en voorstellingen, die zweemen naar iets wat van den rechten weg ons schijnt af te leiden; dan bare het u verwondering wat ik begonnen en voortgezet heb, maar het ergere u niet in een jongeling, die, om lief noch leed, om vriend noch vijand, anders zou willen hooren en gelooven en belijden en leeren, dan wat gerugsteund wordt door het onbedrieglijke Woord van God!

Eerw. Heer! de zaak is geschied, laat ik die niet weder ophalen, herroepen zou ik die niet kunnen, ten ware ik anders overtuigd werd. Dit betuig ik u plechtig, dat ik wars ben geweest van zoodanige bedoelingen, als eenigen mij aanwrijven; dat ik nimmer iets tegen u heb gehad als mijn leeraar, uit wiens mond ik zoo vaak ook eene heilzame les en de vrijspraak der zonden gehoord, van wiens hand ik zoo vaak het H. Avondmaal van des Heeren ontvangen heb. Belgt het u, dat ik niet het eerst ten uwent ben gekomen, hetwelk zeker verstandiger van mij gehandeld was, vergeef mij dit; geheel de wijze, waarop de zaak is begonnen, had anders door mij kunnen bestuurd kunnen worden. Is het

algemeen bekend geworden, mijn doel is dit nooit geweest; hadden Broederen Vertegenwoordigers omzichtiger gehandeld, het was er bij gebleven, en ik had u dan toch eerlang bezocht.

Belgt het u dat ik u zou ten laste gelegd hebben, de leer des geloofs op eene bedekte manier te ondermijnen, pas deze algemeene en rhetorische uitdrukking niet op u toe – er lag althans van mijn kant geen kwaadaardige bedoeling in. – In allen gevalle Eerw. Heer! gij zijt grijs in de dienst, ik nog jong; mijn hart brandt van verlangen om u te betuigen dat de zaak beschouwd worde door ons als nimmer geschied, maar in de vergetelheid geworpen te zijn; opdat gij met lust mag arbeiden en er in leven om de waarheid voor te staan, die uit God is; ik beloof u dan van mijn zijde, om, zooveel de Heere mij zulks toelaat, naar mijn geringe en pas ontloken krachten, met u en de andere Eerw. lera- ren, uwe ambtgenooten, mede te werken, waar het zijn kan, tot nut en bloei en opbouw van on- zer gemeente. Gij zijt ook mijn zielzorger, die eens de Heere rekenschap zult geven van uwen ar- beid, daarom bid ik God voor u, dat Hij u uitruste met Zijnen Geest, met Zijne kracht door CHRISTUS JEZUS onzen Verlosser en Zaligmaker.

Nu dan Eerw. Heer! hierbij blijft het. Ik heb gehoord dat u een hart vol liefde hebt jegens mij, ik heb het jegens u – ik ben de jongste. Zijt gij nu tevreden met deze mijn betuiging, dan kom ik wel- dra tot u.

De God des vredes vervulle onze harten met oprechte broederlijke liefde tot elkander, omdat JEZUS ons eerst heeft liefgehad en wij leden zijn van Zijn lichaam.

Uw heilbiddende Broeder in CHRISTUS

H. F. KOHLBRUGGE

Met dezen brief binnengelaten, werd K. eindelijk toegestaan hem voor te lezen, waarna hij dien de president overgaf. Een uur daarna werd hij weder binnengeropen; die brief was verworpen, om- dat er in stond „herroepen zou ik de zaak niet kunnen, ten ware ik anders overtuigd werd”. „Wij hebben met uw preek niet noodig, hier moet eene korte verklaring”, riep er een; en K. moest alles herroepen, „al de zwadder in de klacht geschreven en uitgebraakt op de preekstoel”, zoo drukte zich een onderling uit, die van woede beefde; tegelijk legde men hem zonder dat dit eerst in omvraag werd gebracht, een stuk papier voor, waarop geschreven stond: „Ik, ondergeteekende herroep bij deze alle beschuldigingen, bij B. B. Vertegenwoordigers tegen Ds. UCKERMAN ingebracht, en ver- klaar hem voor een rechtzinnig leeraar.” – „Dat doe ik in mijn leven niet, tenzij ik anders overtuigd wordt”, riep K. uit. – Toen begon het van alle zijden: „u zult herroepen, alles herroepen. en dat schriftelijk;” men zou volhouden al ging de kerk ook onderste boven, en over hem en alle onder- teekenaars wraak nemen ..... de ouderlingen stonden op, vielen hem gezamenlijk te lijf, doch hij ontkwam midden door hen heen. In de diakenskamer viel hij op zijne knieën, en riep Godes sterkte in. Een oogenblik daarna ging hij terug, en zeide: „Mijne Heeren, zoolang ik Ds. UCKERMAN niet gesproken heb, ga ik geen stap verder, dan ik in mijn brief reeds heb gedaan”. Weder verliet K. de zaal, en nogmaals binnengeropen zijnde, hoorde hij bij monde van den president Ds. BENDINGER: „De Vergadering, niet ik, verklaart u vervallen van uw proponents-ambt.” – „En ik teeken protest aan tegen deze verklaring”, antwoordde K.

Bij 't heengaan voegde de president-ouderling hem toe: „nu zal ik uwe onderteekening, als pro- ponent maar roieeren.” „Mijnheer dit is *uwe* zaak”, was het antwoord, „ik stem in niets in.” In deze vergadering heeft men hem mishandeld van 5-10½ uur. Te huis komende sloeg hij de Bijbel open, en zijn oogen vielen juist op Ps. 124:7,8.

Bij de volgende vergadering diende K. een protest in, waarin hij zich echter tegelijk nog bereid toonde zich aan alle schikkingen te willen onderwerpen als het maar geen herroepen was, hetwelk hij onovertuigd niet doen kon.

Vervolgens hield hij zich stil, troostte de klagende gemeente, bemoedigde en beurde haar op waar hij kon, en, die het geweld met geweld wilden keren, ging hij tegen zooveel hij vermocht.

Bovendien begaf hij zich op raad van sommige leden nog eens ter vergadering van vertegenwoordigers, 3 Sept., bood haar weder aan alles te zullen doen, wat men in billijkheid van hem mocht vorderen, om rust en vrede te verkrijgen, maar beklagde zich tevens over de weigering van Ds. UCKERMAN van hem te willen spreken.

„Maar” vroeg men hem, „zoudt gij dan in tegenwoordigheid van ZEw. herroepen hebben?” – „Nee, ik zou ZEw. op vriendelijke wijze een paar vragen gedaan hebben overeenkomstig onze Symbolische boeken, had ZEw. mij daarop naar genoegen geantwoord, dan behoefde ik niets tegen mijn geweten te doen, de zaak was gevonden, en ik zou ZEw. de schoonste voldoening geven, die maar gevorderd kon worden; waarom sluit ZEw. voor mij het huis, daar ik tot hem wil komen met christelijke liefde en de minste wil zijn?” Hierop bleef de Vergadering hem het antwoord schuldig, en op zijn vraag, of de broeders ook eenig middel hadden voor te stellen, haalde de scriba een briefje voor de dag van deze inhoud: „Ik, ondergeteekende herroep en trek in de beschuldigingen tegen de Weleerw. zeergel. Heer UCKERMAN bij dit Collegie gedaan, en verklaar hem voor een waardig en rechtzinnig leeraar. Gedaan bij Vertegenwoordigers der H. E. L. gemeente te Amsterdam” enz. ...

K. gaf hierover zijn bevreemding te kennen en verklaarde het niet te kunnen onderteekenen, dat men zijn verderf daarmee wilde, dat de president-ouderling had gezegd in tegenwoordigheid van eenige getuigen, „als hij herroept, hangt hij zichzelf een strop om den hals”, en een andere ouderling, „laat hem maar herroepen, dan zullen wij hem wel knevelen.” Toch bleef de vergadering er bij. .... De bezwaren werden door twee ondertekenaars ingetrokken, uit vrees voor hun belang; daarentegen bedankte een vertegenwoordiger voor zijn post, op grond, dat er dingen in de vergadering plaats grepen, die tegen zijn geweten aanliepen.

Sedert zijn er nog vele middelen door oud-kerkeraadsleden aangewend, ten einde de predikant UCKERMAN met K. tot een gesprek te bewegen, maar vergeefs; ZEw. verontschuldigde er zich gedurig mede, dat hij den jongeling alles had vergeven, maar zijn zaak in handen der vergadering had gesteld, en er dus niets aan doen kon. De gemoedelijkste voorstellen hielpen niets, ja, ZEerw. wilde zelfs een openlijke herroeping op de preekstoel.

Zelfs kwam de gemeente met haar oudste leden, die haar hadden opgericht en in de kerkelijke bediening grijs waren geworden, aan het hoofd, K.'s herstelling vorderen volgens haar recht, en verzocht bij vertegenwoordigers, dat hij gehoord zou worden tegen de predikant UCKERMAN, en zoo het dan mocht blijken, dat hij verkeerd gedaan had, veroordeeld zou worden als lasteraar.

Doch de gemeente werd om de tuin geleid en haar eisch om eene kerkelijke vergadering, of uitspraak van onpartijdigen, tegen de kerkelijke wet haar ontzegd.

Het Consistorie zette zijn plannen door met kuiperijen van allerlei aard.

Op den 6^{den} Sept. kwam een groot aantal leden der gemeente K.'s herstelling bij het Consistorie vragen, er waren mannen en vrouwen bij, die voornemens waren dit op de knieën te bidden; maar zij vonden de ingang met een ketting afgesloten en zagen zich spoedig door een militaire macht omgeven.

Vervolgens koos de gemeente, op de behoorlijke tijd met overgrootte meerderheid van stemmen, drie nieuwe vertegenwoordigers. Daar echter deze drie K. zeer genegen waren en het hun hadden gedaan om de rechten der gemeente te handhaven, wilde het Consistorie hen niet toelaten, voorgevende dat zij geen mannen des vredes waren. De gemeente toen ziende, dat men haar niet alleen haar proponent wederrechtelijk had ontnomen, maar ook haar grondslagen van kerkbestuur enz. enz. gewelddadig aantastte, en eene nieuwe bestuursvorm zocht in te voeren, trachtte zich in een wettigen weg daartegen te verzetten, maar moest ten laatste onderdoen voor degens en bajonetten, en voor de geest des tijds.

Bij de eene verkrachting van het recht der gemeenteleden op de andere, was het Consistorie zoodanig, in angst wegens de gegronde redenen tot verbittering aan de gemeente gegeven, dat het vergaderingen hield, den openbaren godsdienst liet uitoefenen en besluiten invoerde steeds omgeven van een menigte politieagenten, ja, soms gerugsteund door militaire bezetting.

Bij een proces, niet om K., maar om de handhaving der kerkelijke wetten, won de gemeente evenmin; de rechtbank kon die zaak niet als van haar competentie beschouwen. Door dit proces kwam K., tot zijn grooten weêrzin omtrent zijne zaak in aanraking met een advocaat. Deze meende dat K. zeer goed zijn leed kon betuigen over het indienen der bezwaren, om de ongelukkige gevolgen daarvan voor de gemeente, en hij deed hem het voorstel de bezwaren in te trekken, hetgeen K. als met herroepen gelijkstaande beschouwde en het dus niet kon aannemen.

De zaak werd zelfs ter kennis van Z. M. de Koning gebracht, en van Z. Exc. de toenmalige Gouverneur den Heer Staatsraad VAN TETS. Van dezen kwam er bevel, dat de 3 vertegenwoordigers erkend, en de proponent weder aangesteld moest worden, Z. Exc. zoude zich wel met hem onderhouden. Het Consistorie gaf er echter geen gevolg aan. De Heere VAN TETS werd spoedig daarop Minister, en K. bleef gebonden achter.

Met de oude voorstellen van den advocaat kwamen zijne vrienden hem gedurig kwellen, en, om er een einde aan te maken, gaf hij hun deze verklaring:

„Ik betuig plechtig, dat ik met het indienen der klachten Dominé UCKERMAN geenszins persoonlijk heb willen beledigen, en nimmer tegen zijn persoon eenigen haat of wrok heb gekoesterd; maar dat het mij alleen om de waarheid is te doen geweest; en gelijk het een ieder rechtschapen mensch moet smarten, dat er door verkeerde opvatting en misduiding twist in de gemeente ontstaan is, evenzoo smart ook mij zulks, schoon ik slechts den vrede, die in CHRISTUS is, bedoeld heb en bedoel; hadden de onaangenaamheden in mijn bereik gelegen, ik had ze tegengegaan. Deze betuiging geschiedt in al stelligheid.”

Maar hiermee was men niet tevreden.

Ten laatste werd K. nog 4 Nov. '28 voor Z. Exc. de Heer Gouverneur VAN TUYLL aan het Gouvernementshuis te Haarlem ontboden. Daar werd hij eerst onderhouden over de onzekerheid van theol. stellingen, vervolgens zeer geprezen en gevraagd, of hij ook iets wist om de zaak in orde te brengen. K. vroeg zulks Z. Exc. Daarop werden hem in naam der hooge regeering vele beloften gedaan en bijzondere protectie, promotie en eere beloofd, indien hij niet alleen, wat hij op de preekstoel had gezegd, maar ook zijne bezwaren herriep, en de predikant UCKERMAN voor een rechtzinnig leeraar verklaarde. Maar de rust van zijn ziel getuigde hij, was hem boven alles dierbaar, en hij kon het voorstel niet aannemen, zonder een oneerlijk man te worden, doch verzocht, waar dan ook, tegen den predikant UCKERMAN gehoord te worden. Had hij gelijk, men moest hem met vrede laten gaan, ongelijk, hij zou dit voor de geheele gemeente erkennen, en zich vervolgens gewillig onder-

werpen aan alle straffen, die het Consistorie of het Gouvernement hem zou willen opleggen. Dit voorstel werd afgewezen. Hij moest zich verklaren, zoo niet, het Gouvernement zou binnen 14 dagen de knoop doorhakken.

K. antwoordde, dat hij niet oneerlijk kon worden, en dat, hoe gehoorzaam hij in andere opzichten zijn overheid wenste te zijn, hij niet herroepen mocht. Hierop werd hij door de daarbij zijnde Griffier der Staten met aanhoudende vervolging bedreigd, waarna hij opstond en met nederige buiging vertrok, zuchtende tot zijn God, de Opperregeerder van hemel en aarde.

Aanm.

De duivel en de wereld zegepralen niet als zij u vervolgen, afzetten en dooden, evenmin als zij zegepraalden toen zij CHRISTUS aan het kruis genageld hadden; daarin zouden zij zegepralen, dat gij niet als een goed krijgsknecht van CHRISTUS verdrukking leed en een oogenblik ophield geloovig te zeggen:

Moet ik er aan, en van de baan,
Ik zal de Heere verbeiden,
Doet zoo gij wilt, God is mijn schild,
Die zal mij wel geleiden.

IV. AAN DE BELOFTE VOLDAAN.

Nu was K. zonder eenig middel van bestaan. Zelf had hij bijna niets, het weinige dat hij noch had, werd dagelijks minder, en zijn behoeftige toestand bekendmaken, daartoe kon hij geen vrijmoedigheid vinden. Zoo had hij in lange tijd geen middagkost geproefd, ook was ten laatste zijn brood op. – In dien toestand, zoo schrijft hij, riep ik uit: „o God, Gij weet, dat ik om Uwe waarheid lijd; wilt U mij van honger laten sterven, zoo geschiede Uw wil, maar wilt Gij mij tot Uw eer nog laten leven, van U is beide het zilver en het goud.” Toen las ik tot mijn bijzondere vertroosting Luk. 12, en nog diezelfde dag ontving ik van een mij toen onbekend persoon *f* 25 bankpapier, een weinig te voren had ik een verbazend grooten zak met allersmakelijkste tabak ontvangen. Zoo had hij eene aaneenschakeling van de treffendste uitkomsten.

Om redenen van gezondheid en voornamelijk om eene academische verhandeling te schrijven verliet hij Amsterdam en vertrok naar Utrecht, waar hij met de grootste teederheid en zorgvuldigheid, als een broeder behandeld werd. „Ik moest dit geheel in 't geloof doen, hebbende nauwelijks zooveel geld over om de reiskosten goed te maken.” (K.) Ook hier mocht hij zich verblijden in bijzondere uitreddingen Gods, zoodat hij meer inkomen had ná, dan vóór zijn afzetting (*f* 300 was zijn traktement geweest). Na eenige tijd vertrok hij weedr naar Amsterdam. Zijn lichaam had door de vele ontberingen erg geleden, en de gevolgen daarvan bleven niet uit. Hij werd ongesteld en moest een langdurige ziekte doorstaan. In deze ziekte, waren het voornamelijk de profeten, welke hem op ongekende wijze duidelijk werden.

De groote getuigenis van Gods Naam en van Gods gerechtigheid, het eeuwige in het profetische Woord neêrgelegde raadsbesluit van Hem op Wien God al onze zonden heeft doen aanlopen, die met Zijne ziel Borg geworden is om met een eeuwig offer God voor zijne broeders te naderen, wierp haar lichtstralen in de Evangelisten en Apostelen, zoodat het hem met één trek klaar werd, waarom de Apostelen eerst door het onderwijs des Heeren, en daarna door dat des H. Geestes ver-

licht, zoo naarstig in Mozes en de profeten gevorscht en daaruit den ganschen Raad der Zaligheid en der in CHRISTUS verschenen genade gekend hebben.

Van zijne ziekte hersteld geraakte hij in grooten strijd of hij de academische Verhandeling, die hij wilde omwerken, dan zoo zoude schrijven, als hij van den Heere gedurende de ziekte was ingeleid in de profetieën, en of het niet voorzichtiger zoude zijn zijne gevoelens te bemantelen, uit vrees van anders tot de bedelstaf te zullen geraken. Dit bracht hem op zijn knieën voor God en als bewijs zijner verhooring ontving hij weder een brief van een onbekende hand, en daarin een briefje van f 100. „Zoo zorgt God”, riep hij uit.

Wederom begaf hij zich naar Utrecht, en arbeidde in stilte voort.

Intusschen was ook hier veel van hem bij geruchte verspreid, dat hem bij sommigen in een minder gunstig daglicht plaatste. Vooral bij de theologische Faculteit was dit te bespeuren; want toen hij zich bij een der professoren aanmeldde om zijn academisch proefschrift te verdedigen ter verkrijging van den graad van Doctor in de godgeleerdheid, meende Zijn Hoogeerw., dat K., wegens het gebeurde in de H. L. Gemeente, van onzedelijkheid te beschuldigen was. Toch werd hij toegelaten en zoo mocht hij de 4^{den} Juni 1829 de voldoening smaken de belofte zijn stervende vader gedaan, gestand te doen.

Zijne verhandeling, evenals zijn belijdenis stuitte bij de Faculteit op „onwil en tegenstand.” „De professoren hadden alle krachten ingespannen tegen mij, daar ik Ps. 45 van CHRISTUS en Zijne Bruid (het geestelijk Echtverbond van den Messias en Zijne Kerk) verklaarde. Dat vonden zij te opgesmukt, zij waren goed belezen; maar een ding hadden zij vergeten, dat ik als kind reeds boven alles en boven alle andere boeken gelezen heb „Gods Woord,” daarin waren zij niet thuis, en zoo vielen zij als bakstenen, en ik werd Theol. Doctor.” (K.)

Doch zijn doctorstitel baatte hem weinig; de weg tot het leeraarsambt bleef gesloten al was het de vurige wensch zijns harten. Toch bracht zijne promotie een ommekeer in zijn levenslot. Tijdens hij hulpprediker was, was hij verloofd geworden met een lid van zijn gemeente, Mej. C. L. ENGELBERT. Bij zijne afzetting had de familie zijner uitverkorene het gelukkige paar trachten te scheiden, en elk uitzicht op een huwelijk afgesneden.

Thans echter stond haar grootmoeder het huwelijk toe (K.'s verloofde was een wees). „Toen ik promoveerde, vroeg de lieve moeder: „Zeg me eens CATO wat doet KOHLBRUGGE toch?” – „Wel hij verdedigt Ps. 45.” – „Hoe legt hij die Psalm toch wel uit?” – „Wel, van CHRISTUS en Zijne Bruid.” – „En dat willen zij niet aannemen?” – „Nee, zij willen hem laten druipen.” – „Wat gelooft gij, zal hij slagen?” – „Ja.” – „Nu, wanneer hij dan komt, kunt gij hem feliciteeren en hem zeggen, dat gij moogt huwen, want waar hij CHRISTUS en Zijne Bruid zoo verdedigt en zich dit niet schaamt, daar schaam ik mij ook voor hem niet.”

CATO had met zeldzame moed des geloofs en der overgave alles met haar verloofde doorstaan en verdragen. Welk eene blijdschap nu voor beiden! Vrij wel van middelen voorzien, mocht zij nu haar echtgenoot de vele ontberingen spoedig doen vergeten. Het echtpaar ging te Utrecht wonen.

Ook nu liet de jonge Godgeleerde met de hem aangeboren liefde tot studie, zijn tijd niet ongebruikt. Van de schriftstudie uitgaande, vorschte hij naar den innerlijken samenhang en den laatsten grond der groote en beslissende vragen der in het Woord geopenbaarde leer des Heils. Twee punten waren het, die vooral het naar waarheid en vastheid zoekende gemoed bezighielden. De eene vraag was die naar de wet, de andere naar de kennis van God en Zijn Naam.

Wie het beslist om waarheid te doen is, kan onmogelijk in een verstandelijk weten rust vinden; hij moet hebben wat hij weet; hij moet iets reëls, iets blijvends hebben. Wie slechts in iets de heerlijkheid van CHRISTUS heeft aanschouwd, ervaart spoedig, dat alles wat in en om hem is, met deze heerlijkheid in lijnrechte strijd is. Daar boven de genade, daar boven de gerechtigheid en het leven, maar welk eene macht der zonde, des doods, der duisternis hier beneden.

Wat is nu waarheid? Aan wie de heerschappij? Heerscht werkelijk de genade door gerechtigheid in het eeuwige leven; is CHRISTUS werkelijk opgestaan; is de Geest aanwezig, waardoor wij toegang hebben – of behouden de duivel, de dood en de zonde de heerschappij en het geweld? Waar blijft de wet? Is God werkelijk in Zijn recht; geschiedt in waarheid Zijn heilige Wil; is in den hemel alles geschied, zoodat niets meer scheiding maakt tusschen den heiligen God en den mensch die enkel ongerechtigheid is?

Met deze hoofd- en levensvragen van alle geloovigen beziggehouden, „moest K. op de punten komen, welke tusschen AUGUSTINUS en PELAGIUS, LUTHER en ERASMUS, CALVYN en PIGHIUS, GOMARUS en de Remonstranten behandeld zijn.”

Hollander van geboorte en in 't hart, kon hij niet ongevoelig blijven voor het groot verleden zijns volks, dat als geen ander van den nieuwen tijd, voor de geestelijke goederen gestreden en geleden had.

Wat eens de 7 provinciën verbonden had, waarvoor Oranje zijn bloed had vergoten, waarvoor het gansche volk in tijden van hopeloosheid van tegenweer als een eenig man zich had verdedigd, dat was toch het kleinood van het Evangelie, het hoogste van alle rechten, God naar Zijn geopenbaard Woord en geopenbaarde Wil te dienen.

En wat de Synode van Dordt tegenover de Remonstranten had vastgesteld, dat was toch niets anders dan de Soevereiniteit Gods en de eenige gerechtigheid des geloofs tegen al het willen van den mensch.

Doordat K. zich zoo nadrukkelijk met de geschiedenis der Nederlanden en der kerk, en met de geschriften van CALVYN en OLEVIANUS bezig hield, zag hij meer en meer de overeenkomst der Geref. Leer met de H. Schrift in, zonder zich daardoor van den persoon en van de geschriften van LUTHER te vervreemden. Innerlijk de Geref. belijdenis toegedaan, wendde hij zich al spoedig tot de Herv. kerk om in haar opgenomen te worden.

„Ik kon”, zoo verklaart hij zelf, „als eerlijk man, al werd ik weder aangesteld door de H. L. Gemeente, waaromtrent gegronde hoop was, haar niet meer dienen.”

„Ik was geheel overtuigd van het chr. geref. gevoelen aangaande de predestinatie en de verkiezing tot zaligheid, zooals het ook geleerd wordt in de Canones der Dordtsche Synode, en in de geloofsbelijdenis der Vaderlandsche Kerk.”

„Ik deed dit in een tijd, toen dit het minst met mijn belangen overeenkwam.” Immers er bestond gegronde hoop voor hem weder bij de gemeente, die hem uitgeworpen had, aangesteld te zullen worden. De gemeente zelve toch was steeds op zijne hand en in deze 2 jaren was veler gevoelen omtrent hem veranderd, ook door zijn huwelijk. Hij toch was met de aanzienlijksten der gemeente vermaagschapt en bijzondere familieomstandigheden droegen hiertoe bij. Bovendien was hij nog onlangs op twee aanzienlijke plaatsen in het buitenland als professor benoemd, doch, zoo deelt hij zelf mede, wegens deze mijne verandering van overtuiging zag ik mij genoodzaakt de benoemingen van de hand te wijzen.

Eerst vervoegde hij zich te Amsterdam tot Ds. K. S. om na afgelegde belijdenis als lidmaat aangenomen te worden. Deze echter raadde hem aan naar Utrecht te gaan, omdat hij daar gepromoveerd was. Hij liet zich raden. En wat nu hier te Utrecht gebeurd is, hoe de kerkeraad zich jegens hem gedragen heeft, welk besluit de Synode genomen heeft, hoe men hem buiten de kerk heeft weten te houden, wie dit breedvoerig lezen wil, verwijzen wij naar zijn geschrift: „Het Lidmaatschap bij de Herv. Gemeente hier te Lande mij willekeurig belet. 1833”. Wij schreven in ons voorwoord: Nu echter begon voor KOHLBRUGGE de lijdensgeschiedenis met haren nasleep. Ja, de vraag om bij de Herv. Gemeente lidmaat te worden, werd de aanleiding eener langdurige lijdensgeschiedenis. Wanneer wij zeggen dat hij gemarteld is, dan zeggen wij nog te weinig. „De CHRISTUS was onder moordenaars gevallen, niet alleen lichamelijk maar ook geestelijk. PILATUS speelde met hem zijn spel, en voor een nar zag hem de wellustige HERODES aan. Overal omringde hem spot en hoon. En dit proces werd gevoerd ten aanschouwe van Gods Hoge priester, vóór de vertegenwoordigers van Gods rijk op aarde. Onder den gehuichelden schijn van het recht, ja, van ijver voor God – de schandelijkste onrechtvaardigheid en de grimmigste haat, ooit op aarde gevonden!”

Dat ervaarde ook KOHLBRUGGE. Wij konden niet gelooven, dat de Synode onder die schijn van recht, zulk een onrechtvaardigheid kon bedrijven. En toch lezen wij in de Synodale Verhandelingen van 1830: „Hierop is gelezen een adres van den kerkeraad der Nederduitsche Hervormde gemeente te Utrecht, waarbij dezelve verlangt: 1°. de gedachten dezer Hooge Kerkvergadering te vernemen wegens een verzoek, gedaan door den Heer H. F. KOHLBRUGGE om nevens zijne echtgenoot, na het afleggen van geloofsbelijdenis, uit de gemeenschap der Herstelde Evangelisch Luthersche gemeente over te gaan tot die der Hervormde kerk, zonder dat dezelve een attest van goed zedelijk gedrag, vanwege het Consistorie der eerstgenoemde gemeente te Amsterdam, heeft overgelegd, uithoofde dat die vergadering verklaard had niet gewoon te zijn, bij overgang van hare gemeenschap tot die van eene andere kerk, zulk een attest te verlenen. 2°. dat in het algemeen worde vastgesteld, onder welke bepalingen leden van andere Protestantsche Kerkgenootschappen voortaan als leden der Hervormde gemeente zullen worden aangenomen.

Hierbij was gevoegd eene missive van het klassikaal Bestuur van Utrecht aan het provinciaal Kerkbestuur van Utrecht, dd. 28 Juny l. l., houdende aanmerkingen op het voormelde adres, en de conductoire missive van laatstgemeld Kerkbestuur, dd. 1 July l. l., de genoemde stukken aan deze Vergadering toezendende, met deszelfs consideratiën.

De Synode heeft het één en ander gesteld in handen van een Commissie, bestaande uit den Hoogleeraar CLARISSE, den Vice-President, benevens de Heeren DELPRAT en PAN, welke verzocht is, om in de zitting van den 16^{den} aanstaande, hieromtrent te dienen van consideratiën en advies ..... Vergadering, gehouden den 16^{den} July 1830 .....

Hierna bracht de Commissie, in welker handen, in de zitting van den 9^{den}, was gesteld de missive van den Kerkeraad van Utrecht, dd. 1 dezer, niet de daarbij behoorende stukken, bij monde van den Heer DELPRAT, het navolgende rapport uit:

Hoog Eerwaardige Heeren en Broeders!

„De Commissie, in uwe Vergadering van den 9^{den} dezer benoemd, om haar te dienen van consideratiën en advies over eene missive van het Provinciaal Kerkbestuur van Utrecht, in dato 1 dezer maand, daarbij met de bedenkingen van genoemd bestuur overzendinge: 1°. Het Adres van den Eerwaardigen Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Utrecht, behelzende tweeledig verzoek ten aanzien van personen, die uit een ander kerkgenootschap wenschen over te gaan.” 2°.

„Kopy eener geleidende missive van den Praeses en Scriba van het Klassikaal Bestuur van Utrecht, behelzende consideratiën op eerstgenoemd adres.”

„Uwe Commissie, zoo veel haar mogelijk was, met aandacht, de overgelegde stukken overwogen hebbende, neemt de vrijheid aan uwe Hooge Kerkvergadering het volgende te berigten:

1°. Ten aanzien van het eerste gedeelte der vraag van den Eerw. Kerkeraad van Utrecht, verzoevende het goedachten dezer Hooge Kerkvergadering te vernemen, hoe de Kerkeraad te handelen hebbe, omtrent den persoon van H. F. KOHLBRUGGE, die met zijne huisvrouw, zijn verlangen te kennen gegeven heeft, om na afgelegde belijdenis des geloofs, van de Herstelde Luthersche gemeente als lid der Hervormde gemeente over te gaan, en aan wien de Kerkeraad der Luthersche gemeente slechts bewijs van lidmaatschap geleverd heeft, zonder daarbij over te leggen, een door laatstgenoemden Kerkeraad afgegeven, bewijs van goed zedelijk gedrag, – vermeent uwe Commissie de Vergadering te moeten adviseren, om den Eerw. Utrechtschen Kerkeraad te verwijzen naar het doorgaand bij denzelven bestaand, en door het Klassikaal zoowel als Provinciaal Bestuur erkend, gebruik, volgens het bewijs van lidmaatschap, door de Kerkeraad van een ander Protestantsch Kerkgenootschap afgegeven, tevens behelzen moet een bewijs van goed zedelijk gedrag, ten einde daarna, op afgelegde belijdenis, de aanneming tot lid van ons Hervormd Kerkgenootschap zou kunnen plaats hebben.

2°. Omtrent het andere verzoek van den Kerkeraad, verzoevende dat in het algemeen vastgesteld worde, onder welke bepalingen leden van andere Protestantsche Kerkgenootschappen, die tot het onze wenschen over te gaan, voortaan als leden van hetzelfde zullen worden aangenomen – vermeent uwe Commissie, naar aanleiding van het Synodaal besluit van den jare 1817, omtrent het toelaten van leden uit andere Protestantsche Kerkgenootschappen ten Avondmaal, aan deze Hooge Kerkvergadering te moeten adviseren, om te bepalen, dat geen leden van andere Protestantsche Kerkgenootschappen, die tot het onze wenschen over te gaan, tot die overgang zullen worden toegelaten, dan mits onergerlijk zijnde van leven en op bewijs van hun lidmaatschap.”

Dit haar gevoelen onderwerpt de Commissie aan het meer verlicht oordeel dezer Hooge Kerkvergadering.

J. CLARISSE.

J. VAN SLOGTEREN.

G. H. M. DELPRAT.

J. PAN.

De Vergadering, de Commissie voor haren arbeid dankende, heeft omtrent:

Het *eerste* punt van het rapport, conform het voorstel der Commissie, besloten, de Eerw. Kerkeraad van Utrecht te verwijzen naar het doorgaand bij dezelve bestaande, en door het Klassikaal zoowel als het Provinciaal Kerkbestuur erkend, gebruik, volgens hetwelk het bewijs van lidmaatschap, door den Kerkeraad van een ander Protestantsch Kerkgenootschap afgegeven, tevens behelzen moet een bewijs van goed zedelijk gedrag, ten einde daarna, op afgelegde belijdenis, de aanneming tot lid van ons Hervormd Kerkgenootschap zoude kunnen plaats hebben.

Omtrent het *tweede* punt van het rapport, is geresolveerd hetzelfde te houden in advies.

Inmiddels is, naar aanleiding van het tweede punt des rapports goedgevonden, dezelfde Commissie te verzoeken, om in eene der volgende zittingen de Vergadering te dienen van consideratiën en advies, omtrent de waarborg, dien men zal behooren vast te stellen, dat geen kerkelijk persoon wor-

de aangenomen tot lid van het Hervormd Kerkgenootschap, voor en alear in het algemeen zijn vastgesteld onder welke bepalingen leden van andere Protestantsche Kerkgenootschappen bij het onze als leden zullen aangenomen worden.

Vergadering, gehouden de 21sten July 1830.

..... Hierop bracht de Commissie, in de zitting van den 9^{den} gelast, om te dienen van consideratiën en advies, ter zake van den persoon van H. F. KOHLBRUGGE, bij monde van den Hoogleraar CLARISSE, het navolgende rapport en praeadvies uit:

Hoog Eerwaardige Heeren en Medeburgers!

De Commissie, benoemd bij besluit dezer Hooge Kerkvergadering van den 9^{den} dezer, is opnieuw bij besluit van den 16^{den} daaraanvolgende uitgenoodigd geworden, om te dienen van consideratiën en advies, omtrent de waarborg, die men zal behooren vast te stellen, dat de persoon van H. F. KOHLBRUGGE niet worde aangenomen tot lid van het Hervormd Kerkgenootschap, vóór en alear in het algemeen zij vastgesteld, onder welke bepalingen leden van andere Kerkgenootschappen bij het onze als leden zullen aangenomen worden.

Uwe Commissie is van oordeel, dat, hangende de deliberatiën over de hierboven bedoelde wijze van aanneming, uwe vergadering reeds nu, ten opzichte van Kerkelijke personen, in het algemeen ééne bepaling kon vaststellen, wier kracht genoegzaam zijn zou, om tot het verlangde einde te strekken; en wij nemen alzoo de vrijheid, uwe Hooge Vergadering voor te dragen, om door middel van de Provinciale Kerkbesturen, de onderscheiden Kerkeraden der Hervormde gemeenten in ons vaderland aan te schrijven, om geene personen, die eenige kerkelijke bediening bij een ander Kerkgenootschap bekleden of bekleed hebben, tot de belijdenis des geloofs bij onze gemeente toe te laten, dan nadat het Provinciaal Kerkbestuur, onder welks ressort zoodanig persoon tijdens zijne bediening gewoond heeft, onderzoek gedaan hebbe naar zijn gehouden zedelijk gedrag gedurende dat tijdvak, en aan de gemeente, bij wie hij zich heeft aangegeven, verklaard zal hebben geen zwaarigheid tegen deszelfs toelating tot het lidmaatschap bij onze gemeente te vinden; alles onverminderd en behoudens de bepalingen, nader vast te stellen omtrent het aannemen van gewone lidmaten tot andere kerkgenootschappen voorheen behoord hebbende.”

Uwe Commissie onderwerpt dit haar advies aan het meer verlicht oordeel dezer Hooge Kerkvergadering.

's Gravenhage, den 20sten Juli 1830.

G. H. M. DELPRAT.

J. VAN SLOGTEREN.

J. CLARISSE.

J. PAN.

De Commissie voor haren arbeid bedankt zijnde, is, overeenkomstig het door haar voorgestelde besloten onderscheidene kerkeraden der Hervormde gemeenten in ons vaderland aan te schrijven, om geene personen, die eenige kerkelijke bediening bij een ander Kerkgenootschap bekleden of bekleed hebben, tot de belijdenis des geloofs bij onze gemeente toe te laten, dan nadat het Provinciaal Kerkbestuur, onder welks ressort zoodanig persoon, tijdens zijne bediening gewoond heeft, onderzoek gedaan heeft naar zijn gehouden zedelijk gedrag gedurende dat tijdvak, en aan de gemeente, bij wie hij zich heeft aangegeven, verklaard zal hebben, geene zwaarigheid tegen deszelfs toelating

tot het lidmaatschap bij onze gemeente te vinden; alles onverminderd en behoudens de bepalingen, nader vast te stellen omtrent het aannemen van gewone lidmaten, tot andere kerkgenootschappen voorheen behoord hebbende.

Welk een indruk dit besluit op KOHLBRUGGE maakte? In de vorm eener allegorie legt hij die indruk bloot.

„Een jong Priester,” zoo schrijft hij, „had in zijne stad allen, die hem hooren wilden, gewaarschuwd voor eene verderfelijke samenzwering tegen hunnen goeden vorst, en eene op handen zijnde revolutie; terwijl de vorst afwezig was, grepen hem de overlieden, bonden hem en eischten: dat hij die waarschuwing voor leugenachtig zoude verklaren, zoo niet, dan zouden zij hem voor altijd uit de stad bannen. Hij bleef standvastig weigeren. Zij, meenende dat zij het bij de vorst wel goed zoude kunnen maken, wierpen hem de stad uit, lieten vervolgens de klokken luiden, en lazen de verzamelde gemeente voor, dat hij, die hen gewaarschuwd had, zelve een oproer onder de goede burgerij wilde verwekken. – De jongeling gaat zijns weegs, omnia secum portans (ook nemende wat hij had, zijn goed recht onder den arm, en een bundeltje goedkeurende brieven van zijn vorst tusschen de borst) en dwaalt lang in de woestijn rond. Eindelijk ziet hij in de verte op eene rots een groot gebouw, dat nog vele teekenen had van aloude luister. Reeds in de verte kwam hem een oud opschrift in het frontespice in het oog: Niemand van wat staet ofte qualiteit hij zij behoort hem op hem zelve te houden, om op zijn eygen persoon te staan; het is (zijn) ampt (als) geloovige zich te voegen tot d..... vergaderinge.”

„Derwaarts,” dacht hij. Aan den voet van de rots legt hij zijn goed recht neder om in het klimmen niet bezwaard te zijn. Hij kloutert op en klopt aan. De deur gaat open en een achtbaar oud dienaar van het Huis heet hem welkom, doch laat hem op de drempel. De oude man spreekt met de andere dienaars, die rustig over de vlakke en van de hoogte keken, hij komt terug en zegt de jongeling: hij liet hem gaarne binnen, maar de andere dienaars wilden van de overlieden der stad van waar hij gekomen was, een geschrift hebben, waaruit bleek, dat hij een rustig en stil bewoner van het Huis zoude zijn. De deur ging dicht. Hij klopt weder aan. „Eilieve, dienaars des Huizes! laat ik u verhalen wat er in die stad gebeurd is, vergunt mij u de goedkeurende brieven van mijn vorst te laten zien.” Het baatte niet. Men laat hem twee gure dagen en lange nachten buiten staan.

Eindelijk roept men hem, hij slaat de oogen starende op, en ziet de dienaars van het Huis op de tinne van het gebouw. „Wat wilt u?” roept hij. Tegelijk werpt men hem van boven af een koperen beitel en hamer toe; „Sla daarmee op de rots op, en graaf zoo onderdoor, dan komt gij er in”, roept men. Hij slaat en de beitel breekt. „De beitel is van gegoten koper, roept hij hun toe, wat is het toch, dat gij mij niet door de deur wilt laten! Hoe kan mijn zwakke hand een rots verbreken?” Middelerwijl ziet de jongeling naar beneden, en rovers nemen zijn goed recht weg, dat hij aan de voet van de rots gelaten had! Hij weent. Men werpt hem weder een gegoten koperen beitel toe en, terwijl hij den opraapt, rolt men een steen van de tinne af; hij zucht „wanneer zult gij opendoen?” De steen antwoordt niet, rolt tegen hem aan, sleept hem halverwege de rots mede, en gonst hem, als het ware in het oor: „nooit, nooit!”

Wat zal de Heere van het Huis met die dienaars doen, als. Hij zal gekomen zijn? .....

Dit besluit der Synode was geheel op hem en op hem alleen gemunt. Zoo dachten er velen over. Gij kent dien uitroep van den Zeeuwschen predikant, als ook van dat lid der Synode: „Nu hebben wij er voor gezorgd, dat *zulk een* er niet inkomt.” Ja, daar hadden zij voor gezorgd, maar niet tot hun eer.

SCHRÖTER schrijft: ook deze handelwijze met KOHLBRUGGE getuigt van het inconsequente in den tegenwoordig heerschenden tijdgeest. Terwijl men er tegen opkomt zoodra er, op grond van Gods Soevereine vrijmacht, van het geref. leerstuk der verkiezing gesproken wordt, en men dadelijk over willekeur, onrechtvaardigheid en wat dies meer zij den mond vol heeft, sluit men zelve op de meest *willekeurige en onrechtvaardige* wijze iemand uit, die op grond van overtuiging tot ons kerkgenootschap wil overgaan; – terwijl men steeds roept over verdraagzaamheid, niet slechts met betrekking tot eerlijke en gemoedelijke andersdenkenden, maar zelfs tot van de waarheid afwijkenden en dwalenden, is men de onverdraagzaamheid zelve jegens iemand, die het wagen durft in eenige punten het gevoelen der ouden godgeleerden te verkiezen boven dat zijner momentaneele rechters; – terwijl men de liefde zoo verre drijft, dat men als 't ware, den duivel en zijn aanhang zelfs niet hard beoordeelen mag, lastert en verstoot men een menschenpaar, van welk men nooit de minste belediging ondervond; – en terwijl men, naar het voorbeeld van Rome, zich als 't ware boven de burgerlijke maatschappij stelt, zich een protestantsche hiërarchie schept, jaarlijks nieuwe eigen reglementen en wetten uitvaardigt, gaat men zelve in de verkrachting dezer wetten voor, alleen om een vastgesteld doel met des te meer zekerheid te bereiken. Veel, ja, zeer veel zoude er nog op de handelwijze dezer zaak aan te merken zijn, doch, ... ik ben er echter zeer verre af, om in 't geringste ook met die willekeurige onchristelijke en onrechtvaardige daad dezer kerkvergaderingen in te stemmen”.

Ook zegt SCHRÖTER op eene andere plaats: er ligt veel schuld op het land om de naar buiten slaande gruwelijke goddeloosheden, doch meer nog om de verborgen ongerechtigheden, welke velen zijn. Dit getuigt ook de behandeling der zaak van den Heer KOHLBRUGGE. Niet alsof speciaal hetgeen hem, KOHLBRUGGE, aangedaan werd, mede oorzaak zijn zou der oordeelen Gods over ons land; maar om het beginsel, waaruit ook die behandeling is voortgekomen. Zoowel de vervolgingen als verdrukkingen, waarvan de Heer K. het slachtoffer werd, en de willekeurige weigering van het lidmaatschap bij de Herv. Gemeente, als de smaad en hoon en verachting, waarmede men alle voorstanders van het oude en beproefde binnen de Gemeente behandelt, zijn zoovele bewijzen en gevolgen van een heerschenden geest, ook in Nederlands kerk, ten gevolge waarvan dit land reeds sedert vele jaren door de oordeelen des Heeren geteisterd wordt.

V. IN UITSTEKEND GEZELSCHAP.

Had de H. Luthersche gemeente KOHLBRUGGE uitgeworpen, anderen namen hem echter gaarne in hun gemeenschap op. Zoo deelt ons W. DE CLERQ in zijn dagboek mede: „'s Middags tegen etenstijd, 20 Oct. 1828, waren DA COSTA en CAPADOSE in broederlijken eendracht in de zaal van DA COSTA.

Daar was MESSCHERT juist toevallig aanwezig. CHEVALIER met zijn meisje (de zuster van Mevrouw DA COSTA), BOSQUET, DIRK HOOGENDORP en SMIT. O. a. ook PAULI, een gewezen jood, in Engeland tot het christendom overgegaan, de jonge SCHOUTEN en KOHLBRUGGE. DA COSTA droeg het gebed voor en CAPADOSE dankte.

Nu zouden zij bij CAPADOSE gaan, waar zich dan ook spoedig weder het grootste gedeelte van het gezelschap vereenigde. DA COSTA sprak nog hartelijk met W. DE CLERQ over zijn vriend BOWRING enz. Midden onder dit gesprek werd er gevraagd of men niet zou beginnen, daar het anders zoo laat werd.

Men maakte zich gereed eene oefening in forma te houden. KOHLBRUGGE ging voor een grooten Bijbel zitten. Ook aan de anderen werden Bijbels uitgedeeld. Zij zongen eerst een Psalm, toen werd er gebeden, toen de preek; nog tweemaal gezongen, een nagebed en eindelijk de zegen. De tekst van KOHLBRUGGE was het profeteeren over de doode beenderen door Ezechiël. Het onderwerp was: de erkenning van Gods genade, dat Hij ons uit den slaap der zonde opwekte. De verplichting om tegen de doode beenderen te profeteeren. Toen nu het Amen uitgesproken was drukte ieder K. de hand.

Aan kracht ontbrak het niet, ook niet aan welsprekendheid, doch het was een populaire welsprekendheid, geheel Oud-Testamentisch; het donderen van den profeet en niet het suizen van den zachten wind.

Ik gevoelde mij wel opgewonden; maar toch het gedurig terugkomen van de hoere van Babylon en van meer dergelijke uitdrukkingen hinderde mij en ik vond er den toon van CHRISTUS en de Apostelen niet in; te lang en te veel herhaling was het mij. Toen kwam echter het gebed, waarbij ik ook neerknielde, doch dat dunkt mij geen gebed voor eene gemeente was, waarin toch eene zekere orde moet heerschen en bedaardheid.

Zoo hebben althans CALVYN en BEZA niet gebeden.

Ik kon op het laatst van dit ontzettend lang gebed, waarin zoovele gezochte uitdrukkingen waren, niet medebidden en had den indruk dat dit zoo niet goed was. Toen het Amen was uitgesproken, was ik zeer nieuwsgierig wat men zeggen zou, en zag dat ieder ja uitermate tevreden was en de hand aan KOHLBRUGGE gaf. Ik had tegen den man niets, en te veel menschenvrees en valsche schaamte was er in mij, om mijne hand te weigeren, doch was echter zoo oprecht van tegen KOHLBRUGGE te zeggen, dat ik een vooroordeel tegen hem gehad had.

Deze antwoordde zeer liefderijk, zoo het mij scheen, en zeide toen nog onder anderen: „Ik ben als een arme jongen het strijdperk ingetreden, van alle menschen verlaten en aangehitst, zonder eenigen duit te bezitten; en echter heeft God in die twee jaren mij niet aan het noodige laten ontbreken, doch ik heb ook alleen het noodige ontvangen.

Dit beviel mij; ik zocht mijn indrukken door andere te verdringen, omdat het mij te veel hinderde daar te staan, zonder de gevoelens van mijne vrienden te kunnen deelen.”

Dit bericht van W. DE CLERQ pleit zeer ten gunste van KOHLBRUGGE. Dat hij (KOHLBRUGGE) in dezen fijn beschaafden, geleerden en bij uitstek christelijke vriendenkring was opgenomen, dat mannen als DA COSTA, CAPADOSE e. a. hem niet slechts hunne vriendschap betuigden, maar zelfs over zijn woord zich uitermate tevreden toonden, en dat wel na zulk eene geschiedenis, en in zulk een toestand, als waarin thans KOHLBRUGGE verkeerde, dat zegt veel.

VI. GEVOLGEN DER WEIGERING.

Meer en meer trok KOHLBRUGGE de aandacht. Deze onbeschaamde weigering verwekte veel sensatie. KOHLBRUGGE was in het oog van het volk een martelaar geworden vanzelf volgden nu de vrienden. Vooral zijn werk: „Het Lidmaatschap bij de Herv. Gemeente mij willekeurig belet,” bracht overal waar het gelezen werd, verontwaardiging te weeg, zelfs in de meest beschaafde kringen. Men verfoeide het Kerkbestuur; in die handeling zag men een mishandeling, ja eene vervolging der waarheid.

Zoo werd deze weigering ook een voorname aanleiding, dat bij velen de overtuiging veld won, om het tot een opzeggen der gehoorzaamheid aan zulk een antichristelijk geweld te brengen. Hier toe bracht ook veel bij de wijze waarop men de godsdienstige bijeenkomsten ging verstoren ook het

allerzonderlingst onbeschaamd verhoor dat men deed afleggen aan KOHLBRUGGE en HENRI BOSQUET, en veel dat hier niet kan genoemd worden.

Kenschetsend is ook deze mededeling.

Terwijl KOHLBRUGGE te Scherpenzeel was, om de ook bedreigde CAPADOSE te waarschuwen, kwam daar op eens LUDWIG, een dergenen, die aan het hoofd der oefening waren, om KOHLBRUGGE te spreken en hem te zeggen, dat Utrecht in oproer was, en hij verzocht werd, als Leeraar aldaar te fungeeren. KOHLBRUGGE antwoordde daarop zeer wijselijk. CAPADOSE liet zich ook nog uit, doch vond den man wild en opgewonden.

Toen zij naderhand bij de koning geweest zijn, schijnen zij wat bedaard te zijn geworden, en alleen van de gepleegde baldadigheid, niet van de nieuwe kerk te hebben gesproken.

Men stelde alles in het werk KOHLBRUGGE tot eene scheiding te bewegen; doch welke middelen men ook beproefde, ze waren krachteloos. KOHLBRUGGE vond voornamelijk steun in zijn vriend DA COSTA en stelde diens raad op hoogen prijs. Ook CAPADOSE'S invloed was niet zonder belang. Toen CAPADOSE hoorde dat velen alles in het werk stelden om KOHLBRUGGE tot eene scheiding te bewegen, schreef hij hierover aan DA COSTA, waardoor deze zeer bewogen werd; hij was bevreesd dat K. zich geheel zou laten leiden door de leden der verstrooide oefening. Ook dat KOHLBRUGGE sterk geïnfluenceerd werd door Baron TWENTH VAN ROOSENBURG, lid der „Eglise du Bourg de Tour de Genève”, die geheel separatist was en, volgens CAPADOSE, de bedeeling Gods met dit land niet begrijpt, gaf reden van bezorgdheid. CAPADOSE zag in alles een werk vleesches, en DA COSTA betreurde het denkbeeld van de scheiding, die er tusschen de kinderen Gods in ons land zoude komen; hij ziet zoovele liefelijke banden verscheurd, den vijand triomferen ... het geheele doel van KOHLBRUGGE'S boek vernietigd – de zaak zelf niet te houden, en K. allerongeschikst het hoofd eener partij te zijn – en velen in Utrecht, ze zijn menschen die zeer heethoofdig zijn. DA COSTA was van oordeel dat men zich niet mocht afscheiden.

Wij worden, zoo zegt hij, miskend; maar het gaat ons als de profetenschool in Engeland, die zegt: kerk en staat zijn een; de wereld behoort aan CHRISTUS. Zoo zeggen wij ook: dit is een land waar CHRISTUS de hand opgelegd heeft; Hij heeft steeds een plekje waar Hij zich verheerlijkt totdat Hij komt.

Neen, wij zijn niet achteruitgegaan, wij zien den weg Gods in; wij geven het land niet op; komt het tot een schikking, en houden wij op een afzonderlijk volk te zijn, ja, dan hebben wij dezelfde strijd, als in alle landen tegen de bedorvene kerk, maar neen, hier is het iets anders. Verscheidenheid van tonge zal er niet ontbreken.

Zoo wendden ook, daartoe opgewekt door CAPADOSE, SCHRÖTER en VAN DE POLL, die grooten invloed op K. hadden, alles aan om hem tegen te houden. Hij zelf was van oordeel dat men zich niet eigenwillig van het lichaam der kerk van J. CHRISTUS op aarde mocht scheiden, en door niets of door niemand liet hij zich van deze zijne overtuiging afbrengen.

VII. PROTESTEEREN.

Nog altijd was een ieder verontwaardigd over het gedrag jegens KOHLBRUGGE gehouden. Men begon in te zien dat daaraan toch iets gedaan moest worden, dat een soort van protest moest worden opgesteld.

Baron TWENTH schreef hierover aan DA COSTA en deelde hem ook op welke wijze hij dit verlangde. DA COSTA werd verzocht, indien hij zich kon vereenigen met de zaak en de aangehaalde punten, zulk een protest op te stellen.

DA COSTA gaf hierop zijne levendige belangstelling in deze zaak te kennen, doch verklaarde tevens dat, indien hij het op zich nam, het juist op anti-separatistische gronden zou wijzen. De wijze waarop Baron TWENTH verlangde dat het opgesteld werd, was geheel separatistisch, uit de hoogte, de kerk voor afgevallen verklarende, en trachtende te bewijzen dat de geheele instelling en de handelingen der Synode tegen het Woord Gods waren.

Beide brieven circuleerden.

W. DE CLERCQ kon het nut niet inzien van zoodanig een protest, doch hield zijn oordeel nog terug. Een paar dagen later ontving hij eene uitnoodiging van DA COSTA om een soort van comparitie bij te wonen over het protest in de zaak van KOHLBRUGGE.

Hij antwoordde dat hij daarin meer en meer zwaarigheid vond, om iets collectief te doen of zelfs te bespreken, en er geen nut in zag.

Hierop bezocht hij DA COSTA zelf, doch vindt daar juist TER BORG en PREYSZ.

Hetgeen, waarmede TER BORG begint, is KOHLBRUGGE.

TER BORG heeft het boek tweemaal gelezen; de eerste maal zag hij alleen de gruwel in de kerk en was op het punt van naar Utrecht te gaan om K. op te zoeken en de hand te drukken; doch bij de tweede lezing had hij meer de eigenaardigheid van K. gezien, en tevens eene zekere bedektheid waardoor hij de aanmerkingen van de Synode op denzelfden voet had beantwoord, en waardoor het de zaak van K. en niet die van CHRISTUS geworden was.

DA COSTA gaf uit een geestelijk oogpunt veel toe, erkende dat K. altijd iets demagogisch had; doch dat, hoe meer men de persoon van K. als broeder meende te moeten waarschuwen en vermanen, hoe meer men op het recht van de zaak moest terugkomen; dat men van den eenen kant het recht van de zaak moest handhaven en de scheiding tegen gaan; dat juist het opstellen van een stuk, zooals men vermeende, strekken kon om K. terug te houden, die juist op het punt stond om, of op den direkten of op den indirekten weg, een dienaar der kerke van God te zijn.

TER BORG zeide, met tranen in zijne oogen dat hij zelfs zijn leven voor JEZUS over had, doch dat de scheiding nu nog geen punt van beslissing was; dat er bij de Synode toch wel een reden had kunnen bestaan om K. niet onvoorwaardelijk toe te laten.

Maar, zeide DA COSTA, dan had men het moeten zeggen. Zoo liep het gesprek een half uur lang.

's Avonds, 2 April, was ook W. DE CLERCQ weder bij DA COSTA. Toen ontwikkelde DA COSTA nog eens zijne gedachte; hij bleef krachtig bij zijn gevoelen, zeide dat hij een keuze gedaan had, en dat geen vriend of vijand hem terug kon houden. Hij had een brief gereed aan K., waarin hij dezen ten zeerste vermaande, om aan geene aanleiding tot scheiding gevolg te geven. – Van een protest kwam niets.

VIII. GESCHEIDEN.

De eenige ziel, welke KOHLBRUGGE verstond, was zijne trouwe en innig geliefde CATO, zijne dappere deelgenoot in alle lijden en smart.

Menigmaal had zij hem op eene alleen vrouwen eigen wijze weten op te beuren, en hem een riem onder het hart te steken.

Zoo was K. eens geheel moedeloos; hij dacht niet lang meer te zullen leven; van niets wilde hij meer hooren – en wat deed nu CATO: „wanneer dat zoo blijft, lieve man”, zeide zij „dan zal ik het kunnen dragen dat gij sterft; want als gij reeds den moed verliest nu gij loopt met de voetgangers, hoe zult gij zich dan met de ruiters meten?”

Maar zij, die zoo sprak, zou weldra zelve bezwijken. Toen het tweede kind geboren was, werd zij spoedig van zijne zijde weggenomen (12 Febr. '33). In de laatste weken was zij zeer bezorgd geweest om haar zielenheil, maar zij had vrede gevonden in het woord: „Gij echter, zijt schapen mijner weide.” Zoo ging zij heen naar de ruste die er overblijft voor Gods volk. Zeer veel hulp had K. bij de ziekte van zijn vrouw genoten van de leden der verstrooide oefening en drie hunner hebben de slippers van het lijkkleed gedragen, hetgeen de jongens, toen zijne dierbare bij Utrecht's dooden werd bijgezet, heeft doen uitroepen: „daar zijn ze, die dominees in de afgescheiden kerk moeten worden.”

Hoe K. hieronder gestemd was, wij hebben een paar brieven van zijne hand uit dien tijd, waaruit wij hem in deze dagen van smart en beproeving en geloovige overgave leeren kennen.

„Mijne lieve CATO”, zoo schreef hij 13 Jan. '33 aan zijne moeder te Amsterdam, „wordt weder minder; eergisteren en gisteren heeft zij opnieuw de koorts gekregen. Zij is nu zeer zwak, ja bijna uitgeteerd. Tusschenbeide breekt mij het hart, temeer daar ik alle aandoeningen voor haar dien te verbergen. De dokter geeft haar opnieuw op. Over 't algemeen hebben wij 't te zaâm heerlijk en mogen veel met elkander bidden en over de gadelooze liefde van onzen Heer te zamen spreken, en zoo tracht ik haar en zij mij op te beuren.

Tusschenbeide weenen wij beiden, God moge ons toch nog bij elkaâr laten, en dan bidden wij weêr dat, zoo dit de raad des Heeren niet is, Hij ons van elkaâr losmake.”

Zoo schreef hij (12 Febr. '33) aan zijne vrienden: „Mijne dierbare en trouwe CATHARINA die steeds bekommerde en zichzelve altijd onwaardig achtende die nederige dienstmaagd van onzen lieven en getrouwen Heiland, is heden den 12^{den} dezer, 's morgens te 3 uren met blijdschap en vreugde ingegaan in het paleis onzes Heeren en Konings, in het Paradijs onzes Gods; ik heb met haar gestreden, ben met haar in duisternisse der schaduwe des doods geweest, en heb met haar mogen juichen; ik ben met haar tot aan de poorten des hemels geweest, en toen zij was ingegaan heb ik den Heere geloofd over Zijne ontferming en getrouwheid! – Dat wij ons zamen verblijden in den Heere, die ons gemaakt heeft; Hij heeft een welbehagen aan Zijn volk.”

Ofschoon hij verzoend was met de smart en berustte in Gods Raad, niet, omdat hij moest, maar omdat hij wilde, miste hij toch dat trouwe en deelnemende hart waarvoor hij zich geheel kon uitstorten, en dat, naast God, hem volkomen begreep.

Nu stond hij weder alleen. Thans ervaarde hij dat het hard is door niemand meer begrepen te worden, vooral wanneer men in lijden is. „Het is een onuitsprekelijke behoefte, vooral in dagen van smart, een hart te kennen waaraan wij kunnen uitweenen, zonder dat men ons lastig vindt.”

IX. NAAR ELBERFELD.

Deze bittere teleurstelling en pijnlijke ervaring, te midden waarvan zijne dierbare CATO bezwaken was, vooral dit voor hem zoo smartvol verlies, hadden zijne gezondheid geknakt, zoodat hij op raad van zijnen geneesheer besloot een uitstapje naar Duitschland te maken. Hij verliet dan Utrecht en maakte een reisje de Rijn op, naar Ruhrort, waar een hem bekend scheepskapitein woonde.

Daar aangekomen, vond hij zijn kamer bezet. Daarom vroeg hem de Heer NETTELBECK die hij kende, of hij geen lust had met hem ook naar Elberfeld te gaan.

Zoo kwam K. voor de eerste maal te Elberfeld. Hier geraakte hij spoedig in kennis met den heer D. V. D. HEYDT, ouderling der Geref. Gemeente, een der aanzienlijkste burgers dier stad, een waar christen en tot zijn dood K.'s intieme vriend.

Nadat K. door de Herv. kerk was verstoten, had hij te meer met klimmend verlangen naar Genève, Engeland en Duitschland heen gezien, of daar ergens een getuige der waarheid gehoord werd. Vooral op Elberfeld had hij altijd als op een lichtpunt het oog gevestigd.

Elberfeld was toen een stad gelijk, die op een berg ligt; door geheel Duitschland weêrklonk haar naam, als zijnde eene plaats waar Gods Woord in ere was. Wie in die dagen de toestand in Duitschland van nabij gekend heeft, zal gaarne toestemmen, dat op kerkelijk gebied het Wupperdal een verschijnsel zonder weêrga bood.

SCHAFF (Duitschland) noemt het Wupperdal de bloeiendste streek van het Pruisische protestantisme en de burcht van de hervormde belijdenis in Duitsland.

Terwijl bijna overal het ongeloof en dientengevolge eene geheele geringschatting van het goddelijke Woord de kerken verwoestte, trof men in Elberfeld en in hare omgeving gemeenten aan, waarin de prediking der beproefde en zuivere leer vernomen werd.

In de voornaamste en rijkste families gold het als de hoogste eer een kerkelijk ambt te bekleden. De kerken waren stampvol; zelfs in de week kwam men in kleinere kringen saam om het des Zondags gehoorde met elkaâr te bespreken, en in menige hut, waarin de weefstoel bijna de geheele ruimte besloeg, wist men te spreken van de wonderen van God, die het gebed verhoort en de zondaar terugbrengt van de paden des doods en des verderfs.

Om echter de toenmalige stand van zaken te beter te schatten, herinneren wij aan de gewichtige geloofsvragen, welke de gemoederen bewogen. In 't Wupperdal had zich alles bijeenvergaderd, wat op godsdienstige bodem groeit, onkruid zowel als tarwe.

Daar was de Mystiek inheemsch, door TERSTEEGE'S aanhangers en geschriften; de leer der toenemende volmaking in christelijke reinheid en deugd trok haar voedsel uit de nagelaten geschriften van den arts COLLENBUSCH, die met MENKE in gemeenschap stond; ook JACOB BÖHM werd gelezen; LAMPE stond in hooge eer; en door velen werd de leer der praedestinatie op onschriftuurlijke wijze besproken. De man echter, die het meest de naar Gods Woord hongerenden om zich verzamelde, was G. D. KRUMMACHER. Hij had daar zijn ambt aanvaard tijdens de algemeene godsdienstige opwekking in geheel Duitschland (1816). Een nieuw leven was in de gemeente te bespeuren, en aan hem dankt de Duitsche evangelische christenheid veel zegen, die nog nawerkt. (Goebel. Herz. R. E.)

Ook F. W. KRUMMACHER, sinds 1834 aldaar predikant, bracht er nieuw geestesleven. De prediker werd er gedragen door de geestelijke beweging der gemeente, en voortdurend opgeheven op de vleugelen des gebeds. Zoowel in de hoogste als in de laagste standen werd Gods genade in Christus verheerlijkt, en KRUMMACHER smaakte de voldoening door zijn prediking, zelfs onder de beschaafden, zielen voor de Heiland te winnen. (Nebe).

Ook het zendingswerk bloeide er bovenmate, en de Zaterdagavondbijeenkomsten werden druk bezocht.

(K. Krummacher. Lebensbilder u. s. w.)

Wel zegt GOETHE van hen, dat de wevers nog al vaak in zekere gedrukte gemoedsstemming verkeren, en bekend staan als een duister godsdienstig volk; doch zijne hartroerende en aangrijpende bekentenis, dat hij in zijne 75 jaren geen vier weken waar genot (eigentliches Behagen) gehad heeft, (Portig. Rel. u. K.), en zijn roepen om meer licht, toen hij stervende was (Funcke Dagboek) verklaren dit zijn oordeel over dit volk volkomen.

Zoo verwondert het ons niet, dat deze stad K. aantrok en hem al inwendig aan haar bond.

Veel had men van zijn lotgevallen gehoord, welke hier voor hem eene aanbeveling en eer waren. Velen achtten zich bevoorrecht zulk een rijk begaafd man en degelijk christen in hun midden te zien.

Zelfs de predikanten stonden hem gaarne hun kansels af. Zestienmaal voldeed hij aan hun verzoek en kwam daardoor met hen en met de gemeente in zeer nauwe betrekking.

„Zoo was het menschelijk verderf ook in de wedergeborenen nog niet in 't licht gesteld; zoo nog niet de vrije genade Gods in JEZUS CHRISTUS, met afsnijding van alle eigen macht, verdiensten en roem gepredikt.”

Zijne daarover gehouden preeken hadden veel overeenkomst met de door F. SCHILLER geschilderde dichtkunst:

„Ein Regenstrom aus Felsenrissen, er kommt mit Donnerungestüm,
Bergtrümmer folgen seinen Güssen und Eichen stürzen unter ihm.”

Aan hoeveel de Christenen van het Wupperdal door de KRUMMACHERS, oom en neef, ook gewoon waren, dat oorspronkelijk diep en nieuw was; veel klonk hen thans als nieuw bevreemdend in de ooren. Nochtans vond de Heer Dr. KOHLBRUGGE groote sympathie voor alles wat als waar erkend en gevoeld (geahnt) werd. (Zie Krug „zur Steuer der Wahrheit” bl. 10).

Zoo verbreidde de roem zijner prediking zich spoedig naar alle zijden. Maar ook hier bleef de tegenstand niet lang uit. Het was voornamelijk een preek over Rom. 7:14, welke groote tegenspraak vond. Door velen werd K. toegejuicht, door anderen op verschillende wijze bestreden. Spoedig trachtte men hem voor de landskerk te winnen, waartoe hij nog al genegenheid toonde.

Vooraf op aandrang van zijn vrienden verklaarde hij zich bereid zich aan het examen te onderwerpen. Ja, er was al sprake dat men hem in de nabijheid voor een vacante gemeente begeerde. Reeds geschiedde de aanmelding bij het Consistorie te Coblenz. Aanvankelijk scheen het Consistorie bereid hem de deur tot de landskerk te openen. Doch wat geschiedde.

Te Berlijn werd hij verdacht, en daar men reeds het plan koesterde Unie en Agenda in de Rijn-provinciën algemeen door te voeren, waartegen in de Ger. Gemeente van Elberfeld nog al bedenking rees, zoo werd beweerd, dat hij zich daartegen verklaren zou.

Met dat plan kon K. zich ook volstrekt niet vereenigen. Hij was van oordeel dat de gemeente vrij moest blijven en niet onder de macht eener wereldlijke Synode mocht komen. Hij zei zelfs in eene vergadering: „het is niet de zaak des koning maar des H. Geestes, zulk eene vereeniging tot stand te brengen.”

Ook had men gehoord dat hij een Luthersch predikant van het Wupperdal een dwaalleeraar genoemd had, waardoor hij bij de overheid zijn vertrouwen verloor, zoodat spoedig van het ministerie Altenstein een schrijven kwam, waarin hem de kansels der Rijn-provinciën verboden werden. Zeer velen zijner vrienden werden door dit schrijven smartelijk getroffen en teleurgesteld, en gelijk in Holland zoo werd ook hier de deur der kerk voor hem gesloten.

X. NAAR HOLLAND TERUG.

De preek over Rom. 7:14 was in 't Hollandsch vertaald en maakte ook daar veel sensatie. Van alle zijden werd K. aangevallen, en vriend en vijand beschuldigden hem van Antinomisme. Reeds vroeger was hij velen het vermoeden gerezen dat hij, ten gevolge van meer dan eene omstandigheid en bezoek, aan deze zoo gevaarlijke afwijking van het christelijke leven schuldig was. Zijn vriend DA COSTA had zelfs openlijk uitgesproken dat K.'s voorstelling der heiligmaking eens misschien zou aangetast moeten werden (Dagboek. W. De C., p. 356). Nu kon deze niet langer zwijgen en tastte haar openlijk (in een briefwisseling met K.) aan.

Om zich beter te doen verstaan bewerkte K. Rom. 7. Doch ook dit baatte niet, integendeel, die beschuldiging kreeg zulk een omvang dat er een bijna algemeene kreet uitging: „K. is Antinomiaan”, welke kreet hem in Holland maatschappelijk doodde. Op zijne vrienden maakte deze beschuldiging geen aangename indruk; zelfs de gedachte dien waardigen man, wiens leven eene aaneenschakeling was van waarachtig goede werken, van zelfverloochening en liefde tot den naaste, een Antinomiaan te noemen, deed en doet hen nog pijnlijk aan; zij noemen het eene ongerijmdheid voor allen, die het voorrecht hadden zijn onderricht in prediking of catechisatie te genieten.

Het smartte echter K. zelven het meest.

Deze openlijke beschuldiging, vooral van de zijde van een der grootste mannen tegen hem ingebracht, verwekte in zijn hart zulk een storm van aanvechtingen, dat hij, zooals hij later aan iemand schreef, alle antinomiaansche boeken, die hij machtig kon worden, las en herlas, om te zien of van deze iets waar kon wezen; doch dat hij telkens tot zijne groote vreugde vond, dat God hem voor dergelijke schadelijke leer bewaard had (zie voorrede briefwisseling met DA COSTA).

In tal van slapeloze nachten was zijne ziel met vele tegenwerpingen overstelpt, totdat zij in het Woord der Waarheid nieuwe bevestiging vond. – Onder al deze aanvechtingen en droevige ervaringen had zijne gezondheid op nieuw veel geleden. Bovendien was hij nog altijd weduwnaar en vader van twee onverzorgde kinderen.

In dezen tijd trad hij weder in het huwelijk met een vrouw van adellijken huize, en volgens zijne getuigenis, een kind Gods, vervuld van brandend verlangen naar het heil harer ziel, en die van hare zijde in 't geen K. uit Gods Woord en eigen ervaring uitsprak en leerde, het getuigenis der waarheid vond (1834). – Weder ging het echtpaar te Utrecht wonen.

Nu volgde een reeks van jaren, die geen verandering van eenige beteekenis in zijn uitwendige toestand brachten; jaren, welke de familie in bijna onafgebrokene stilte doorbracht, waarin de vader de kinderen onderrichtte en de moeder bij een lijdend en zeer zwak lichaam de plichten der huishouding waarnam. Wat in deze jaren innerlijk doorleefd en geleerd werd door beiden, valt moeilijk te beschrijven; een twintigtal leerredenen, in dezen tijd vervaardigd, leggen daarvan getuigenis af. In deze jaren van stille wandel met God, leidde God hem steeds dieper in in het verstaan van Zijn Woord en troostte de verlatenen met de toezegging van Zijne genade en belofte. Dan verstaat men wat het zeggen wil: gelooven en niet zien, vasthouden aan Gods Woord en belofte trots alle teleurstelling. In zulke dagen wordt het geleerd, hoe op wegen van geloof, verbeiden en verdragen de mensch tot stof en asch wordt voor zijnen God, dat hij alles in Diens hand moet stellen, en uit Zijne volheid dag aan dag moet ontvangen, wat voor het leven en de godzaligheid noodig is. (Zie K. Hebr. 7. 1839).

Ook hier te Utrecht, waar velen hem dikwijls hadden bezocht en gaarne door hem uit Gods Woord waren onderwezen tijdens zijn eerste verblijf aldaar, liet men hem alleen staan. Wel ontmoet-

ten wij hem nog nu en dan in gezelschap met H. DE COCK en SCHOLTE (zie Leven van H. DE C.), die, met zijn lot begaan, hem onder hun broederen in CHRISTUS telden maar het daarbij lieten, maar later niet meer. Allen verlieten hem. Hij toch, bij al zijne treurige ervaringen en de smaad hem aangedaan, bleef zich rekenen innerlijk te behooren tot de Herv. kerk, en tegen de scheiding gekant. Hoe verklaarbaar het ook ware, zoo hij, de banneling zich tegen die kerk had gekeerd en in de scheiding een doeltreffend wapen had menen te vinden zich op haar over zijn geleden onrecht te wreken, hij bleef standvastig, onbewegelijk als een rots te midden van de sterkste golfslagen door de wind opgejaagd. Zelfs toen men hem van de zijde der afgescheidenen als leeraar begeerde, gaf hij zoo sterk mogelijk zijn afkeer van de scheiding te kennen. Hoort slechts:

Van Ds. A. BRUMMELKAMP te Hattum had KOHLBRUGGE een schrijven ontvangen, gedateerd 16 Juli 1839, van den volgenden inhoud:

Hartelijk geliefde Broeder in CHRISTUS!

Reeds lange tijd was ik voornemens u eens te schrijven. Dat is echter tot hiertoe verzuimd, door uitstellen van den eenen dag tot den anderen. Ik hoop dat het bij u zal zijn evenals bij mij, hoewel ik u niet schreef of bezocht, de broederlijke betrekking bleef bestaan. Hoe gij denkt over de zaken het koninkrijk van God aangaande in het land onzer inwoning, weet ik niet, maar ik vertrouw dat gij wel eenstemmig met mij denkt, dat de geloovigen ook thans behooren te verkeer en gekijk er Hand. 2:42 staat opgeteekend.

Om welke redenen gij u tot dus ver van ons verwijderd houdt en op u zelve blijft, weet ik niet, maar ik heb reeds gemeend, dat het onze roeping was u te vragen en uit te noodigen om u met onze Gemeente te vereenigen; daar onze Gemeenten tot dusver slechts weinige leeraren hebben, heb ik aan verschillende vacante Gemeenten voorgesteld u te beroepen. Tengevolge daarvan ben ik thans door de Classis in den omtrek mijner woning verzocht u te schrijven en te vragen: ten 1ste of gij aan ons wilt opgeven de reden, welke u tot dusver van onze Gemeente verwijderd hebben; ten 2de of gij eene wettige beroeping ontvangende, om in eene Gemeente van CHRISTUS als Herder en Leeraar werkzaam te zijn, die beroeping zoude moeten en willen aannemen.

Vriendelijk verzoek ik u, dat gij mij binnen kort op deze vragen antwoordt.

Dat onze Gemeenten dat vooraf vragen, alvorens u te beroepen, zal u wel niet bevreemden, zoo gij u herinnert en bedenkt, dat gij in de laatste jaren zeer verschillend beoordeeld zijt; ja openlijk veroordeeld door de zoodanigen, die vroeger als broeders met ons verkeerden.

Dat de Heere, onze getrouwe Herder, alle zijne schapen te zamen brenge en zamen doe wonen is de wensch en bede van mijn hart. God geve ons vreugde in Hem, die onze verzoening, die onze vrede is. Door Gods goedheid ben ik met de mijnen wel, moge dit ook ten uwent zijn. Groet van mij, hoewel van aangezicht onbekend uwe vrouw, zijt den Heere aanbevolen van uwen

liefhebbenden broeder in den Heere

(geteekend) A. BRUMMELKAMP.

Antwoord.

Utrecht, 25 Juli 1839.

Hartelijk geliefde Broeder in CHRISTUS!

Nog dezelfde ben ik voor u, waarde en geachte BRUMMELKAMP die ik vroeger voor u was, een waarachtig en getrouw vriend, u geheel ten dienste in den Heere, gelijk ik u dit vroeger getoond

heb, hoewel niet door u gekend noch gevraagd in oogenblikken toen gij, zoo gij opgemerkt hadt, aan mij de consequentie had kunnen opmaken: òf KOHLBRUGGE wandelt niet naar den wille Gods, òf ik niet bij alles wat ik ook uitrichte. –

Gij hebt dan nu de drang van uw geweten gevolgd en de daad laten komen tot hetgeen gij schrijft; dat het steeds uwe meening is geweest dat het ulieder roeping was, mij te vragen en uit te noodigen om met uwe gemeente mij te vereenigen, maar ik vrees dat het te laat is.

Hoe ik denk over de zaken het koninkrijk Gods aangaande in het land van onze inwoning, dat wil ik niet onthouden: het is er mede gelijk de Heere zegt: „het koninkrijk Gods komt niet met uiterlijk gelaat, en het is binnen in ulieden, en echter zult gij weten, dat het koninkrijk Gods tot u gekomen is.”

BRUMMELKAMP! voordat er eene afgescheidene gemeente was, is er *eene zonde* begaan, is er *on-schuldig bloed* vergoten, gelaten dat de vloek heeft doen kleven ook op dien en die, die de afscheiding *begonnen, voortgezet en tot hiertoe te zamen gehouden hebben*, en zich daarvan bewust of *onbewust*; op allen rust dat oordeel, die die zonde begaan of zich aan de vergieters van dat bloed *aangesloten* en dien, zoolang het *eigen er niet mede gemoeid was, gehoorzaamd hebben*, zonder die zonde was er *zeker geen afscheiding gekomen*, en gijlieden hadt het heil des Heeren gezien met kracht, met wonderen en teekenen van den God Israëls. – En nu gewis BRUMMELKAMP! zoo Hand. 2:42 niet tegen ulieden zal getuigen zoo merkt er op en valt in de schuld, want in die zonde ligt geheel ulieder verdere weg en loop en lijden.

En zoo is dan hetgeen gij schrijft, dat ik mij van ulieden verwijderd heb, wat ten minste de afgescheidenen van Utrecht en zelfs van vele andere plaatsen in ons land aangaat, eene onrechtvaardige gedachte van u.

Te Utrecht hebben zij tot een toe, al vóór de afscheiding persoonlijken omgang met mij gehad.

Ik bleef altijd thuis om een iegelijk met des Heeren woord en met de vertroostingen, waarmede de Heere mij vertroostte, te dienen. – Zij hebben de een voor, de andere na, mij verlaten, zich stotende aan dat woord.

Ja, wel behoorden zij te verkeerren gelijk er Hand. 2:42 geschreven staat, en gelijk het de geloovigen toen deden; zoo doen diegenen het nog, die des Heeren getuigenissen in alles voor recht houden en allen valschen God haten.

Integendeel; nu is het ach bij ulieden, gelijk bij schier allen in den lande, wij wachten naar licht, maar ziet er is duisternis; naar den grooten glans, maar wij wandelen in donkerheden – als blinden naar den wand, zoo tasten wij in den klaren middag, terwijl ik mij verstout en zeg gelijk er geschreven staat: „Ik heb mijn handen den ganschen dag uitgebreid tot een wederstrevig volk, die wandelen op eenen weg die niet goed is, na zijne eigene gedachten.” Zoo heb ik mij ook niet op mij zelven gehouden, gelijk gij schrijft. De Heere heeft mij bij zich gehouden, en geeft mij voortdurend wandelingen onder diegenen, die voor Zijn aangezicht staan. –

Wat kon ik arme man doen?

Eerst uitgesloten van het Luthersch Consistorie, toen drie jaren gekweld van alles wat heerschappij usurpeert (overweldigt) in de Her. kerk, en ten laatste uitgesloten met vrouw en kinderen van lidmaatschap en sacramenten; toen door het pruisische Ministerie van den kansel der Rijn-provinciën voor altijd verbannen, omdat ik geene Union of Agenda goed kon heeten, toen bij mijn terugkomst van slechts enkelen getroost, van schier allen verworpen; toen is men met eene afscheiding op de been gekomen, men heeft mij niet gezocht, niet gevraagd, wat moest ik doen?

Moest ik SCHOLTE of een anderen voorganger der afgescheidenen naloopen en zeggen: neem mij toch op in uw midden? Laat mij mede doen; ik moet mede zitting hebben, mede Synode houden, mede wetten en bestellingen maken?

Zoo had ik mij ongeroepen moeten indringen, en dat in een tijd toen men het goede pand, dat de Heere mij toevertrouwd heeft, op het hevigst begonnen was te verachten? in een tijd toen de Heere mij liet zien en onbewimpeld getuigde, dat juist zij, die het meest van gerechtigheid Christi spraken, zoo weinig tot de gerechtigheid Gods, geopenbaard in het Evangelie des Gezalfden, kwamen, dat zij, in stede daarvan, toen zij bezig waren om, gelijk zij zeiden, de Heere een tempel te bouwen, juist dien ter zijde legden, die van die gerechtigheid getuigde naar den wille Gods en op Zijn heiligen last. En wat er ook sedert die vier of vijf jaren is gebeurd, ik heb geene der afgescheidenen of harer voorgangers tot nog toe zien terugkeeren, die zich zelve heeft *verworpen* en lust had CHRISTUS na te *volgen*, of slechts met een enkel woord bekenden: gij hebt ons het getuigenisse JEZUS gebracht, wij hebben gezondigd dat wij dat verworpen hebben, en uwe getrouwheid miskend; en dat niettegenstaande er geschreven staat: „Een iegelijk die zondigt, die heeft hem niet gekend.” Als gij dit de mannen mededeelt, die u verzocht hebben mij die twee vragen te doen, kunt gij hun hiermede en met hetgeen blijkens uw eigenen brief uzelfen bekend is, ten volle laten zien, dat niet *ik* mij verwijderd heb van degenen, die gij uwe gemeente noemt, maar dat zij, ten minste voor zoo-veel de Utrechtsche en verscheidene andere afgescheidenen aangaat, zich verwijderd hebben en houden tot dus verre van dien zij niet hooren wilden van wege hun *afkeerigheid van 's Heeren wet*. Zegt gij nu en ook zij, wat konden wij daartegen, dat hebben wij toen niet gedaan; zeggen zij: wij kenden u ter nauwernood. Zoo zult gij toch wel van zelf gevoelen dat de eenheid, van die van Utrecht en deszelfs voorganger en van meer anderen, met u en van u met dezelve niet bestaanbaar is met uwe keuze op mij, wiens gehoor (prediking) zij, niet wetende wat zij doen, tot hiertoe verwierpen; terwijl omgekeerd uw deelgenootschap aan hen, zoolang zij in het hunne volharden, u verantwoordelijk zal stellen, die dit nu weet. – En toch nog nader antwoord op ulieder vraag.

Verworpen voor de afscheiding, heb ik de afscheiding zien ontstaan. Wie kon mijn toevlucht zijn? *Verworpen van diegenen, die ik liefhad*, dan de Heere, mijn God, mijn troost en mijn deel, dat is de levende God.

Die was niet doof voor mijn klagen en geroep. – Welk eene droefheid toch was het voor mij, die jaren achtereen gesmeekt had, dat de Heere voor land en kerk zoude opstaan, dat ik, toen Hij mij Zijn heil geopenbaard had, en er van kwam te getuigen, dat *getuigenis* en alzo de Heere der Heerlijkheid zag verwerpen, en inmiddels allen aan het werk gaan om zich een kerk te bouwen.

Van licht tot licht, van genade tot genade, van troost tot troost, heeft de Heere mij inmiddels en sedert, naar Zijne ontferming over mij, geleid, en mij al meer getoond wat gij allen te zamen, *de een meer, de ander minder zouden hebbende, deedt en zijt doende*.

Zeg aan die mannen, BRUMMELKAMP! zeg aan die mannen des Heeren Woord: 1ste De akker waarop, en de zaaier door wien de afscheiding het eerste gezaaid werd, en gelijk zij gezaaid werd, zijn vervloekt van den Heere Zebaöth, den sterken en geweldigen God, die met Zijne getuigenis niet laat spotten, die woont bij dengene, die een verslagen en verbroken geest is, die het stof verheft, maar de verwachting der huichelaaren doet vergaan en het afvallige doet wonen in het dorre; 2de de leer uwer gemeente is niet de leer van *Christus*, is niet een *wandelen* naar Geest, maar naar *vleesch*, en de geest, die nog onder u is uitgegaan is een *logengeest* in de mond aller uwer profeten, en uwe werken zijn niet vol bevonden voor God; maar gijlieden hebt des Heeren wet verlaten *en loopt goden* na die geen goden zijn, maar Baäl-(Priors). Indien gij en de mannen der Classis in den omtrek

uwer woning met de vraag, of ik, een wettig beroep ontvangende om in een gemeente van Christus als Herder en Leeraar werkzaam te zijn, die beroeping zoude moeten en willen aannemen. De werkzaamheden bedoelende in eene afgescheidene gemeente, zoo antwoord ik voor mij zelven, 1ste dat ik tevreden wensch te blijven in mijnen stillen huiselijken kring, waarin de Heere mij met teekenen en wonderen heeft omgeven, vergewist en verzegeld, dat ik Zijne geboden bewaar en doe wat Hem welbehaaglijk is, en dat, indien de H. Geest mij zichtbaarder over grootere dingen mocht willen stellen, mijn moeten of niet moeten, mijn willen of niet willen, hoegenaamd in geene aanmerking komt; 2de dat nog nooit iemand mij anders zal vinden dan overvloedig gewillig en bereid in den Heere om Zijne woorden te spreken, hoewel ik zeer bang ben voor de menschen, want zij zeggen het wel, maar doen het niet, en verwerpen of verdraaien de woorden hun tot heil gezegd in hunne onleerzaamheid, onvastheid en hardigheid des harten, tot hun eigen verderf.

Maar ten opzichte van ulieden antwoord ik: 3de dat, zoo weinig ik de afgescheiden gemeente in haar ontstaan als zoodanig, als de *Gemeente des Heeren* erken, ik haar allerminst als zoodanig erken voor het tegenwoordige.

Want in de wijze waarop de afgescheiden gemeenten hare erkenning bekomen hebben of dezelve zoeken, hebben zij zich tot een secte gemaakt en getoond; dat zij *zelve niet gelooven* de gemeente des Heeren te zijn. Hoe zal dan de Koning der Koningen hen er voor erkennen? Hoe zijn dienaar?

BRUMMELKAMP! verdraagt mijne woorden in zachtmoedigheid en neemt ze aan gelijk ze zijn, des Heeren, en gelijk gij mij kent: recht en slecht.

Verwerpt ze niet, want dat zal u niet goed zijn. Ik ben ulieden niet vijandig, integendeel, allen die ulieden vijandig zijn, zullen hun oordeel dragen; het Gouvernement en de Gouvernementskerk heeft gezondigd met u te vervolgen, te kwellen en te martelen. De niet-afgescheidenen die daar zeiden: „wij belijden uwe leer, wij zijn uwe broeders,” hebben gezondigd dat zij zich niet bij u gevoegd hebben, maar gijlieden hebt, hetzij dadelijk, hetzij door gemeenschap gezondigd, dat gij, eenen tempel bouwende, *den Hoeksteen verworpen hebt*, den alleen geboren Zone Gods, die den hemel tot Zijnen troon heeft en de aarde tot een voetbank Zijner voeten.

Ik weet en gevoel het, dat mijne redenen u niet aangenaam kunnen zijn, en ik zoude altijd de gelegenheid ontweken hebben om het u zoo openbaar in schrift te zeggen, niet om mijnentwil maar om uwentwil, omdat de verwerping dezer woorden, in den naam des Heeren tot u gebracht, u zwaar zal vallen, en ook omdat ik diegenen haat, die van alles bij u gaarne gebruik maken om een steen op u te werpen, en zijn toch zelve gruwelijke werkers van ongerechtigheid en even afgrijselijke hoerders; maar nu gij mij, van mijn kant ongezoekt, er toe genoodigd hebt, zou uw bloed op mijn hoofd zijn, zoo ik u des Heeren Woord niet bracht, hetzij gij het doet, hetzij gij het laat, wilt gij des Heeren wil verstaan en doen, zoo bekeert u tot den Heere met uw gansche hart en met uw gansche ziele en zwerft niet om, geeft de verkregene vrijheid van leeren en kerken bijeen maken terug, van wien gij ze ontvangen hebt, ontbindt de geheele afgescheidene gemeente als zoodanig, onderwerpt u aan de leere Christi in waarheid; doet dat Evangelie, dien JEZUS en dien Geest, dien gij hebt, uit uw midden weg; want het is niet het Evangelie des volzaligen Gods, het is niet die JEZUS die gezegd heeft: „Ziet, ik kome haastelijk”; het is niet de H. Geest, (ik spreek hier van uwe leer en godsdienst dien gij bedrijft, niet van dezen en gene arme en verdwaalde, die hooren zal en waarvan geschreven staat: „het overblijfsel zal wederkeren”).

En voor zooveel gij leeraren van die gemeente zijt, zoo zet u zelven nog eens af en onderzoekt het woord des Heeren woord en onderwerpt u Zijne getuigenisse, want zoo waarachtig als de Heere leeft, zooals gij nu bestaat, leert en werkt en bezig zijt, gij zijt Zijne apostelen niet, maar bedriegt

uzelven en anderen en wordt bedrogen door leringen, die wel een schijn der waarheid van zich geven, maar gij zult er geene vrijmoedigheid mede hebben voor den Heere, als Hij geopenbaard zal worden, de waarachtige Getuige.

Zult gij u evenwel hieraan niet onderwerpen, zoo zult gij het met schade en schande ondervinden moeten, dat des Heeren woord des Heeren woord is, – en hoe gij ook moogt bouwen, het einde zal de dood zijn.

„Ziet, ik breek af”, spreekt de Heere, waarom? omdat zij mij verlaten hebben, elkander en hunne ijdelheden nahoereeren en nog zeggen: wij hebben alles verlaten om Uws tempel wille, waarin hebben wij gezondigd? daarin, dat gij niet verstaat en leert, dat gehoorzaamheid beter is dan offerande, en opmerken dan het vette der rammen daarin, dat gij, toen de Heere u een huis bouwde, hetzelfde om Zijne heiligheid verwierpt en uzelf een huis bouwde om het Hem aangenaam te maken.

BRUMELKAMP! Gij hebt mij geen leed gedaan, de mannen voor wie gij schrijft ook niet, integendeel, zij vragen mij – maar wat vraagt gij naar mij, ik vraag naar u, ik zie den grond waarop gij bouwt, ik kan tot u komen als een dienstknecht mijns Gods, tot u, tot elk in het bijzonder; ook tot die mannen, maar ik kan in geene afgescheiden gemeente komen, zooals ze ontstaan, voortgezet en nu erkend is, zonder haar allereerst te prediken, dat haar grond voos en haar geheel bestaan ongerechtigheid is, en dat men naar het vleesch wandelt.

Ik kan er niet inkomen zonder de afgescheiden gemeente als zoodanig af te breken met het getuigenis Jezus – een schuldenaar ben ik een iegelijk in het land, die mij naar den mond des Heeren vraagt; maar in karakter als afgescheidene gemeente mij te beroepen, daartoe hebt gij u als zoodanig willende gelden, noch recht, noch autoriteit, want uw bestaan als zoodanig is zonde.

De Heere beware u voor verkeerde oordeelvellingen en gevolgtrekkingen; tegenover degenen, die u miskenden, heb ik mij voor u altoos partij gesteld, maar gijlieden miskent den Heere der Heerlijkheid, of hebt eene zaak met degenen die het doen, en zult allen te zamen geen geluk hebben, maar ik zal vrij zijn van uw bloed voor het aangezicht Christi en zijne heilige engelen, tenzij dan, dat gij u onderwerpt van harte aan des Heeren eeuwige wet en lust krijgt aan de liefelijkheid zijner heiligheid.

Och, of gij naar den Heere hoordet, dan zoudt gij vervuld zijn met zijne blijdschap, voor het aangezicht der Majesteit in de hemelen in Hem.

Zoo gij opmerkt dan zult gij ten volle bekennen mijn liefde en ingewanden Christi tot u, waarin ik u en allen afgescheidenen dezen schreef in den naam des Gods der Geesten aller vleesch.

Uw dienaar in waarheid en gerechtigheid,

(geteekend) H. F. KOHLBRUGGE.

In hoeverre deze zijne beschouwing over de afscheiding de ware is, en welke invloed zij op zijne omgeving te Utrecht heeft uitgeoefend, valt niet te zeggen; maar dat zijne stem vele dove ooren vond bij degenen, die kort geleden oor en hart hem nog ontsloten, blijkt duidelijk uit dit schrijven. Zoo bleef de vurige wensch zijns harten nog onvervuld.

Hij bleef buiten staan, van den kansel uitgesloten, tegen de scheiding gekant, bijna alleen gelaten, en steeds van Antinomisme verdacht, trots zijn arbeid „Waartoe het O. Testament?” (1846) welke als getuigenis moest dienen, dat hij zich grondde op het gezag en de leer der profeten en apostelen. Ook van het protest werd niets meer gehoord. Wel had koning Willem I bevel gegeven hem in zijne eer te herstellen, maar de wil des konings werd niet uitgevoerd. Ook beproefden de „machtig-

ste" ministers hem weder op den kansel te brengen, het mocht niet gebeuren. Men uitte de wensch hem als professor in de Oostersche talen te Leiden te benoemen, en de minister van eeredienst zou hieraan gaarne een kerkelijk ambt verbonden hebben, ja de regering deed alles om dit mogelijk te maken, „maar de liberalen en democraten zorgden wel dat het niet gebeurde.”

Toch stond hij vast in het geloof, dat hij niet altijd van den kansel zou buitengesloten blijven, en dat de belofte Gods, hem in den droom gedaan, vervuld zou worden.

XI. REIS NAAR GODESBERG.

In September 1845 verliet K. met vrouw en dochter weder Utrecht op aandringen van zijn geneesheer, om te Godesberg voor zijne zoo sterk aangetaste gezondheid herstelling te zoeken.

Godesberg was hem vooral door zijn vriend, de Heere V. D. H. van Elberfeld, aanbevolen, die daar juist met zijne familie eenige dagen doorbracht. Toen K. te Bonn, 1½ uur van Godesberg, van de boot afstapte, was de Heere V. D. H. de eerste, die hem verwelkomde. Hoe aangenaam en onvergetelijk hem deze verrassing was, spreekt hij uit in een brief aan Mevr. V. D. H. (16 April 1855), dien wij straks laten volgen.

Volgens oordeel van 2 doctoren had door de laatste inspanning zijne gezondheid zoodanig geleden, dat hij na een half jaar had moeten bezwijken. God wilde het echter anders. De schone natuur, de goede lucht, en vooral de Sauerbrunnen begonnen spoedig weldadig op hem te werken.

„Kondet gij eens overvliegen (zoo schreef hij aan een zijner vrienden (4 Oct '45) 4 à 5 uren mar- cheer ik met mijne lieve vrouw na den eten, dat om half twee is afgelopen, over de bergen; die goede vrouw staat elken morgen vroolijk op, en het is een waar mirakel zooals zij in krachten is toe- genomen.

Wat zoudt gij van mij zeggen, als gij mij twee dagen achtereen dezelfde Petersberg in verschil- lende richtingen zaagt beklimmen, waar men toch steil op van den voet af een uur voor noodig heeft. Wij gaan vroeg te bed. Ik slaap dadelijk en kijk om 6 uur naar de zon, zooals die heerlijk van achter de bergen opkomt.

Onze woonkamer ligt op het zuiden en heeft een venster daarheen, en nog een venster ten oosten, bijna ten voeten uit openslaande. Wij hebben daar de geheele kom van dorpen, akkers en bergen voor ons. De menschen, bij wie wij inwonen, schoon roomsch hebben gevoel voor ons. Wij genie- ten hier onbegrijpelijk veel: mijne vrouw in het zien van de schoonste valleien, in het vinden van al- lerlei voetpaden, waarvan de uitloop ons altijd de verrassendste gezichten oplevert, en ik geniet dubbel in het genot dat mijne vrouw heeft.

Te midden hiervan vergat K. echter zijn Bijbel niet; ook de studie bleef hem lief. Zoo vervaardig- de hij in deze tijd: „De noodzakelijke beteekenis van het O. Testament voor ons christenen gehand- haafd met de schriften der Evangelisten en Apostelen.” Hij was dezen arbeid begonnen op aanmoediging van zijne vrienden, en ondernomen in landelijke stilte, met blijmoedigheid. „Indien ik met dit boekje een wezenlijken dienst gedaan heb (zie voorbericht), zoo heb ik dit naast God te danken aan mijn zaligen vader, die, toen ik nog zeer jong was, tweemaal tot mij zeide: „indien gij de 5 boe- ken van Mozes verstaat, zoo verstaat gij de geheele Schrift.” Alles wat de waardige man tot mij zei- de, maakte een diepe indruk op mij, alsof God door hem sprak, zoodat ik zijne woorden in mijn hart behield, ook wanneer ik ze niet wist toe te passen. (K.). Ook hield hij hier elken morgen catechisa- tie, en des avonds op de groote zaal van B. godsdienstige bijeenkomsten. En gelijk eertijds te

Utrecht zoo verzamelden zich ook hier des Zondags velen, groot en klein, om door hem voorgelicht te werden op de weg der zaligheid.

Met geen ander doel dan om redenen van gezondheid was K. naar Godesberg vertrokken. Zal hij, nu hij herstelt, naar Utrecht terugkeren? Hijzelf wist het niet. „Nu wij dan vooreerst (brief 10 Nov. '45) onze gezondheid terug krijgen, en daartoe hierheen gekomen zijn, zoude het vragen: wat nu verder? op ons een ongunstige terugwerking hebben.

Wij hebben geen plan om ons land er aan te geven, voor onze genoegens, zelfs niet voor onze gezondheid; wij hebben geen plan te Godesberg te blijven, maar hebben wel geloof om Gods doen te verbeiden en zijn weg te volgen; en zoo het Zijn weg is, dat wij hier in Duitschland blijven, zal het toch altijd in verband staan met mijne roeping, en zoo voor allen, wien het in Nederland te doen is om waarheid, zooveel te meer vrucht dragen. Maar wij leven bij den dag, zooals mijn leven altijd geweest is, zonder iets voor mijzelven te zoeken. Ik kan heden zoo weinig verzekeren, dat wij terugkomen, als ik verzekeren kan, dat wij hier zullen blijven. Voor heden plaatst God mij aan den Godesberg.”

Terzelfder tijd was aan de Godesberg ook de heer V. D. H. gelogeed sinds '34 K.'s. warme vriend.

Wat op de gezamenlijke wandelingen van deze 2 vrienden besproken is, het vermoeden ligt voor de hand, dat het V. D. H.'s. voornemen was K. mede naar Elberfeld te nemen. „Driemaal reisde ik de Rijn op, (brief van K.) maar naar Elberfeld kon men mij niet brengen. Ik zeide: dat doe ik niet, ik wil niet naar Elberfeld, ik heb zelfs daar te veel geleden.” Bij zijn eerste bezoek had hij gezien welke „verschrikkelijke dingen” in het verborgen in Elberfeld sluimerden, welke sekten daar waren, hoe men de ware Geref. leer deels overtrad en tot oorzaak der zonden maakte, en zich deels niet wilde buigen voor Gods Soevereiniteit. „Wel zijn er eenige oprechten, maar daarnaast veel onrein tuig; ik kom niet meer daarheen.”

Evenwel gelukte het den heer V. D. H. hem voor Elberfeld's ontevreden te winnen. „Hoe schoon”, zoo schreef K. aan de heer V. D. H. voor zijn aankomst te Elberfeld, „hoe schoon eindigt ons verblijf alhier, dat wij tot de gelukkigste dagen van ons leven zullen rekenen. Wij bewonderen nog eenmaal de milde goedheid van Gods hand. De dorpen Godesberg, Muffendorf e. a. zijn ware bloemstruiken. Maar gelijk gij en uw lieve broeder Karel ons dit verblijf bezorgdet, en nu oorzaak zijt, dat wij dit mogen verwisselen met een nog aangener leven in de schoot van zeer geliefde vrienden, om met elkander te ervaren, hoe zoet en lieflijk het is, dat broeders eendrachtig te zamen wonen, zoo verlaten wij al het schoone en verhevene met een opgeruimd hart dat ons Gods goede hand hier gedurende zeven maanden schonk.”

Zijn komst te Elberfeld was voor velen een reden van blijdschap. Men was zijn eerste bezoek nog niet vergeten; nog niet vergeten waren zijn predikatiën, nog niet vergeten wat hem in Holland en hier wedervaren was; men sprak over zijn 12jarige afwezigheid alsof men hem gisteren nog gezien had. Des Zondags was het in zijn huis bijna om te stikken zoo vol, de gang voor de kamers zat vol, zelfs de trap zat vol. En het waren niet slechts eenvoudige wevers en werklieden, zelfs de kern van Elberfeld kwam, ja de trouwste aanhang van K. kwam hem hooren zonder eene enkele maal over te slaan. „Zondagmorgen had ik K. en Zondagavond een vreemden predikant, die des middags gepreekt had, onder mijn gehoor; de predikant K. wil nu ook komen. Waar het op uit moet lopen, weet ik niet, ik leef bij de dag. De eerste stem welke de andere in de Kerkeraad volgen, slaat ook geen beurt over, en was gisteravond lang bij mij. Offertes om in de kerk over te komen zijn mij reeds gedaan; de een wil dit, de ander dat, en de laster en leugenmond wordt elken dag opnieuw ge-

stopt. Mijn streven is nu om de Elberfeldsche Kerk van de Agenda vrij te krijgen en dan ben *ik* van latere zorg.” (zie K’s brief van 18 Juli ’46.)

XII. REDENEN DER ONTEVREDENHEID.

Velen waren ontevreden over den kerkelijke toestand. En niet ten onrechte. Vooral de gereformeerden hadden rechtmatige grieven. De Geref. Kerk van Duitschland was zeer achteruitgegaan; hoe groot haar invloed ook geweest was, zelfs op Duitschlands bloei, thans was zij diep vervallen, en werd nog bovendien bedreigd met een geheel ondergang. Over een aanzienlijk deel van Duitsland had zij sinds het einde der 16de eeuw haar net geworpen. Brandenburg, het gastvrije oord der verdrevenen, was geheel met de banieren der Geref. belijdenis beplant geweest, die zelfs in sommige gemeenten van Saksen en Beijeren tot de in Wurtemberg verstrooide Waldenzen hare schaduwen vertoonden. Een aantal universiteiten als Heidelberg, Duisburg, Marburg, Frankfort a. O., van theologische scholen als Herborn en Bremen, vormden de kweekelingen der Geref. Kerk, en onder de bescherming van zulke roemrijke vorsten als de Oranje’s in Nassau, Frederik III in de Palts, de zeer bekwame Anhaltiner en van den niet te evenaren Brandenburgschen Keurvorst moest zij gedijen en bloeien. Zij is dan ook tot op de helft der 18de eeuw een schoone zuil der evangelische waarheid geweest. Naar waarheid is gezegd: „te Genève heeft een deel der wereldgeschiedenis een aanvang genomen, waartoe het belangrijkste deel der 16de en 17de eeuw behoort” (Häuszer).

En nu, waar is de Geref. Kerk gebleven, die Kerk, die veelzijdig de hervorming bewerkt heeft? Hier en daar duikt nog een Gereformeerde gemeente op; somwijlen hoort men nog eene Geref. belijdenis; Luthersch is in theol. kringen nog een woord van macht en beteekenis – maar onder „Gereformeed” verstaat de groote massa nauwelijks iets anders dan „freigeistiges, zügelloses Wesen,” terwijl juist de geref. kerk de kerk der strengste tucht, der grootste zuiverheid van leer, der geheele onderwerping aan Gods Woord was. Van waar deze groote ommekeer? De achteruitgang der geref. kerk in Duitschland staat in verband met de achteruitgang van het Protestantisme aldaar. Zij was zijne getrouwste en ijverigste vriendin en hulp.

Eene der meest gewichtige oorzaken is geene uitwendige maar eene inwendige, de geheel veranderde beschouwing van de betrekking van God tot den mensch. Men heeft de leer der soevereiniteit of vrijmacht Gods prijs gegeven, waaruit de geref. kerk in den tijd der Reformatie is ontstaan, en waarin zij alleen haar leven kon vinden, en waaruit zij haar kracht putte.

Die leer is niet een afgetrokken dogma des verstands over een geheim van God, maar zij is de leer der geheel onafhankelijke soevereiniteit Gods, de leer, dat God alleen God en Heere is, en dat de mensch op niets aanspraak kan maken, of zich iets kan toeëigenen, zoo God zelf het hem niet aanbiedt. Het is de leer dus det grondelooze ontferming Gods. Deze leer gaf aan de geref. kerk hare bloedgetuigen en scherpzinnige godgeleerden, aan hare belijders dien heiligen levensernst, die de beschouwingen der staatslieden beheerschte, die in de verschillende Calvinistische landen geloovige en onwankelbare bestuurders verwekte, in het staatkundig leven aan het Despotisme en de volkssoevereiniteit perken stelde, en in het kerkelijke tegen de menschen-heerschappij en het teugelloos subjectivisme optrad. Het kan niet ontkend worden dat ook in de Deutsche geref. kerk der 16de en 17de eeuw de leer der uitverkiezing heerschend is geweest, al is zij ook niet geformuleerd in den vorm der artikelen van de Dordtsche Synode. De Deutsche gereformeerden hebben over ’t geheel deze leer opgegeven, en daarmee het aangrijpingspunt hunner kracht. Zij hebben zich van hunne oude leeraars afgewend en zich gevoed met de melk der Unions-theologie.

Dat daar, waar de inwendige drijfkracht ontbrak, allerlei oorzaken medewerkten, om met schrikwekkende snelheid de geref. kerk te doen vervallen, zal voor ieder begrijpelijk zijn, die weet, dat de leer der soevereiniteit Gods de hartader der kerk is. (Ach, dat de kerk onzer vaderen dit begrepen had! Echter gaat zij weder langzamerhand een betere toekomst te gemoet. Gode zij dank, de leer der soevereiniteit Gods wordt weder van vele kansels gepredikt, door het volk met vreugde gehoord, en kennelijk van God gezegend.)

Een tweede oorzaak van den achteruitgang dier kerk is de Unie, de poging om de geref. kerk met de Luthersche tot een evang. kerk te vereenigen. Wat de theorie betreft, had de Unie goed recht; want de beide evangelische kerken zijn in de grond der zaak en van onvervalscht historisch standpunt beschouwd één. Daarenboven had de geref. kerk steeds den grondslag der avondmaalsgemeenschap met broeders van andere kerkgenootschappen bewaard. Maar in hare practische uitvoering heeft de Unie aan de geref. kerk groote schade toegebracht. Een menigte geref. gemeenten zijn haar als buit in handen gevallen, deels, omdat zij reeds een kommerlijk leven leidden en weinige leden meer telden, deels, omdat zij zich gemakkelijk lieten overreden en geen weêrstand boden, of door de gestadige verzekeringen in de mening werden gebracht, dat de Unie geen prijsgeven van de Confessie en van de bijzondere gemeenterechten bedoelde. Aan vele gemeenten werden goede oude rechten en godsdienstvormen ontnomen; scholen gymnasiën, universiteiten werden gesloten; stichtingen opgeheven, en in de geref. kerken, zooals in de Berlijnschen Dom de luth. Liturgie en Catechismus ingevoerd. De geref. kerkbesturen waren al voor de Unie opgeheven, de geref. Synoden hebben louter het karakter van vertegenwoordiging der gemeente verkregen, en de oude kerkelijke tucht is geheel verdwenen. Zelfs leeraren, die opgevoed waren in de geref. waarheid, (o. a. F. W. KRUMMACHER) gaven later de oude belijdenis prijs en spaarden hun kerk de bitterste verwijten niet.

Veel zouden wij hier nog bij kunnen voegen dat wij thans voorbij gaan. Slechts nu en dan komt hier en daar uit de ingestorte mijn een zilverader te voorschijn, weemoedig beschouwd door hen, die weten, hoe rijk de voorraad aan edel metaal was. De Unie heeft de zorg voor de belijdenis op zich genomen, maar wat vermag zij, die zelf geen belijdenis heeft? Beschouwen wij de verstrooide gereform. gemeenten, gelijk zij zich over het Oosten van Duitschland uitbreidden, zoo staat thans slechts nog hier en daar een vervallen muur, waarvan de steenen van lieverlede afbrokkelen. Terwijl in het midden der vorige eeuw de kerk van oostelijk Pruisen een staalkaart aanbood van bloeiende gemeenten, zijn hare frissche kleuren allengs overgegaan in een onbehaaglijk grauw.

Deze geheele achteruitgang der geref. kerk in Duitschland moet elken waren protestant met de diepste smart vervullen. Zij, de sterkste, de ijverigste kampvechtster tegen Rome, is gevallen; zij, die ook in Duitschland in de vervolgingen in de Palts, in zoo menige verborgen, maar dikwijls zwaar gevoelde smart bloedig geleden en trouw beleden heeft, wier Catechismusboeken in menigte zijn verbrand, maar toch altijd weder als een feniks uit hare asch herleefden, zij is niet meer.

Men kan zich bij deze groote doode niet daarmede te vreden stellen, dat hare ware gedachten bewaard blijven. De schrijver van den brief over de sedert het einde der 16de eeuw voortgaande verliezen en gevaren van het Protestantisme, heeft het bewijs geleverd, hoe van jaar tot jaar in Duitschland na de 16de eeuw de roomsche kerk met rassche schreden vooruit gegaan is, en, zoo vraagt men, wat kunnen wij, nadat deze brief is verschenen, daar tegen berichten? Met de toenemende achteruitgang der geref. kerk openbaart zich dit verschijnsel, en voor de groote doode staat haar triomferende vijand. Het is eene historische wet, dat juist zulk eene kerk, welke de hoogste goederen waren toevertrouwd, en die niet slechts door tegenspoeden bezocht maar ook niet weldaden gekroond werd, in haren afval, in hare verstoring, de afzichtelijkste vormen des verderfs vertoont. De schoon-

heid des levens roept de afgrijzing des doods om wraak. Het edelste wordt het gemeenste het verhevenste het laagste en belachelijkste.

Dit zagen wij in menige verstrooide geref. gemeente in Duitschland maar op het aangrijpendst in het geref. Zwitserland, dat praktisch en theoretisch tot aan de rand van het grofste Radicalisme gedreven werd en een schouwspel aanbiedt, dat ons, denkende aan ZWINGLI, BULLINGER, BREITINGER, CALVIJN, FAREL, BEZA en vele anderen, met ontzetting moet vervullen.

Ook de weinige leeraars, die in deze eeuw der geref. kerk gegeven werden, hadden of weinig invloed of stierven een vroegtijdige dood. Te Halle leerde Prof. JOH. WICHELHAUS – maar hoe klein was de kring zijner leerlingen, hoe aangevochten moest hij zijn stillen weg zich banen en hoe kort was zijn verborgen leven! Lijden en smart lagen op zijn trouwe bemoeiingen, en in plaats van hem gewillig ruimte te geven, verschrikte men, toen hij eindelijk als professor benoemd werd. Het was alsof de nood der geref. kerk zich ook over dit korte leven des geleerden uitbreidde en in hem zich afspiegelde. Wij denken aan Dr. SÜDHOFF, die als Katholiek priester de geschriften van Augustinus las, maar meer en meer evangelisch gezind werd, als vicarius Bijbels verspreidde, later te Elberfeld voor zijn geloofsnood (Glaubensnoth) hulp zocht en ze meer bij de Lutherschen dan hij de Gereformeerden vond. Hij ging tot het Protestantisme over en werd, na als predikant bij Kreuznach werkzaam geweest te zijn, ten laatste predikant bij de Duitsch-Geref. gemeente te Frankfort a. M.. Bekend zijn zijne vele voortreffelijke werken over de Heid. Catechismus en diens vervaardigers.

Hij was een Calvinist „Ohne Minderung der Wahrheit”. Maar op zijn leven ligt ook de smart zijner kerk. Zijne gemeente verstond hem niet en bewees hem geen dank, ofschoon hij alles voor hare armen deed. Zijne poging een theol. Seminarie te stichten gelukte niet; hij werd eenzamer en trok zich terug; spoedig tastte hem eene ziekte aan en hij bezweek.

Zijn eenige vriend was nog Dr. GILLET te Breslau, de geleerde schrijver van „Crato van Graftheim”; ook hij werd moede in de strijd voor het goed recht zijner gemeente, en scheidde van zijn ambt oud en moede met de zekere overtuiging, dat nog eenmaal een geschiedschrijver zal opstaan, die het onrecht openbaart, dat der geref. kerk door de Unie gepleegd is.

Wij noemen OTTO THELEMANN in Detmold de auteur van Lampe's leven, GEIJSER, KRAFT en CALAMINUS te Elberfeld, als ook CUNO te Unterreichenbach in Hessen. Doch te midden van dezen achteruitgang der geref. kerk treedt toch een helder licht te voorschijn: het is de persoon, de leer en de gemeente van Dr. H. F. KOHLBRUGGE te Elberfeld. (Zie A. Z. te S. „de oorzaken van den achteruitgang der geref. kerk in Duitschland.) Velen waren hier met weemoed over dit lot hunner kerk vervuld, velen ontevreden over het onrecht hunner kerk aangedaan.

De Unie toch had zich niet langs natuurlijke weg uit het inwendige leven der kerk ontwikkeld of gelijk K. het noemde, was niet een werk des H. Geestes, maar zij was haren oorsprong verschuldigd aan wereldlijke vorsten, en werd in- en doorgevoerd krachtens de suprematie van de Kroon, een gezag, niet aan het goddelijk recht ontleend, een gezag, dat een dwang wordt, omdat het treedt op een gebied, waarop het niet treden mag en kan. En niet slechts het uitwendig bestuur wekte ontevredenheid, de ceremoniën wekten ook weêrzin en ergernis. Vooral het min beschaafde, maar welmenende volk van de zijde der gereformeerden was afkerig van het waslicht, het knielen, het zingen van den geestelijke voor het altaar, de kruistekens enz. enz.

Men noemde het één en ander roomsch, en men gevoelde dat men aan de verheven eenvoud van den geref. eeredienst groot onrecht pleegde. Maar bovenal wekte de Unie weêrzin bij hen, die de

onderscheiden en onderscheidende belijdenissen wilden handhaven. Zoo meenden zij in de persoon van K. een redder gevonden te hebben.

Groot was zijn invloed en groot was de opgewektheid in de stad. „Van Elberfeld moet ik schrijven, eene algemeene ontvlaming in het dal en op de bergen, eene machtige oprakeling van onder de asch uren in het rond, in alle huizen en in alle harten schijnt op het punt te zijn” (K.). Zelfs uit Berlijn ontving hij blijken van toegenegenheid. „De hofprediker en particuliere raad des konings te Berlijn heeft mij een zeer aangenaam blijk van toegenegenheid laten toekomen. Van een der raadslieden des konings in „geistliche Angelegenheiten” heb ik een persoonlijken groet en verzekering van zijn verlangen ontvangen, met mij persoonlijk bekend te worden. Men begint te begrijpen dat ik van nut zou kunnen zijn. Niets zal mij in de weg gelegd worden, veeleer zal men mij de overgang gemakkelijk maken, door alles voor mij uit de weg te nemen, zooals Agenda (een liturgisch boek waarnaar de openbare godsdienst moet ingericht worden) en anderszins. Ik zal rustig mijn gang kunnen gaan, alleen raadt men mij de sacramenten in mijn tegenwoordige positie niet te bedienen. Het plan te Berlijn is, dat ik hier eerst hulpprediker worde, om bij openvallende vacature predikant te worden. Het examen wilde men mij schenken, met de Agenda zou men mij niet bezwaren; ik kon handelen naar believen. Hulpprediker alhier te worden hebben mij de predikanten ook al voorgeslagen, maar die weten nog niets van de stemming te Berlijn. Men meent hier algemeen, dat ik hier predikant zal worden.” Zoo schreef K. 6 Oct. 1846.

Bij den Heer V. D. H. vond hij vooral grooten steun en krachtige medewerking, Sedert de overgang der Bergische landen aan Pruisen had V. D. H. zeer gevreesd voor het lot van zijn geref. gemeente, waarbij hij sinds 1829 ouderling was. En nu op 7 April '35 de kerk-ordening ook de gemeenten der Provincie Westphalen en der Rijnprovinciën door de regering werd opgedrongen, waarbij de oude Julich-Bergische kerkordening opgeheven werd, en hij hierin een verandering van belijdenis zag, nu kon hij zich niet langer in die nieuwe toestand op zijne plaats gevoelen. Opgevoed in de geref. waarheid en grondig bekend met de kerkgeschiedenis, had hij de geref. kerk zijns vaderland lief.

Merkwaardig is zijne verklaring in het presbyterie der geref. gemeente daaromtrent afgelegd. Ondragelijk was het hem, dat zijn geref. kerk met geweld een cultus (eeredienst) werd opgedrongen, geheel in strijd met haar eenvoud en karakter, en zolang niet op goddelijke autoriteit een andere aangeboden werd, die voor de eer van den drieënigen God vuriger en met meer geestdrift zou ijveren, en meer in overeenstemming zou zijn met Diens heilige geboden, kon hij hem niet prijs geven. Hij kon geen geloof slaan aan de nieuwe kerk-ordening als zou deze den geref. godsdienst schooner vormen geven, zijne rechten en vrijheden wel niet vermeerderen, maar toch wettig erkennen, en een bijkans verbroken vrede met de andere protestantse confessies herstellen; integendeel, ontheiligd moest hij worden als kruisteevens, crucifix en kaarsen, ofschoon voorlopig vrijgelaten, toch op de achtergrond dreigden, zijn recht met voeten werd getreden, en de protestantsche kerk van haar zout werd beroofd. Als voor een afgrond zag hij zich geplaatst, waarvan de rand wel met de verleidelijkste bloemen was versierd, maar welks huiveringwekkende diepte hem deed sidderen. Hij gevoelde zich verplicht en door zijn hart gedrongen, als een der vertegenwoordigers der gemeente af te meten waar zij thans stonden, en in welk een afgrond zij en hij op het punt stonden te vallen. Al werd hun voor het oogenblik de belijdenisnaam niet ontroofd, en aan de godsdienst nog al iet of wat toegegeven, toch zou de tijd niet verre meer zijn, dat ook deze belijdenisnaam, nu niet meer wettig geduld, ten grave zou dalen enz. enz.

Hier echter, zoo verklaarde de heer V. D. H. verder, zijn wij verplicht bij elke schrede, die wij doen, goed na te denken. Zijn de kerk-ordening en Agenda, naar inhoud en vorm, met het leerbegrip en de vrijheden onzer geref. kerk vereenigbaar? die vraag wensch ik door verlichte mannen duidelijk beantwoord te zien. Blijkt het, dat de bevolen vorm van invoering onze rechten schendt, dat de inhoud van onze geref. kerk door vreemde toevoegsels verontreinigt en verwart, laat ons dan niet terugdeinzen kerk-ordening en lands-agenda te verwerpen en onze rechtmatige bezwaren voor de troon uit te spreken.

Waarde Collega's! bij de herinnering aan onze in God rustende voorvaderen, bij alle herinneringen die deze eerbiedwaardige mannen in ons opwekken bij uwe liefde tot de kerk en tot uwe kinderen, meet de schrede, die van ons gevorderd wordt, schrikt daarvoor terug en plaatst u met mannenmoed op het recht van ons geref. kerk, welker eeuwige Koning u Zijn almachtige bescherming beloofd heeft.

Dit manlijke woord in de vergadering van het Presbyterie gesproken had wel een diepe indruk op allen gemaakt, maar daarbij was het gebleven.

Al was het dan ook à contre cœur, toch werd met eene kleine meerderheid der gemeente-vertegenwoordigers besloten zich naar de kleine Liturgie te schikken. Het ontbrak op dat gewichtige oogenblik de predikanten en het grootste deel der gemeente aan moed en helderheid om voor het goed recht der geref. kerk met beslistheid en offervaardigheid op te treden. Men gaf de geref. kerk prijs, en men boog zich onder het juk van een vreemde heerschappij, daar men oude vrijheden en voorrechten die men sedert 1571 op onvergelykelijke wijze genoten had, liet varen. „Had toen maar het oude Bergische volk geleefd, dat zelfs onder Katholieke heerschappij zelfstandig de inrichting en de wijze van den Cultus (eeredienst) bewaarde, men had het zoo spoedig niet opgegeven.” Zelfs de „onbesliste” F. W. KRUMMACHER noemt het gedrag van het toenmalig kerkbestuur onverstandig. De kerk had die troosteloze „Unionsmacherei” niet nodig. Hoe veel onrust, verwarring, geestverdooving, had men der gemeente kunnen besparen, was men van den beginne af voorzichtig genoeg geweest, haar zulk een last niet op te leggen. Doch met zulk eene opvatting is aan de waarheid nog in geenendeele recht wedervaren. Men heeft in de Rijnlanden der geref. kerk (door een gewaltakt) een groot historisch onrecht gepleegd, en alle nog overgebleven gemeenten, voornamelijk de groote gemeente van Elberfeld, op de alleronzekersten rechtsgrond geplaatst.

Sinds de Unie met geweld werd ingevoerd ook in deze stad, was de betrekking van den heer v. d. H. (eydt) tot zijne zoo zeer geliefde gemeente gestoord. Meer en meer had hij zich teruggetrokken. Wel had zijne dochter B. bij F. W. KRUMMACHER nog belijdenis des geloof afgelegd, doch het onware en onzuivere zijner plaats was hem steeds duidelijker geworden. En toen hem in '37 zijn jongste kind was geboren, had hij geene vrijmoedigheid meer kunnen vinden het te laten doopen. Op aandringen van het Presbyterie had hij vrijuit verklaard, dat het zijne innigste begeerte was zijn kind de H. Doop te zien toegediend, maar, had hij er bijgevoegd, ik begeer tot eer van den drieëenige God, in Wiens Naam het kindje gedoopt zal worden, dat de doop naar de van oudsher in de geref. kerk van dit land ingevoerde ordening en door dienaren van deze kerk geschiede, gelijk ik zelf door het allerheiligste Sacrament in de geref. kerk opgenomen ben. Verder geloof en belijd ik vrijmoedig, dat bij den sedert de opheffing der presbyteriale kerk-ordening ingevoerde toestand onzer nauwelijks nog in naam bestaande geref. kerk, de geestelijken bij haar als dienaren der kerk aangesteld, daarom niet meer te erkennen zijn, omdat zij door gehoorzaamheid aan de kerk-ordening dienaren van den Staat geworden zijn. Daarom kan ik aan de aandrang om mijn kind onmiddellijk den H.

Doop te laten toedienen, geen gevolg geven, aangezien ik in deze landen de geref. kerk, waarin ik begeer dat mijn kind opgenomen wordt, van hare dienaren beroofd zie (8 Nov. 1843).

Zoo had de Heer V. D. H. op gelijke wijze zich aan den Superintendent ZAHN verklaard, hoofdzakelijk met deze woorden: „Maar FREDERIK WILHELM III voerde een werk uit op een gebied, dat een heilig gebied is. Zijne Unie-bevelen maakten hem bevriend met het Liberalisme; ik zeg niet, dat hij deze vriendschap gezocht heeft. De koninklijke Heer oefende het bestuur over de kerk in de westelijke provinciën van zijn land in dien zin uit, dat wij gereformeerden, sedert drie eeuwen onder Kath. vorsten autonoom, een wereldlijke Heer gehoorzamen moesten.” Behalve 20 man verkocht zich de gemeente van dit land aan den koning om eindelijk rust te hebben. Die schijn van gehoorzaamheid beviel den koning, maar deze schijn kostte veel, de waarheid en zuiverheid waren geschonden, de regering des H. Geestes de gehoorzaamheid opgezegd. „Ik zie aan de groote kerk van ons dierbaar vaderland een treurig gebrek, een etterbuil, die het geheele lichaam aantast, en daardoor kan het geen macht meer uitoefenen over de leden. Deze woorden schrijft mijne brandende liefde voor het vaderland, zonder de minste aanklacht of smaad. Het eerwaardige is mij eerwaardig. Wat ik gezegd heb, heb ik na jaren van tranen als waarheid voor mijzelf beleden. Hoe kleiner getal van heelende handen, welke den kranke hulp en gezondheid willen brengen aan den wortel raken, om hem aan het apostolisch gebod te bevestigen, maar waartoe geen lust of bedoeling is, des te meer tast het kwaad het gansche groote lichaam van het volk aan. Thans oefent de kerk d. i., de evangelische, de door FR. WILH. III gestichte landskerk, geen invloed meer uit op het leven en de wandel der gezamenlijke leden, op hare politieke meeningen om hare leden gehoorzaamheid aan koning en overheid te leeren, op haar burgerlijk en huiselijk leven, benoeming van theol. professoren. ... Ja, geheel Pruisen, behoudens kleine uitzonderingen, zendt de koning afgevaardigden, die zich, wegens den band der kerk aan den staat, van de noodzakelijkheid der gehoorzaamheid aan Gods Woord geëmancipeerd tonen.”

XIII. AANGENOMEN.

Dat onder zulke omstandigheden KOHLBRUGGE door den Heer V. D. H. en zijn aanhang met open armen ontvangen werd, ligt voor de hand. Aller oogen waren op hem geslagen, naast God alle heil op kerkelijk gebied van hem verwacht. Zullen zij zich in hem vergissen? Zal het hem gelukken Elberfelds geref. gemeente van Agenda enz. te bevrijden? „Mijn streven is nu om de Elberf. kerk van de Agenda vrij te krijgen, en dan ben *ik* van latere zorg,” zoo had K. wel geschreven in zijn brief van 6 Oct. '46. Zal het gebeuren? en welke weg zal hij daartoe inslaan?

Nog altijd stond K. buiten de kerk, hoe groot het getal ook werd, dat zich vooral op Zondag om hem heen verzamelde.

Uit Berlijn werd hem voorgesteld „dat hij met dispensatie van Agenda en kerk-ordening om de beroepbaarheid slechts had te vragen, en dat hij als vijfde onder de predikanten kon opgenomen worden. Dit in verband gebracht met een dergelijk voorstel van KR. en van B., die hem aanraadden „zich te laten aannemen, onder voorbehoud, dat hij niet tot Agenda en kerk-ordening verplicht was, deed hem besluiten de 22sten Nov. '46, zonder dat iemand het wist, zijn verzoek in te dienen om aangenomen te worden. Op twee stemmen na werd dit goedgevonden. De predikant B. zou met 2 ouderlingen hem op gewone wijze als lidmaat aannemen. In zijn verzoek stond de voorwaarde dat zijn intrede in de gemeente hem tot niets wat in godsdienst of regeering der kerk der geref. belijdenis tegen was, verplichtte. Dinsdags daarna na den middag hadden de predikanten eene conferentie voor wat anders, en besloten allen bij zijn aanneming tegenwoordig te zijn. KOHLBRUGGE vond dit zeer

onredelijk, doch hij nam het aan. Woensdag in de morgen vernam hij, dat alles op de been was, dat hij niet zou aangenomen worden. „Des avonds, zoo schrijft hij, kwamen wij te zamen in het weeshuis. Na een gebed en voorlezing van Joh. 17 werd mij voorgesteld, mij te verklaren over de wet, over de ontvangenis onzes Heeren en over den kinderdoop. Ik kwam aan het eerste. KR. was de belhamel. Mijn sterke verklaring tegen alle wetsbestrijding werkte te zeer op de gewetens, en het brak af. Toen werd mijn boek over Matth. I ter tafel gebracht, pag. 91. „Dat moet hij herroepen,” riep KR. „Ik, dat doe ik niet.” „Verklaring dan!” Ik hield hun daarentegen alle leer, die de zonde in de materie zocht, en de gruwelijke consequenties, die men er uit trok, voor. Toen brak het weder af. Daarop van THAMAR. Zij konden niet vinden dat THAMAR bevel daartoe had gehad. Ik wees het hun aan, en kreeg ze eindelijk tot staan met hen te overtuigen dat THAMAR recht en gerechtigheid gezocht had. Toen was het of ik tegen de kinderdoop was, en waarom ik mijn kinderen niet had laten doopen.

Ik expliceerde hun zulks. Toen: „waarom ik niet kerkelijk getrouwd was?” Ik verhaalde dat Ds. L(AATSMAN?) bij ons geweest was, maar uit menschenvrees zijn plicht niet gedaan had. Daarop: „of ik mij nog in de kerk wilde laten trouwen?” Ik antwoordde: „neen.” Zij zeiden, „dat mijne vrouw er voor was.” „Ik, dat zulks niet waar kon zijn, dat ik haar te goed kende.” Daar brak het weder af. Toen deden zij mij drie vragen uit een formulier, waarop ik „ja” antwoordde. Daarop gaven zij mij de hand, en zeiden, dat zij mij als lid der gemeente hadden aangenomen. Ik sprak ongevraagd een gebed of smeeeking over hen voor de kerk van Elberfeld uit, waarvan zij allen getroffen waren. In de gemeente waren intusschen vele gebeden opgegaan en eene algemeene blijdschap gaf zich het eerst in het weeshuis lucht toen ik aangenomen was; allen waren zeer bevreesd, dat de predikanten mij wat in de weg zouden leggen en de geheele stad was blij.

„Des Zondags was de kerk bij K. propvol. Hij moet o. a. toen gezegd hebben: Lieve, gemeente verheug u! gij hebt een goed werk gedaan; u hebt de Godsman, (zoo wordt KOHLBRUGGE door velen bij voorkeur genoemd) die 17 jaren onderdrukt en vervolgd werd, in deze week in uw schoot opgenomen.

„Maar nu eerst de vrienden. Zij waren al perplex of kwaad; de een schreef mij dit motief, de ander weder een ander toe. Niemand verstond mij. Wat heb ik toen veel geworsteld in den gebede! Eindelijk kreeg ik ze tot staan, dat ze mij begonnen te begrijpen, wat ik wilde, en dat ik het voor hen gedaan had en voor hun kinderen, en dat de geheele gemeente van Elberfeld rechten op mij had, die zij zoo levendig uitdrukte, dat het een wonder is, dat er op de twee Zondagavonden geene ongelukken voor mijn huis gebeurd zijn, want de aandrang, als de deur open gaat, is niet te houden. De straat staat zwart en elk wil er in. Ik heb het met de vrienden nu zoo ver, dat zij mij allen excuus gevraagd hebben, behalve de heer V. D. H.; maar C. zegt toch, dat hij begrijpt, dat ik mij voor anderen in de afgrond heb willen storten, maar verwijt het mij zoo dikwijls hij gelegenheid heeft. –

En de predikanten? K. heeft zich schrikkelijk gecompromiteerd; bij den een verteld dat ik 3 punten had moeten herroepen, bij de ander, dat ik mij verweerd had als een leeuw, en dat hij in mij „den alten Kriegsman” wedergevonden had, – bij den een, dat het nu hunne plicht was, den koning te verzoeken om van Agenda en kerk-ordening los te komen, bij den ander, dat ik alles onvoorwaardelijk had aangenomen, Agenda en kerk-ordening.

In een voornaam gezelschap uitte hij zich zeer lichtzinnig, vooral over mijne vrienden; nu ik overgekomen was moesten zij ook m $\ddot{e}$ e, en de zaken bleven zooals zij waren.

En nu B.; deze verzoekt mij, ik zou nu aanvragen te Coblenz om beroepbaar verklaard te worden, maar tegelijk waren er nog een menigte van zwarigheden, die ik zoude te doorworstelen heb-

ben, om dit te verkrijgen. Intusschen moest ik, en dit was ook de mening van het Presbyterie, met de Zondagmorgenpreëken ophouden, en daarentegen voor de avond een grooter lokaal nemen. (Den vorigen dag had hij gezegd, dat ik natuurlijk voort bleef gaan.) „Maar waar moeten die dan blijven, die mij beroepen hebben?” vroeg ik. „Wel, in de kerk.” „Ja; maar toch niet zoo onvoorwaardelijk; dan moet er een algemeen overleg gemaakt worden dat allen tevreden zijn.” „Nee, dat doen wij niet, dan zou het heten dat wij gezondigd hadden.” –

Daarop is de bom losgebarsten, nadat ik mij verklaard had, dat zij wisten, hoe ik hier gekomen was, welke verplichtingen ik op mij genomen had, dat ik daaraan trouw bleef, dat zij mijn stap niet als voor mij of als geïsoleerd te beschouwen hadden, maar geschied om alle separatie te voorkomen, en om de kerk van Elberfeld te verlossen van hetgeen zoo op alle gewetens drukte, en dat ik de anderen (die mij beroepen hebben) althans voor een tijd behoorde te blijven dienen, totdat alle aanstoot uit de weg en het onderlinge vertrouwen hersteld zou zijn.

Sedert die tijd, dat men wist waartoe en met welke verplichtingen ik hier was, heb ik nog een paar onaangename bezoeken gehad. K. heeft mij bedreigd met uitzetting uit het land en ik weet niet met wat al, en nu zeggen zij ronduit, dat zij de kerk-ordening blijven houden. Ik heb de een en de ander geantwoord dat zij mij niet konden doen wankelen in mijnen plicht, dat ik verder elk bevel, om de Zondagmorgen-bijeenkomsten na te laten, voor onrechtvaardig en voor vervolging zoude houden, en dat zij wel moesten weten, wat zij begonnen.

In de gemeente zelve is de grootste spanning. Velen zeggen reeds, dat het de nijd der predikanten is, die wel weten wat het geven zou, als ik op de preekstoel kwam. Intusschen vertelt men van Zondag tot Woensdag, van Woensdag tot Zondag, dat ik zal preeken.

Ik heb aan S. te Berlijn geschreven om toelating tot het examen met dispensatie van Agenda en kerk-ordening. Wij zijn beiden nu zeer gerust; Vrijdag, Zaterdag en Zondag was ik zelfs zeer vrolijk, heden wat moê, want ik had gisteren en eergisteren van den morgen tot den avond bezoek; de een kwam, de ander ging.” .....

Elberfeld, 25 Dec. '46

Uw liefh. Vriend

KOHLBRUGGE.

Lieve Vriend!

Het Presbyterie schijnt het er op gezet te hebben, zijne zaak volkomen te bederven, en, evenals het H. Luthersch Consistorie in '27, liever de gemeente er aan te willen wagen, dan verstand te gebruiken. Het heeft nu de geheele zaak in handen van den Superintendent gegeven, voor wien dit een gebraden duif is, zooals men hier zegt. Wat die er nu mede doen zal is mij onbekend; sommigen meenen dat hij haar naar het Consistorie te Coblenz zal opzenden, vanwaar zij dan naar Berlijn gaat. Anderen denken, dat het Presbyterie zich zeer zal hebben bloot gegeven. Men is nu algemeen in de stad ervan overtuigd dat ik zonder verplichting tot Agenda en kerk-ordening mij heb laten aannemen. Verscheidene representanten der gemeente zijn in hun hart op mijne zijde geraakt en spreken openlijk voor de zuiverheid van mijner bedoelingen. De predikanten varen er het slechtste bij. Er zijn er nu zelfs van het Presbyterie, die voor mij uitkomen, en de vergaderingen aan mijn huis waren dezer dagen zoo sterk bezocht, dat nog eene bijkamer moest geopend worden, en ik niet dan met de grootste moeite uit mijne kamer naar de kathedr kwam. Ik heb vanuit het Kabinet van den Minister van Eeredienst nog geen direct antwoord op mijn laatsten brief, maar een indirect, hetgeen hierop neêrkomt, dat men eigenlijk niet begrijpt, hoe ik die twee partijen tot een wil brengen, dat ik beide niet zal kunnen voldoen, en dat, zoo ik niet te zeer (daar men niet wist hoe ik in de kerk kon

optreden zonder verbintenis aan Agenda en kerk-ordening) tegen eene separatie opzag, ik liefst zou wachten, totdat het nieuwe Toleranz-edict uitkwam om op grond daarvan eene vrije gemeente te vormen.

Wondere dingen zult u zeggen, ik zeg het met u. Wat er mij wel toegenegen maakt, is, dat ik dan vrij zou wezen om de kinderen van mijn vrienden in Holland te kunnen doopen, waarmede ik toch anders mij in allerlei moeilijkheden zou moeten wikkelen. Ik zal dus uitkijken, en moet toch nog altijd ook een direct antwoord hebben.

Bij dit Toleranz-edict dacht ik aan keizer Augustus' gebod, die niet wist waarvoor hij dat uitvaardigde. Niemand hier in de stad weet een letter van dit antwoord, behalve mijne lieve vrouw, en ik zal wachten, wat het behelst.

Mijne kerstpreken hebben machtig op de menschen gewerkt, bijna elk was tot tranen bewogen. De voorstelling vooral van: hebt tot een teeken: u zult een kindeke vinden, gewonden in windsels en liggende in de kribbe, en dat daarop de menigte des hemelschen heirlegers uitbrak met wapenen van lof en vrede, had eene machtige werking op de gemoederen.

De genade met u.

Uw zeer liefh. Vriend.

KOHLBRUGGE.

Elberfeld, 30 Dec. '46

Hartelijk geliefde Vriend.

Het Presbyterie heeft met 9 tegen 8 stemmen (de 8 stemmen waren er voor de zaak er bij te laten) alle de stukken opgezonden aan den Superintendent, met idee om mij te vervolgen. Intusschen weet hier niemand, hoe de zaak te Berlijn staat; daar heeft God alles voor mij goed gemaakt, en wij zijn in geneen dele beschaamd geworden in onze hoop op de Getrouwe en Almachtige.

Ik had zijdelings antwoord van het Ministerie van Eeredienst, reeds voordat er iets van bekend was, dat de koning een Toleranz-edict zou voorgelegd worden, dat in de maak was, en waardoor ik de vrijheid zou krijgen, eene zelfstandige gemeente te vormen. Omtrent vereeniging van beide partijen liet men mij gevoelen, dat ik wel niet aan beide zou kunnen voldoen, althans dat men geen kans zag, hoe ik dat klaar zou spelen.

Nog begrijpt er hier niemand iets van, en ik wacht gelaten af, wat weg de Heere op wil.

In de gemeente is de stemming nu verbazend voor mij toegenomen, vooral nu het algemeen bekend is, hoe ik ben aangenomen en wat ik beoogd heb. – Welk een jaar dit jaar!

Nog te Godesberg tot in April – het afscheid van mijn land, het verlaten van mijn huis – het afscheid bij u – vreeze en beving toen ik hier aankwam – de maand November – nu het Edict – in alles ruimte – allen dankbaar en jubelend over mijne kerstpreken; en wij zitten er zoo stil bij en zien alles aan. God is groot en goed! enz.

Uw liefh. Vriend,

KOHLBRUGGE.

Elberfeld, 19 Febr. '47

Mijn waardste vriend!

... Ik ben nog eens onder hen geweest, maar er is geen hart of verstand voor mijn bloed en mijn betuigen; zij zullen niet rusten, voor zij verzekerd zijn, dat zij er mij uit hebben, dat heb ik duidelijk gevoeld.

Ik geef het Hem over, Die alles in Zijne hand heeft, en ben nu gerust; alles moet ten voordele des Evangelies uitlopen, en God gerechtvaardigd worden.

Het is roerend zulk een hart als de gemeente hier voor mij heeft.

Uw liefh. Vriend,
KOHLEBRUGGE.

Elberfeld, Febr. '47

Als een staaltje van onoprechtheid nog het volgende. De predikant B. had mij eenige dagen voor mijne aanneming mondeling geraden, dat ik in mijn schrijven mij bedienen zoude van de woorden: „Mit Vorbehalt von Agenda und Kirchenordnung.”

Des avonds laat voor den morgen, waarop mijn brief in het consistorie kwam, deelde ik hem mijn concept mede waar dit nu zoo in stond. Hij zeide mij, dat dit wat abrupt duitsch was, en of hij het om de stijl wat veranderen mocht. Ik zeide, dat ik om mijn stijl niet veel gaf, dat het er om te doen was, of iets goed was; toen veranderde hij de woorden in die, zooals ge ze in mijn brief van den 24sten Nov. '46 leest. Na mijne aanneming zeide hij, dat mijne woorden niet meer zeiden, dan wat zij, predikanten, ook hadden en dat bijaldien in mijn concept (dat ik, omdat hij mij verzocht had, dat niemand het in handen mocht krijgen, omdat hij er aan veranderd had, verbrand had) „kerk-ordening” gestaan had, hij de eerste zoude geweest zijn om tegen mijne aanneming te zijn. Zulke leugens hebben zij bij menigte. Het schijnt die menschen alles hetzelfde te zijn, wat zij zeggen, en dat alles met uitgestreken vroomheid, zoo zij hun doel maar bereiken.

Intusschen zitten zij er erg mede in. Wij hebben onze toevlucht tot God, en worden van dag tot dag zeer gesterkt in Hem, en hebben onder alle smart te zamen menigen vrolijken dag op de bergen, waar wij ons dan wegen maken door dik en door dun, ver van alle hartstochten, die in het dal woe- len, enz. De genade zij met u.

Elberfeld, 24 Maart '47.

Lieve Vriend!

B. had mijn vrouw plechtig beloofd dat het protocol mijner aanneming slechts dienen zou tot verslag voor het Presbyterie, en dat verder niemand het in handen kreeg, maar dat ik het terug zou hebben – nu zag ik het gedrukt – dat noem ik perfide, en toch ben ik er blijde om. Ik ben dus geen ketter, antinomiaan of spiritualist, maar gereformeerd en – „de Heere is in hun midden geweest.” Tegelijk met de Palmblätter verscheen er een Kreisblatt met wonderlijke uitvallen tegen mij. Het scheen alsof ik de geheele kerk had willen bedriegen, daar moest de regeering zich ook bemoeien, dat kon zoo niet langer blijven. Thans schijnt er wapenstilstand te zijn. Met Berlijn zal het wel zoo gaan als u zich voorstelt, ik zal eerstdaags u er iets van berichten kunnen. Ik ben geweldig tegen separatie (scheiding) en hoop echter dat zij spoedig komen mag, opdat de ongedoopte kinderen mijner vrienden hier vrijelijk kunnen gedoopt worden. Dag mijn waardste.

Uw liefh. Vriend,
KOHLEBRUGGE.

Elberfeld, 13 Apr. '47

Gij komt tot ons – welke blijdschap!

Gij zult mij dan predikende vinden in een mooi, hoog en ruim lokaal. Wij krijgen eene geref. kerk, onafhankelijk van den Staat en van de Landskerk; mijn ambts-verrichtingen worden met die der overigen predikanten gelijk gesteld en erkend. Wij houden de oude belijdenissen, formulieren, enz. De koning moet zeer ingenomen zijn met hetgeen wij willen.

Uw liefh. Vriend,
KOHLBRUGGE.

1 Mei 1847.

Waardste vriend!

Wij hebben deze week een Presbyterie gevormd, bestaande uit 6 ouderlingen en drie diakenen, en den brief aan de koning opgezonden, alsook aan den Minister. De ondertekenaars zijn reeds tamelijk groot in getal, daaronder vele kostelijke, den Heere dierbare zielen, die ik niet kende, maar die nu blijken dapper mede gestreden te hebben in de gebeden voor de Heere.

Uw liefh. Vriend,
KOHLBRUGGE.

26 Mei '47.

De Minister heeft nog niets van den koning ontvangen, maar belooft alle spoed, hoewel het toch zoo spoedig niet gaan zal.

Met den hofprediker S. sprak de koning sedert niet omdat Z. Majesteit zich in Potsdam ophoudt en veel met den Landdag te doen heeft. De gemeente neemt gaandeweg toe, en de boosheid niet minder. De Augsb. Allgem. Zeitung had er voor eenige dagen ook al een artikeltje over. Dr. K. zegt, dat men aan ons aller voorhoofden de Satan kan zien, en Dr. S. preekte onlangs dat ik niet geloofde, dat Jezus Gods Zoon is. Zoo werken zij bestendig in hun nadeel, en maken het steeds erger. De geheele kreissynode is onlangs tegen mij te paard geweest.

KOHLBRUGGE.

Het koninklijk Toleranz-patent.

Wat was er gebeurd? FREDERIK WILHELM III had een werk willen verrichten op een gebied, dat het zijne niet was. De Unie was „seine Passion” (hartstocht), en was zonder zijn bevel (uitwendig natuurlijk) niet tot stand gekomen. Wel viel zij hem als de rijpe vrucht van zijn eeuw in handen (Hase), maar deze was wrang, want welk eene „geschichtliche Rache” heeft zij niet ondervonden! (Zahn)

En wat ook ten laatste het lot van dit werk van FREDERIK WILHELM III zijne moge, het werk der Unie zelf beantwoordt aan eene diep gevoelde behoefte der kerk in den tegenwoordige tijd en zal daarom onder den eenen of anderen vorm voortgang hebben, totdat de Heer te zijner tijd de zwakke pogingen zijns volks zal bekronen, en op veel betere wijze, dan wij ons kunnen voorstellen, de kostbare belofte in vervulling doen gaan, van ééne kudde onder eenen Herder. (H.)

FREDERIK WILHELM IV echter beschouwde de Unie met geheel andere oogen dan zijn voorganger. De kerkordening noemde hij „unselig” (ellendig) (Ev. Ref. Kirchenz. 65). Zijn ideaal, gelijk van Luther, was, naar het voorbeeld der apostelen, kleine gemeenten te stichten (Zahn). Daarom droeg straks ook de Ned. Ger. Gemeente te Elberfeld zijne goedkeuring weg. Het „Religions-patent” getuigt er duidelijk van.

Door dit koninklijk Toleranz-patent (van 30 Maart '47) verkregen ook te Elberfeld KOHLBRUGGE en zijn aanhang vrijheid, eene zelfstandige gemeente te vormen. En, omdat zij reeds gescheiden leefden van de geref. gemeente van Elberfeld, en omdat ook KOHLBRUGGE eerst dan als erkend predikant kon optreden, daarom werd nu spoedig besloten vooral aangespoord en gesteund door de Heer V. D. H., tot het stichten van een vrije gemeente over te gaan.

XIV. EEN VRIJE GEMEENTE.

Wij laten nu de stichters dier gemeente zelve spreken. (Zie het voorwoord van de „Belijdenis-schriften en Formulieren der Ned. Geref. Gem. te Elberfeld).

„In het jaar 1835, den 3^{den} Dec., werd van de zijde der regeering eene nieuwe kerk-ordening voor Rijnland en Westphalen en daarmede een nieuwe kerk-agenda, in deze stad ingevoerd.

Hiertegen werd den 7^{den} Dec. van dit jaar door 18 leden en bestuursleden geprotesteerd, op grond, dat deze nieuwe kerk-ordening de oude inrichtingen van dit land opheft, en gevaarlijk is voor de leer en den vorm van den godsdienst. De gronden, waarop dit protest steunde, vonden in den loop der tijden ook van andere zijde toestemming en een niet gering getal leden achtte zich door hun geweten verplicht, daarom zich van den openb. godsdienst en de gemeente-zaken te onthouden.

Intusschen stond Dr. H. F. KOHLBRUGGE van Utrecht, die van Mei 1833 tot Jan. 1834 hier gewoond en meermalen gepredikt had, hier echter, gelijk in zijn vaderland voor de vervolging en den „odium theologicum” (wij laten dit liever onvertaald) had moeten wijken, als een getrouw getuige der waarheid, in gezegend aandenken. Toen deze godgeleerde zich in het voorjaar van '46 aan den Rijn ophield, werd hij verzocht en gedrongen, zijne woonplaats naar Elberfeld te verplaatsen, om onder hen, die hem geroepen hadden, door gebed en bediening des Woords, werkzaam te zijn. Des Zondags na Pinksteren van dat jaar verzamelden zich 35 personen in het huis den Heer KOHLBRUGGE om het Goddelijke Woord te hooren. Het Woord Gods wies, en het getal der jongeren vermenigvuldigde, de kleine ruimte kon de menigte niet meer bevatten, en men moest voor eene grootere zaal zorgen, die op zondag 25 April '47 in gebruik genomen werd, en 4 à 500 personen kon bevatten.

Velerlei gelegenheden gaven in dien tijd hoop, dat een poging tot wederaansluiting aan de Ev. Geref. Gemeente bijval zou vinden. Maar deze pogingen bleven zonder gewenscht gevolg. En zoo kwam in 't begin van '47 het besluit tot rijpheid, eene eigene kerkelijke gemeente te stichten, en werd onmiddellijk na het verschijnen van het koninklijk „Religions-patent” d. d. 30 Maart 1847, ten uitvoer gebracht.

Op de 18^{den} April constitueerde zich onafhankelijk van het bestaande kerkbestuur een gemeente met Geref. belijdenis.

Constitutie-acte.

De ondergeteekenden vereenigen zich in deze stad tot eene eigene, van de landskerk en van den staat onafhankelijk kerkelijke gemeente met geref. belijdenis. Naardien zij met de naar Gods Woord

gereformeerde kerk de H. Schrift als de eenige regel en het eenigst richtsnoer van geloof en gedrag erkennen, achten zij het nuttig, de leer welke bij hen verkondigd, en de ordening, welke bij hen gehandhaafd wordt, te omschrijven.

Daar het noch de zucht naar eene nieuwigheid, noch de begeerte naar een willekeurige, teugellooze vrijheid is, welke hen, bij deze constituering eener eigene gemeente, drijft, zoo belijden zij voor zich met alle vrijmoedigheid de leer en de ordening, als zij van oudsher in de naar Gods Woord geref. kerken gehandhaafd zijn. Dienovereenkomstig zullen zij, wat de leer betreft de belijdenisschriften (n. l. de Heid. Catechismus van 't jaar 1563, de Geloofsbelijdenis der Geref. kerk van Nederland in 't jaar 1566 KEIZER MAXIMILIAAN overhandigd, en de Geloofsbelijdenis der Schotse kerk 1560) en de formulieren der geref. kerken, en wat de inrichting betreft, de Gulik-Bergsche kerk-ordening van 't jaar 1654 naar den geest dezer geschriften, voor welke de vaders (ehrwürdigen Andenkens) goed en bloed hebben opgeofferd, aan de te constitueeren gemeente ten grondslag leggen.

Over de verdere inrichting van den dienst en het gebruik maken van de kerk-ordening zal de gemeente in de vergadering van hare stemgerechtigde leden in de vreeze Gods beraadslagen en besluiten. De genade van onzen Heer JEZUS CHRISTUS, en de liefde van God en de gemeenschap des H. Geestes, zij en blijve met de gemeente.

Hij zelf echter, de God des Vredes, heeft ons geheel en al geheiligd en onze geheel oprechte geest ziel en lichaam worde onberispelijk bewaard in de toekomst onzes Heeren JEZUS CHRISTUS.

Getrouw en waarachtig is Hij, Die ons roept, die het ook doen zal, Amen.

Elberfeld, Zondag Miserere van het Jaar der genade 1847.

(volgen de handteekeningen).

Vermits de gemeente zich als eene gereformeerde constitueerde, ontstond in haar de begeerte de oude geref. leer, inrichting en cultus te herstellen. In wezenlijke overeenstemming met de gezamenlijke belijdenissen (Gesamt-Bekennnisz) der geref. kerken aller tijden en landen, lag het eene, door de stroming der oude Gulik-Cleve-Bergsche kerk aangegrepene gemeente voor de hand zich bij voorkeur aan de oorspronkelijke inrichting dezer kerk te houden, gelijk zij door de besluiten van Wesel 1568, en bovenal door die der Synode van Emden (4–14 Oct. 1571) eene gestalte verkregen heeft. De beslissende invloed der Nederl. Kerk op de normatieve besluiten dezer synoden zoowel als hare latere hulp bij zettende inwerking op de kerk van dit land, verklaart het, dat onder de belijdenisschriften de Ned. Geloofsbelijdenis en de Heid. Catechismus de voorrang genieten. Deze verhouding in verband met het geval, dat de Leeraar der gemeente een Hollander is, zijn daarvan vooral de redenen, dat de gemeente, om zich van de bestaande Ev. Ger. Gemeente te onderscheiden, de naam „Nederl. Ger. Gemeente” heeft aangenomen. Uit de overige belijdenisschriften nam de Gemeente bovendien nog de Schotse Belijdenis aan, welke met bijzondere klaarheid, frisheid en zalving het leerbegrip der Geref. Kerk ontwikkelt.

Op de 28sten April 1847 verzamelden zich 92 zelfstandige leden der nieuw geconstitueerde gemeente, om drie ouderlingen en drie diakenen te kiezen, welke in navolging van de oude kerkordening onder het voorzitterschap des predikants, het Presbyterie zouden vormen.

Tot dit ambt werden met groote meerderheid van stemmen gekozen de broeders, ... enz.

XV. KOHLBRUGGE PREDIKANT.

De naaste en voornaamste zorg van het Presbyterie was op de bediening der Sacramenten gericht. De predikant der gemeente had wel is waar, behalve de dokterstitel, de „Wahlfähigkeit” (recht van beroepen te mogen worden) pro ministerio verkregen, maar mocht nog niet de Sacramenten bedienen.

Om zoowel aan de wensch als aan het vooroordeel van sommigen tegemoet te komen, als voornamelijk om te laten blijken, dat deze Gemeente geen vijandige houding tegenover de Landskerk wenschte aan te nemen, werd er aan het Ev. Kerkbestuur „in höchster Instanz”, en aan eenige dienaars der kerk het verzoek gericht onzen predikant te ordenen. Maar hoewel Z. M. de Koning, die de Gemeente steeds Zijne welwillende deelneming betoond heeft, en ZEx. de Minister van Eeredienst den wensch van het Presbyterie ingewilligd hadden, geschiedde dit niet. Volgens uitdrukkelijke mondelinge toezegging, en op verlangen van den koning van Pruisen, zou de handoplegging en bevestiging plaats hebben door de hofprediker STRAUSS; maar deze en anderen hebben zich onttrokken, toen de tijd daar was.

Wellicht waren zij, gelijk ook hier te lande er velen waren en zijn, bevreesd door KOHLBRUGGE besmet te zullen worden. De gemeente heeft toen goed gevonden, dat door haer ouderlingen de handoplegging zou geschieden. Zonder de goedkeuring van den koning van Pruisen kon dit niet gebeuren, alzoo hij de opperste bisschop is der Landskerk.

Z. M. heeft die gunst de Gemeente betoond, omdat hij haar toegenegen was, en haar toegenegen was, en eene proeve wilde nemen met een Geref. Gemeente vrij van eenige staatsinvloed. Te ernstiger werd door haar in overweging genomen, wat zoowel de apostolische kerk, als naderhand de Geref. Kerk over de ordening heeft vastgesteld, om daaruit, in verband met de onderhavige omstandigheid, te weten, welke de wil Gods zij, die goed en volmaakt is. Zoo leeren wij uit de geschiedenis der apostelen, dat Paulus door een eenvoudig jongeling Ananias, geordend is; verder lezen wij van Timotheüs, dat Paulus hem daarom herinnert, hoe hij de handoplegging door de ouderlingen ontvangen heeft; en bevinden verder door de getuigenis van geloofwaardige schrijvers, dat het in alle kerken van oudsher gebruikelijk geweest is, de ordening, bij gebrek aan bisschoppen, door de oudsten te laten geschieden. Uit een nauwkeurig onderzoek hiervan, wat de Geref. kerken van alle landen over de ordening van predikers vastgesteld hebben, blijkt, dat de Fransche en Schotsche geloofsbelijdenis eene ordening in 't algemeen niet voorschrijven, dat de Engelsche Belijdenis slechts een instelling en aanstelling door hen, die de kerkendienaars beroepen hebben, voorop plaatst; en dat de beide Zwitsersche, de Nederlandsche, de Boheemsche Belijdenis en de z. g. n. Thürner Erklärung overeenstemmend en uitdrukkelijk bepalen: „de ordening zal geschieden met gebed, met het aangezicht naar de gemeente, door handoplegging der ouderlingen.”

Het Presbyterie riep eene gemeente-vergadering ter beslissing bijeen. Deze verklaarde zich eenparig en met nadruk voor de ordening door de ouderlingen der Gemeente. (KOHLBRUGGE had zeven predikanten gevraagd, maar zij hadden allen geweigerd.) Dienovereenkomstig werd de 9^{den} Mei 1848 Dr. KOHLBRUGGE, met inachtneming van den ouden in de vereenigde landen Gulik, Cleve, Berg en Mark gebruikelijke „vorm tot bevestiging van predikanten”, door de ouderlingen der Gemeente, waarvan sommigen ook reeds vroeger het ambt van ouderling in de andere Gemeente bekleed hadden, als predikant bevestigd. De feestelijk stichtelijke handeling, waarop op geheel bijzondere wijze het zegel des H. Geestes gedrukt was, zal bij allen die haar bijwoonden, in gezegend aandenken blijven.

Nu zag de Gemeente haar sinds jaren aanhoudend gebed verhoord. Zondags den 14^{den} Mei werden 35 kinderen gedoopt; en met Pinksteren verzamelde de gemeente zich om den disch des Heeren tot Zijn Heilig Nachtmal. De macht en genade des H. Geestes, des Trooster, welke onze zeer geprezen Heiland en Heere der Gemeente gezonden heeft van den Vader, was tegenwoordig bij dit zoo lang en zoo smartelijk gemist feest van het heilige Sacrament, en aller harten waren vervuld met vrede en vreugde.

Bij de bediening der Sacramenten, zoowel als bij de inzegening der huwelijken, werden de Formulieren der Paltische Liturgie van 1563 gebruikt. In het doop- en avondmaal-formulier zijn voor het gebruik van ons gemeente eenige veranderingen aangebracht, welke de oorspr. zin verduidelijken en vereenvoudigen.

Toen de gemeente zich constitueerde, heeft zij met voorbedachten rade van de autonomie, die de Geref. kerk boven andere aan afzonderlijke gemeenten verleent, (krachtens welke o. a. de Synode van Emden elke gemeente dezes lands de bevoegdheid toekende, in plaats van den Heid. Catechismus een andere naar believen, maar op Gods Woord gegrond, aan te nemen) afstand gedaan, en onvoorwaardelijk de voorkeur gegeven aan het, door het lang gezegend gebruik, eerwaardige en geheiligde.

Des te meer achtte het Consistorie zich verplicht van de aan de gemeente rechtmatig toegestane vrijheid gebruik te maken, door, 'tgeen de gemeente verlangde, in de formulieren voor Doop en Avondmaal eene noodige verbetering aan te brengen.

Eenige van die plaatsen, die aanstoot gaven of duister en onverstaanbaar zijn, werden na zorgvuldig en ernstig overleg, veranderd, en de nieuwe redactie (Fassung) werd door de gemeente met grooten bijval aangenomen. Zoo verkeerde dan de gemeente in de vreeze des Heere, en werd uitgebreid door den troost des H. Geestes.

De vroeger gehuurde zaal werd te klein en God zorgde, dat zij een eigen kerkgebouw kreeg. De eerste steen daarvan werd gelegd de 11^{den} Dec. '48 en reeds den 30sten September 1849 werd daarin de eerste godsdienstoefening gehouden met eene leerrede over Hand. 4:12.

Elberfeld, 13 Nov. '48.

Hartelijk geliefde vriend!

Een paar woorden. Donderdag 9 Nov. zijn de eerste werkzaamheden begonnen tot de kerkbouw met het wegnemen van den te hoogen grondslag. De kerk zal 1 Sept. '49 gereed zijn. Naar een plan van de heeren V. d. H. zouden er 2 of meer jaren verlopen, voor de kerk klaar zou zijn. Bovendien zou zij 6 à 8 mille thaler meer kosten, dan waarover ik beschikken kan; in dien tusschentijd zoude een houten loods tot kerk worden opgeslagen. Zij wilden voor die 6 à 8 mille borg blijven. Ik heb er op aangehouden, dat ik dat meerdere geld dadelijk ter beschikking hebben moest, dat zij ontweken, en zoo werd dit plan geketst.

Thans wordt alles door een solieden Elb. bouwondernemer verricht, met behulp der handwerkers onzer gemeente. Het gebouw is van steen, 80 voeten lang en 50 breed in het licht, en 34 tot aan het plafond hoog; vooreerst zonder gaanderijen. O, wat is het zalig tot den Heere te mogen zeggen: Gij hebt mij gekend van moeders lijf af; Gij hebt naar mij omgezien, ik die niet naar U zag; Gij hebt tot mij, toen ik daar lag in mijn bloed, gezegd, leef ja, leef in uwen bloed; Gij hebt mij gedragen tot op dezen dag als op arendsvleugelen; Gij hebt ook bij mij Uw Woord en trouwe verheerlijkt; Gij hebt mij ook veel kwaad doen zien, maar Gij hebt niet met mij gedaan naar mijne zonden; Gij hebt mij uit de ondersten kuil opgetrokken, en nog verkondig ik Uwe wonderen. Ps. 71.

Uw liefh. Vriend,
KOHLBRUGGE.

Nog ontbrak er iets. De gemeente was nog niet als rechtspersoon erkend. Op hare aanvraag werd haar dit den 24sten Nov. '49 verleend. Deze erkenning was ook een bewijs van 's Konings ingenomenheid met deze gemeente, welker genadige protector hij was, hetwelk hij zich eene eer rekende. Maar bovenal stond zij onder protectie van den Koning van de Koningen en den Heer der Heeren, wiens gunst zij bovenal zocht en vond. Men heeft beweerd, dat zij geen klok mocht hebben (JACOBSON Ev. Kirchenrecht) (Ev. Ref. K. Z. '65) doch 1ste had zij daarvoor geen ruimte, 2de wonden hare leden verstrooid door de stad, en bovenal, gelijk K. zeide, was de gemeente zelf klok genoeg.

Zoo was dan eindelijk zijn wensch vervuld. God had een menigte schapen aan zijne hand toevertrouwd. Hij was wettig erkend predikant; de sacramenten mocht hij bedienen, de huwelijken inzeggen en lidmaten aannemen, die ook door de Ev. Landskerk als zoodanig erkend werden. Door den Koning, den Minister, de provinciale en stedelijke regeeringen zoo ook door de Kerkeraad der Ev. Ger. Gemeente te Elberfeld werd hij als „pastor der Ned. Geref. Gemeente” erkend. En mocht men soms bedenkelijk het hoofd schudden over zijne handelwijze, dat hij vroeger de afscheiding „vervloekt” noemde van den Heere Zebaoth, en nu bij deze Gemeente en op zulk eene wijze het Leeraarsambt aanvaard heeft, men bedenke dat de toestanden in Pruisen en ten onzent zeer van elkaâr verschilden en dat KOHLBRUGGE nooit verklaard heeft over deze daad berouw te gevoelen, maar integendeel steeds God voor diens wonderlijke leiding gedankt heeft. Wil men deze daad een inconsequentie (Calaminus) noemen, toen hij zich liet ordenen als predikant van eene gesepareerde gemeente, daar hij eertijds juist elke separatie had vermeden, wij antwoorden „door die daad heeft KOHLBRUGGE zich openlijk tegenover het ongeref. legitimizeitsbeginsel verklaard en gesteld, hiermede erkennende en het recht en den plicht om al wat menschen-instelling menschen-reglement of menschen-beschikking is, in de kerke Gods onvoorwaardelijk te doen buigen, wijken en zwichten voor de besliste onderwerping, gehoorzaamheid en toewijding aan het Woord Gods” (Heraut). Hoe men ook over zijne Gemeente moge oordeelen, van haar toch werd openlijk betuigd: „in hare geheele zelfstandigheid tegenover den staat, dien zij trouw en gehoorzaam wil dienen, in hare geheele afhankelijkheid van God en Zijn Woord, in hare broederlijke liefde en trouw en bovenal in de stille afzondering, waarin zij leeft, is zij een eenige hoogst merkwaardige verschijning en waardig gekend te worden (Ev. K. Z. van Th.). Zij is eene der interessantste kerkelijke verschijnselen in het Wupperdal (Prot. K. Z. '57). Zij is de onneembare burcht, waarin de geref. waarheid in eere gehouden werd, toen op vele plaatsen in Pruisen de geref. Gemeenten zich oplosten in de Unie en de Geref. Belijdenis verloren ging. Het is KOHLBRUGGE gelukt, wat geen der anderen gelukken mocht, en wat in geheel Duitsland niet aangetroffen werd, n. l. eene vrije gemeente op den grondslag der H. Schrift en der Belijdenis, en van de daaruit volgende tucht, te bouwen (Heraut 30 J. '81).

In deze kleine gemeente van waarlijk niet vele machtigen en edelen, heeft zich nog eenmaal de kracht en beteekenis (Bedeutung) der Geref. kerk van Duitsland samengevat, en is in haar schitterend ondergaan om nog lange tijd na te lichten (Z).

In die gemeente regeerde hij als vader met de macht der wijsheid en der liefde, en wat hij van zichzelf getuigde: „ik moet hier in de Gemeente de onderste weg gaan en ben altijd de armste in haar midden geweest, en zoo dikwijls ik in de Gemeente ga, regent het van alle kanten steenen”, dat was zoo. En nog wordt menige steen hem naar het hoofd geworpen, zelfs door velen, die hem alleen

bij geruchte kennen. In hoe verre de bewering juist is, als zoude hij zich aan gevaarlijke afwijkingen van het Chr. geloof schuldig gemaakt hebben, dat hij zou hebben de leer der incarnatie (vleeschwording) vervalscht, den genadestaat geloochend, het woord ex opera operato genomen, en valsche kerkiereniek gedreven hebben, kunnen wij thans niet bepalen. Dit staat echter voor velen vast, dat van KOHLBRUGGE een ongemeene invloed in schier alle landen van Europa is uitgegaan, die de Ger. kerk bouwde, en als bewijs mag gelden van de kracht, die God in hem aan Zijn kerk schonk. De Heraut verklaart vrijmoedig: „De overtuiging was in ons gerijpt, dat KOHLBRUGGE metterdaad onder alle getuigen der waarheid, die omstreeks de helft van deze eeuw bloeiden, de man is geweest, die het diepst en krachtigst de alles beheerschende tegenstelling van zonde en genade, en daarmee de eigenlijke vertroosting der zielen, weêr had aangegrepen. Waar wij hem ook ontmoeten, overal is het deze waarheid, die hij verkondigt. Nergens schaamde hij zich des Evangelies, maar steeds was het zijn lust het te verkondigen. „Als ik Christus maar mag behagen, dan ben ik goed genoeg”, was zijn leus. (Leben ref. P.) Hij wist „dat een ander in hem werkte, en dat Deze Zijn knecht niet beschamen zou.”

„Als ik naar den kansel ga, dan bid ik God, dat Hij mij dat laat zeggen, wat de Gemeente behoeft.” (K.) In dit gevoel van zijner geheele afhankelijkheid van God leefde en arbeidde hij. Die afhankelijkheid had hij lief, daarop bouwde, daarop vertrouwde hij. Dat was grootendeels een gevolg van zijn veel bewogen leven. Die treurige ervaringen hadden medegewerkt ten goede, hadden hart, hoofd en karakter gevormd. En al gaat het wat ver hem „den man Gods” te noemen, een man Gods was hij in den waren zin des woords. Onfeilbaar kon hij niet zijn, feilloos evenmin; maar wat hij gaf, werd als verslonden, en was voor veler harten, wat een frissche teug water is voor een smachtende tong. Voor velen ten zegen, zoowel buiten als in ons vaderland, blijft de naam van KOHLBRUGGE onuitwischaar in vele harten geschreven.

Het was (zoo schrijft Dr. A. ZAHN in zijn werk „Aus dem Leben eines ref. Pastors”) in de paaschvacantie van 1858, toen ik voor de eerste maal persoonlijk met den waardigen man kennis maakte, dien ik reeds langen tijd uit zijne leerredenen kende en hoogachtte.

Met een vriend was ik bij den hulpprediker der gemeente, toen om vier uur op een Zaterdagmiddag de deur opening en KOHLBRUGGE binnentrad. Een hoog voorhoofd, prachtige hoog omgebogen wenkbrauwen, donkere haartjes over blauwe oogappels, een zeer spitse neus, een fijn gesloten mond, gaven aan het merkwaardig ernstig gezicht iets zeer karakteristieks. Zijn blik had iets doordringends, en rustte met volle kracht op degene, wien het gold.

Men kon zich aan hem niet onttrekken, maar moest hem te woord staan. (Zoo deelt men ons in een particulier schrijven mede: „Hij had iets biologeerends, dikwerf zonder het te willen, men moest hem volgen; men moest denken, zooals hij dacht; men moest zien, zooals hij zag. Zijne volgelingen werden dus aan hem vastgeklonken; wee degene, die dat ontkende. Men heeft hem vaak zeer slecht behandeld, maar aan die slechte behandeling ontleende hij de stof, om zijn invloedrijke kracht te versterken, of haar nog meer te doen gelden”). Hij hield u vast met zijne oogen. Dikwijls lag in de geheele persoon een drang aan dingen vast te houden, die voor u zekerheid hebben, daarmee voor den dag te komen, en ze te verdedigen. Daarbij een zeker angstige blik in het rond, alsof u iets zou kunnen hinderen, een snel zich op de hoogte stellen en waarnemen of de weg vrij is en hij vooraan zou kunnen. Plotseling, snel, opeens kwamen de bewegingen, de besluiten, de woorden, als werd hij door eene macht gedreven, die hij volgen moest. Gelijk in zijne preeken zoo ook in zijne verschijning, werd hij mij de merkwaardigste man, dien ik heb leeren kennen. In alles een origineel, een door en door eigendommelijke gewijde, en boven anderen zich onderscheidende natuur. Een gehar-

nast ridder, zoo mag ik hem noemen, die u in eerbied en vreeze op een afstand hield, en toch weder u met teederheid die echter geen vleierij was, aan zich bond met dien eigenaardigen trek, die altijd in bijzonder geestige menschen woont. Men kan hem moeilijk beschrijven. Hij was geheel anders als de gewone menschen. In elke ondervinding uiting en opvatting verschilde hij van hen, altijd fijner gevoelend en vatbaarder voor indrukken. Nooit zag ik iemand, die zulk een teeder gevoel had, die naar lichaam en ziel zoo diep en machtig door elke smart, door elke ongerechtigheid, door elke onbetamelijkheid en verkeerdheid aangegrepen werd; een heldere watervlakte waarin zich alles aanstonds weerspiegelt wat nabij komt. Men voelde zich in zijne tegenwoordigheid altijd onhandig, (man kam sich in seiner Nähe immer ungeschickt und albern vor) met zijne woorden onbeduidend, als trof men niet het juiste, daar hij altijd voorzichtig, heilig, Gode en de waarheid betamelijk trachtte te spreken. Hij wachtte met zijn antwoord, draalde en trachtte iets te zeggen, wat goed, lieflijk en welluidend was, wat werkelijk trof en besliste, wat de zaak verder bracht en in 't helderste licht plaatste. Daarom greep hij zoo dikwijls naar beelden, naar gelijkenissen. Hij wilde de zaak duidelijk maken en verklaren. Het moest tot verlichting strekken en begrepen worden. Een groote menigte treffende beelden stond hem ten dienste. Hij nam ze, waar hij ze maar vond, gewoonlijk uit zijn naaste omgeving. Zoo vroeg KOHLBRUGGE b. v. eens aan zijn catechisanten: tot de moeder van Jezus is gezegd: „Ziet, deze wordt gezet tot een val en opstanding van velen in Israël”. Tot een val – Wie heeft Hem daartoe gezet? Antw. God. Vr. Waartoe heeft God Hem gezet? Antw. Tot vallen als tot opstaan. Vr. Wie zullen over Hem vallen? Antw. Die niet in (an) Hem gelooven. Vr. En wie opstaan? Antw. Die in (an) Hem gelooven. – Hierbij moet ik ook nog een paar voorbeelden verhalen. In Holland woonde in eene stad een beroemd professor, die er echter in den regel niet te netjes uitzag.

Eens kwam hij van zijne reis terug en met dezelfde boot kwam ook een Minister aan. Deze had een valies te dragen, houdt de professor voor een kruier, en geeft hem zijn valies. De professor neemt het kalmpjes aan en vraagt, waar ZEx. heen wil. „Goed,” zeide hij „dan zullen wij wel terecht komen.” De professor brengt de Minister door eenige straten, staat voor een groot prachtig huis stil, schelt, en daarop verschijnt een knecht in livrei aan de deur, die den professor zeer beleefd als zijn heer groet. Op hetzelfde oogenblik geeft hij aan ZEx. het valies terug met de beleefde aanmaning, het nu zelf verder te willen dragen. Alzoo is de Minister over de professor gevallen; – zoo, kinderen vielen koningen en vorsten over Jezus, omdat zij zich aan Hem ergerden en Hem gering achtten, daar zij niet begrepen wat in Psalm 49 staat.....

Men vroeg hem eens: „waarom God tot Bileam sprak: gaat heen terwijl Hij niet wilde dat deze gaan zou.” God wil, was zijn antwoord, geene gedwongen lieden hebben. Ik ben pastor. Er komt iemand mij en biedt mij 2 miljoen gld. aan, zoo ik ophoud het Woord Gods te prediken. Zal ik goed doen als ik tot God ga en zeg: Heere God, is het Uw wil, dat ik ophoud te prediken? Zou dat niet beduiden, dat ik het geld meer liefheb dan Gods Woord? De geloovige gelooft niet om de beloften, maar uit liefde tot God, en God geeft dan veel meer dan wij denken. Ik zei eens tot iemand, die mij goed kende: „wijs mij de weg en ga met mij mede, ik zal u zoo en zooveel er voor betalen.” Hij zeide: „goed!” Toen ik hem van mij wilde laten gaan, vroeg ik hem, hoeveel hij wilde hebben; hij zeide: „zooveel gij mij beloofd hebt.” Ik echter: „neen, dat geef ik u niet.” Hij stond verbaasd; daar hij mij echter kende, zeide hij: „nu goed, geef gij maar zooveel gij wilt.” Ik gaf hem 2 Thaler meer, dan ik hem beloofd had.....

Op de vraag: „is er een uitverkiezing”, antwoordde hij – ja. Gij waart mijn kind. Hier is een groot water, een groot meer; ik zeg tot u: pas op, kom er niet bij, misschien valt gij er in en verdrinkt.

Wiens schuld is het? Van het kind? Wat is mijn troost? God wist dit vooraf, en niet alleen wist Hij dit, het was ook Zijn wil. Zoo ook: Ik heb hier een rok aan. Hoe veel ellen gebruikt men daar voor? 3½ el. Dus heeft de kleermaker de 3½ el zoo geknipt en menige lap er afgesneden, dat het goed tot een rok werd en ik hem dragen kan.....

– Daar, op de hoogte, staat een vijandelijk leger, hier, wij beiden, zeer dappere, groote helden; naast ons aan beide zijden in het bosschage zijn onze medestrijders verborgen. De veldheer heeft ons beiden vooraan geplaatst. Wij sneuvelen, moeten bloeden voor ons leger – waarom zijn wij ten doode gepredestineerd? Opdat de anderen blijven leven en gered worden.....

Op een wandeling in het bosch, ging hij eensklaps bij een boom staan, bukte en vroeg zijn vriend (A. Z.) op zijn rug te gaan staan om zoo de boom te beklimmen – zoo, zeide hij, maken het de menschen met de genade, zij gebruiken ze om in de boom te komen, iets te bereiken en klaar te maken, zijn zij echter boven, dan laten zij ze varen.....

– Bied ik iemand het Evangelie aan, gelijk ik u nu mijn gouden horloge aanbied, en men wijst het terug en zegt, het is een aardappel, zoo steek ik het weder bedaard in mijn zak, goud blijft toch goud.

Hierin was KOHLBRUGGE onuitputtelijk. Eene menigte van „edelgesteenten” is er in de vloed zijner rede en zijns verkeers dikwijls onopgemerkt gebleven, en over ’t hoofd gezien.....

Eens kwam KOHLBRUGGE bij een separatist, die, verdrietig over de kerkelijke toestanden zich van alles had teruggetrokken. Hij zat in zijn eenzaamheid en liet ook zijne kinderen niet doopen. KOHLBRUGGE deed niets dan dat hij bij zijn bezoek stokstijf op een stoel ging zitten en weêr weging. De man dacht na, wat dit toch beteekenen moest en werd van lieverlede van zijn stijf hoofdigheid genezen.....

Eens kwam KOHLBRUGGE bij een gestorvene, waarover juist de bloedverwanten het witte lijkkleed uitspreidden, toen zeide hij: „wel hem, wiens zonde bedekt is.” Zoo stond hem het woord, als ’t ware, ten dienste, en hij heeft in deze treffende aanwending er van veel fijns en lieflijks gezegd, waarvan het te bejammeren is, dat het zoo is teloorgegaan.

„Toen ik (A. Z. te S. in W.) hem eens een degelijk brood uit Halle medegebracht en des Zondags naar zijn genoegen voor hem gepreekt had, voegde hij mij bij mijn heengaan toe: „ik dank u voor het goede brood, dat gij mij en der gemeente gebracht hebt.”

„Zinrijk en juist kon hij aanwijzen, wenken geven, herinneren. Hij zette ons altijd terecht, maakte goed, wat wij verdienen, gaf een wijs oordeel bij ons onverstand. Ik werd zeer dikwijls aan de omgang van JEZUS met zijne jongeren herinnerd – ik zeg dit natuurlijk zonder eenige vergelijking – hoe de Heere zoo te lijden had van het bijna ongeneeslijk onverstand der jongeren van hunne misvatting, en dat zij Hem niet verstaan konden, van hunne valsche liefde en verkeerden ijver, van hunne betweterij en voortvarend handelen, van hunne vleschelijke plompheid naast zijne teederheid en heiligheid. Zoo hebben wij ons dikwijls naast onzen waardigen leeraar gedragen en zijn door hem terechtgewezen.” (Z.) ...

De troost van God rustte op hem. Hij sprak nooit anders dan met het diepste ontzag van het goddelijke en kon met ééne uitdrukking dikwijls iemand uit het veld slaan.

Ik heb hier eenige brieven voor mij (Z.) uit de tijd der eerste kennismaking en daar lees ik: „de prediking van heden namiddag boeide mij zeer. Na het gezang ging K, uit een nevendeur met langzamen feestelijken tred naar den kansel. Aan den voet daarvan sprak hij een stil kort gebed uit en beklom dien onder het zingen van het begin van het laatste vers. Boven gekomen zette hij een zwart

kalotje op. Zijn tekst was over de doornenkroon en de purperen mantel. Veel verstond ik met moeite, omdat hij een Hollandsche uitspraak van het Duitsch heeft. Hij ging de tekst in zijne afzonderlijke deelen na en wist met kracht van stem en een waarlijk geestvolle gesticulatie en articulering een zoo diepe, grondige verklaring te geven, dat men van het begin tot het eind geboeid werd. Men kan hem volstrekt niet beoordeelen als andere predikers. Men gevoelt zoozeer de kracht des Geestes uit zijne woorden en uit den ganschen ernst van zijn heilig wezen, dat men niet zeggen kan: „het was schoon of niet schoon”, maar: „het was waar”. Men moest hem vreezen en liefhebben. Zijn uiterlijk heeft dikwijls iets zwaks en bouwvalligs, alsof hij kracht zoekt; zijne leden willen geschraagd worden, doch uit het gezicht straalt moed en vastheid. Zijne oogen kunnen zeer liefdevol blikken, met bindende trek, gewoonlijk echter zijn zij zeer ernstig. Onwillekeurig oefent hij een grooten invloed uit. De grootte der menschelijke ellende, de grootte der genade Gods zijn zijne hoofdgedachten. Een poosje na de preek liet hij mij bij zich roepen. Hij lag in de studeerkamer op een sofa en ontving ons zeer vriendelijk, doch bleef ernstig. Zijn gezicht heeft van nabij gezien iets, wat op een grijpende hand gelijk, die voorwaarts wil. Hij sprak over het gebruik van de Classieken, en trachtte ons daardoor den eisch der prediking te toonen. Men voelt overal dat hij de kindergeest (Kindesgeest) heeft. Hij is zoo eenvoudig en ongeunsteld, hij maakt mij van mijzelfen los. „Als ik Christus mag behagen, dan ben ik goed genoeg,” zeide hij.

Verder lees ik in een volgenden brief: K. wordt mij steeds helderder. Hij is zeer snijdend in zijne woorden, en toch komt hij mij als een kind voor, dat niets anders gewend is dan aan de hand Gods, zijns Vaders, te gaan. Zich onvoorwaardelijk aan Gods Woord houdende, wil hij niets dan dat Woord dienen. Hij spreekt zijne gedachten kalm en beslist uit, zonder veel op hem te letten, die naast hem gaat, als kon deze ze betwijfelen. Hij is geheel een vader vol liefde en eenvoudige goedheid. Hij gaat veel met ons wandelen en houdt zich bovendien met deelname en dienstvaardigheid met ons bezig.

Hij is verbazend origineel en vol plastische voorstelling, helder en geestvol. Dikwijls stipt hij maar aan, als ware reeds genoeg gezegd

Men kan hem niet leeren kennen zonder of de schat, die hem gegeven is, gering te achten en te verwerpen, of, zoo men van zijn geest een weinig heeft, hem te erkennen en te waardeeren. – Van WICHELHAUS sprak KOHLBRUGGE in zijn smart zeer weinig; „hij was zeer trouw, zeer gehoorzaam, welk eene kostelijke ziel; ik hield van hem meer dan van mijn eigen kind.” Hij vertelde ons gisteren zeer merkwaardige ervaringen uit zijn leven in Holland, toen hij vele vijanden had.

Op een zekere tijd, zoo deelde hij ons mede, kwam eene Engelsche dame bij mij met een scheermes en drong er op aan, dat ik mij de volgende morgen daarmede scheren zou. Ik had mij zelf nog nooit geschoren en maakte de opmerking, dat ik mij dan nog al erg zou kerven. De dame betwijfelde dit – „geloof mij”, zoo sprak zij „en scheer er u morgen mede.” Ik streefde niet lang tegen, maar nam het mes aan. Den volgenden morgen schoor ik mij en beschadigde mij tot mijne verwondering niets. Des namiddags kwam de barbier. „Er is er al een geweest”, zeide ik, „ik heb n. l. mijzelfen geschoren.” De man werd doodsbleek; ik zag hem aan en zeide: „gij behoeft niet meer terug te komen.” Na eenige jaren werd ik aan een ziekbed geroepen; daar vond ik mijn oude barbier op zijn sterfbed; hij bekende mij dat hij mij toen, door geld omgekocht, met een vergiftig scheermes had willen vermoorden.

Nog meer dergelijke ervaringen deelde hij mede. Eens in zijn jeugd was zijn broertje op het ijs geweest en men had verteld, dat het ijs plotseling doorgebroken was. Zijn vader had hem bevolen zijn broertje te gaan zoeken, en hij was in de vochtige nevel op het ijs gegaan. Op eens had een

lichtgestalte den nevel gescheurd en hem als met de hand teruggewezen, en toen had hij gezien, dat hij voor een diep watervak stond. Thuis komende was zijn broertje er al.

Als kind vertelde hij, had hij reeds opvallende openbaringen en gezichten in zijn toekomst.

Zoo had hij eens voor een rechtbank gestaan, en de gezichten zijner rechters waren hem steeds bijgebleven – en zie, toen hij, als man, op eene andere plaats kwam, had hij alle die vijandelijke gezichten teruggezien. – Wij spraken over Simson, toen zeide hij: Het past ons niet te prijzen of te veroordeelen zulke handelingen der heiligen, die de H. Geest noch goed heet, noch berispt. Simson toont zich een mensch geheel en al. Maar de liefde tot het volk Gods is duidelijk sprekend in hem. –

Eens begeleidde KOHLBRUGGE een lijkwagen met een geliefde doode er in, achter welke een andere wagen volgde, waarin een treurende moeder en wenende kinderen zaten.

K. ging een weinig terzijde; hij kon dat weenen niet meer aanzien en vroeg God: „waarom laat Gij die vrouw zoo weenen?” Hij bleef nog wat toeven op het kerkhof en het was hem in de schemering als zag hij een hemelsche gestalte, die hem antwoordde: „die vrouw zal nog eens heilig lachen.”

„Eens wandelde ik met hem door een bosch in de nabijheid van Elberfeld. Wij spraken over het verleden. Hij vertelde mij van hoe groote beteekenis hem de herinnering aan dit bosch was. Eens had hij met kwekelingen van het nabijgelegen „Missionshaus” Rom. 7 gelezen en was aan het woord gekomen: „de wet is geestelijk, ik echter ben vleeschelijk, onder de zonde verkocht”. Terwijl hij vroeger deze woorden altijd zoo verstaan had, dat zij beteekenden: ik, voor zooverre ik vleeschelijk ben, ben onder de zonde verkocht; alzoo naar ééne zijde van mijn wezen ben ik vleeschelijk – was op dit oogenblik een licht in hem opgegaan, dat de apostel niet zegt: in deze of die betrekking ben ik vleeschelijk, maar „ich ganz und gar”, ik geheel en al, in den diepsten grond mijns harten ben ik vleeschelijk en onder de zonde verkocht, en daarom in lijnrechten strijd met de geestelijke, volmaakte, heilige wet. Deze ontdekking had hem zeer verontrust, want hij kon niet begrijpen hoe de apostel zoo iets van zichzelf kon zeggen, daar hij wedergeboren was. Het had hem toegeschenen, als brak hij daarmede en wet en heiliging af, maakte de zonde als het ware noodzakelijk en deed het leven des wedergeborenen te niet. Zijn nood was hoog gestegen en vele gebeden en vragen werden er gedaan. Hij moest den volgenden dag prediken en had zich daartoe geheel niet gedrongen gevoeld, want het golfde in hem van duisterheden en bedenkingen. Hij had niet opgehouden God om licht te smeeken; en ziet, opeens waren hem in dit bosch de oogen geopend. Het was hem, als opende zich de hemel en verscheen hem het Lam ter rechterhand Gods, vernemende daarbij de woorden: „zijt gij met mijn Lam tevreden”?! Dat moest beteekenen: zijt gij zooals gij zijt, en zoo zijt gij vleeschelijk, onder de zonde verkocht met Hem tevreden die u evenzoo door het gerichte Gods heen geleid heeft? Gij blijft in uzelf *en* voor de geestelijkheid (Geistlichkeit) *en* heiligheid der wet vleeschelijk, onder de zonde verkocht tot aan den dood doch *evenzoo* heeft u het Lam verzoend en volmaakt. Daarom laat u het Lam genoeg zijn, en tracht uzelf niet naast dit Lam te heiligen.

Deze openbaring verschafte KOHLBRUGGE het genot, den volgenden Zondag de gemeente te mogen verkondigen, hoe het zich laat vereenigen, dat men zichzelf zoo vleeschelijk, dood en dor kan vinden, ook als men wedergeboren is, en hoe men toch een Lam heeft, dat ons vervangt. „Sedert dat inzicht zijn KOHLBRUGGE’S preeken („aus einem Gusse”) uit één stuk en het is louter waarheid en zuiver goud, wat zij bevatten.” .....

Den 18^{den} Augustus 1857 vroeg iemand hem naar de noodzakelijkheid der wetsvervulling, daar het toch aan onze zijde onmogelijk is. Hij antwoordde: de aarde was woest en ledig; toen kwam

God en schiep. Zoo moet ook in den mensch duisternis, ellende en nood zijn, als God iets in hem schept. God zegt niet, dat uit niets iets worde, maar: het worde! en het werd. Hij zegt niet, dat wij Zijn Wet niet zullen vervullen, daar wij onbekwaam zijn, maar Hij gebiedt en dan moet het gebeuren.....

„Wanneer wij ons geheel verloren gevoelen, hoe kunnen wij dan nog aan de genade vasthouden?” „Hij nam mij bij de hand en bracht mij aan den kant der straat waar een stenen pilaar stond.” „Waarom staat deze pilaar zoo grootsch en recht?” „Hij is in de grond gegraven.” „Zoo ook wij in de genade.” –

KOHLBRUGGE uitte zich eens zoo over de H. Schrift: de beste Bijbels waren in de handen der Christenen en zijn verbruikt geworden; meest (verminkte) „corrumpirte” handschriften zijn tot ons gekomen. Natuurlijk moeten wij dit cum grano salis opvatten. Historisch, zeide hij, kan de authenticiteit (echtheid) niet bewezen worden. De boeken zelve moeten zich aan onze harten als Gods woord bewijzen.....

Origineel is ook zijne verklaring van de woorden: God is niet een God der dooden, maar der levenden. Men vroeg hem eens, wat dit toch met de opstanding gemeen heeft? Gij hebt, was zijn antwoord, een hoop rotte appels in de kelder. Zijt gij daarom een heer van rotte appels? Zoo is ook God niet een God der dooden, d. i., van niets, maar der levenden. Alhoewel Abraham dood lag in zijn graf, zoo moest hij toch, als het daarom te doen was, in een oogenblik uit het graf oprijzen en voor God levend staan. Bij de opstanding echter gaat het om de mogelijkheid. Hoe is het mogelijk, dat, als ik mijne hand in Frankrijk, en mijn been in Rusland verloren heb en nu in Pruisen mijn hoofd en overig deel begraven wordt, deze stukken weder vereenigd worden? Men moet die zaken zich niet zoo stoffelijk voorstellen. Niet de stof is er eerst, maar de geest. Door den geest wordt het lichaam geregeerd en bepaald. Bij het worden van een mensch is eerst de geest, dan het hoofd en daarna de leden. Zoo heeft men zich ook de opstanding voor te stellen; een schoon, volmaakt, aan het vorige gelijk lichaam zal zich op deze wijze vormen. Wie een bochel had en maar één oog, zal in de opstanding een volmaakt lichaam ontvangen.....

Op de vraag „heeft de duivel ook macht over de doode lichamen?” antwoordde hij: ja, voor zoover het woord nog niet vervuld is: hel, waar is uw overwinning?

Zoo ook op de vraag „hoe is de gelijkenis van den onrechtvaardige rentmeester te verstaan? – de Heere prijst Hem – maakt u vrienden uit de onrechtvaardige mammon, – enz.?” De rechter is niet God de Heere. Hij zegt tot hem: gij zijt een voorzichtig man. Wees nu evenzoo voorzichtig en listig met de mammon, die u ontrouw is. Maak u daarmede vrienden uit hen, die niets hebben, en koop u met uw geld een goeden grond voor de toekomst. De armen zullen u prijzen voor God in den dag des gericht's en u alzoo in hunne zalige woningen binnenleiden. (Luther en de Hertog op de Rijksdag, die hem een kan bier schonk).

.....
Hoe moet men dit verstaan, dat de H. Geest ook over Saul gekomen is? K. antwoordde: de H. Geest werkt in alle menschen; zoo werkte hij ook in Saul. In dezen echter werkt hij het eeuwige leven, in genen niet. – Van de roeping zeide hij: zelfs de Paus te Rome is naar Gods wil paus, hoewel hij de antichrist is.

De zonde tegen de H. Geest noemde KOHLBRUGGE „iets moedwilligs aan den duivel toeschrijven, wat werking de H. Geestes is.”

De Antichrist is volgens hem niet één persoon; Johannes zegt: „zoo zijn er ook nu vele Antichristen geworden.” Het zijn degenen, die loochenen, dat JEZUS CHRISTUS in ’t vleesch gekomen is. Er staat niet: in een lichaam – want het lichaam op zichzelf is onschuldig – het vleesch echter is de geheele mensch in zijne verdorvenheid en afkomst van God. Hier heb ik een stok; ik laat hem in de modder vallen; zal ik hem dan weder opnemen? Zoo is de mensch die gevallen is, enz.

.....

Op de vraag hoe men weten kan, of men een uitverkorene is, antwoordde hij: „dat gaat mij niet aan.” Ik spreek: Heere God! Gij kent mij van mijn moeders lichaam af; Gij hebt mij van het noodige verzorgd, mij Uw Woord gegeven, dat zal waar zijn en blijven: Drie zijn er die getuigen in den hemel: de Vader, het Woord en de H. Geest. Drie zijn er, die getuigen op aarde: de Geest, het water en het bloed. Later heb ik voor mijzelf ervaren, dat God de gewisheid van een Bijbelblad uitgeeft door den H. Geest, dat Hij ons genadig is en alle zonden vergeeft. Ik heb God meermalen in mijne zwakheid gebeden, dat Hij mij nog eenmaal de toezegging wilde herhalen, dat Hij mij genadig is. En Hij doet het om onzer zwakheid wille.....

Op de vraag „hoe men dit verstaan moet, dat de tovenares Saul herkende, toen zij SAMUEL zag”, antwoordde hij: „de duivel misleidde haar toen, nademaal hij werkelijk in de gestalte van SAMUEL verscheen, wat de tovenares niet geloofde. Zij wist en kende echter de betrekking tusschen SAMUEL, en SAUL, en toen zij nu werkelijk geloofde, dat SAMUEL hem verscheen, herkende zij Saul. Maar dat de gedaante de duivel was, blijkt daaruit, dat hij tot Saul zegt: „morgen zult gij en uw zonen bij mij zijn”; dat kan SAMUEL niet gezegd hebben.

„Maar is JONATHAN dan ook verdoemd geworden?” „Goed stond het niet met hem, want voorheen zou hij liever DAVID in de woestijn vergezeld hebben, en niet weder in zijn paleis teruggekeerd zijn. „Wie vader en moeder lief heeft boven Mij is Mijns niet waardig.” Doch het „uwe zonen” behoeft men niet absoluut op te nemen. Wij zien, hoe voorzichtig wij zijn moeten, en in ’t algemeen niet moeten richten, waar de Schrift het niet doet.....

Hoe is de verzoeking van Jezus te verstaan? Was de duivel lichamelijk daar?

„Ja, want van den heiligen Heiland kan men niet aannemen dat zulke duivelsche gedachten in zijn binnenste opgekomen zijn. Ook kan men het woordelijk niet aannemen, zoo men de woorden geen geweld wil aandoen. Er staat te duidelijk: De duivel sprak tot Hem en de duivel voerde Hem en toonde Hem.” En dan volgt na de verzoeking: „toen kwamen de engelen Gods en dienden Hem.” Dit zou men dan ook zoo moeten opvatten: „er kwam niemand om Hem te dienen.” Het spreekt echter van zelf, dat de duivel niet als duivel, maar als een engel des lichts den Heer verschenen is; in welke gedaante weten wij niet.

Zoo werd KOHLBRUGGE’S gevoelen dikwijls hier- of daarover gevraagd, en gaarne zouden wij meer hiervan mededeelen. Wij moeten den lezer echter verwijzen naar een boekje van Dr. A. Z. „Eine Erinnerung an H. F. KOHLBRUGGE”, waarin veel merkwaardigs opgeteekend is, en waaruit wij een weinig overgenomen hebben. Ook vindt men daarin een catechisatie over de opstanding der dooden die zeer belangrijk is.....

.....

KOHLBRUGGE is genoemd de grootste godgeleerde der 19de eeuw. Hij was in merg en been godgeleerde, zielzorger en evangeliëdienaar. „Zonder den kansel, zonder de prediking kan ik niet leven” zeide hij, en wij gelooven het gaarne.

„Onder zijne prediking ervaarde men, wat de Heiland tot zijne jongeren sprak: niet gij zijt het, die spreekt, maar het is uws Vaders Geest, die door u spreekt. Men gevoelde zich persoonlijk getroffen, als bedoelde hij alleen ons; welk een ontdekken van het hart zelfs in zijne geheimste gedachten!”

„Iemand zei eens tot hem na zijn preek, die hem zeer getroffen en ter neêr geworpen had: „heden hebt gij aan mij gedacht, heer Pastor!” „Waarlijk niet,” was het antwoord.

Velen werden dikwijls boos op hem, daar zij meenden, dat hij alleen hen bedoelde, zij begonnen hem te haten, of namen eene houding jegens hem aan, als zij meestal doen, die menen, dat men hunne geheimste geschiedenissen weet. Het was echter de Geest Gods, die door het woord van zijn knecht de gewetens doorvorschte. KOHLBRUGGE geloofde vast, dat hij uit zichzelf niets goeds kon denken, en vestigde zijn vertrouwen geheel op den H. Geest. De geheele nood der kerk, zeide hij eens, bestaat voornamelijk hierin, dat men wel in (an) zijn eigen geest, maar niet in (an) de H. Geest gelooft. Alle andere artikels worden nog in ere gehouden, maar dit wordt algemeen verloochend en vergeten, daaraan gelooft bijna niemand meer. – Hij wachtte steeds op de werking des Geestes. Dit wenschte, dit begeerde hij: door dien Geest geleid, gevoerd en bij de hand genomen te worden. Hij wist hoe gemakkelijk een mensch van den goeden weg afwijkt en hoe verkeerd elk eigen gedacht werk en eigene wijsheid is. Er was in hem niets voortvarends; hij wachtte zich voor zichzelf en meende: vóór men een woord zegt, moet men zich eerst honderdmaal bedenken; want hoe vele dergelijke zonden worden door ons, predikanten, bedreven! De wijze bedenkt zich eer hij spreekt, dat is op KOHLBRUGGE van toepassing.

Men heeft KOHLBRUGGE als voorbeeld genomen. En in zekere zin kan dit ook. Men kan echter te ver gaan.

Er zijn er onder zijn volgelingen geweest, die zelfs zijne Hollandsche uitspraak van het Duitsch overnamen, en dikwijls in beweging en handeling aan KOHLBRUGGE herinnerden. Men wilde geheel in *hem* opgaan. De Schrift was K's. thuis; in *haar* ging *hij* op, aan haar knoopte hij alles vast, door haar leerde hij vreemde talen, vergelijkende taalstudie, lust tot goede oude kunst, tot zeldzame uitgaven en gewichtige teksten. Kon hij met een tekst niet klaar komen, dan wachtte hij totdat hij die verstond. Zoo talmde hij eens over Mozes' roeping tot prediken, dewijl hij nog niet goed wist, hoe de worp met de staf en het vatten van de slang bij de staart, moest verstaan worden. Daarna gaf hij dan eene diepe uitlegging: „Gelijk wij altijd dralen, het woord, welks dragers wij zijn, uit de hand de wereld in te werpen, hoewel wij met het vasthouden van dat Woord in moedeloze zwakheid slechts de zonde des ongeloofs vasthielden, voorwaarts daarmede de wereld in, of het ook tot eene slang kan worden, grijp deze slang in 's Heeren naam daar vast, waar zij hare kracht heeft, bij de staart, treed de gevaren tegemoet, die dat Woord zelf wekte, die gevaren zullen in uwe hand tot staven en stokken worden en u niet schaden.....

.....

Op zeer jeugdige leeftijd vond mijn lieve vader bij mij een geschiedboek, o, dat leerde zoo de deugd. Daar nam hij het boek weg, en wierp het in den oven. Ik had te veel eerbied voor mijn vader om hem naar de reden daarvan te vragen. Toen ik 25 jaren later weder zulk een boek onder mijn oogen kreeg, heb ik van dankbaarheid geweend, dat mijn vader het toen in de oven had geworpen. Ik moest lezen, dat kon ik niet laten en toen las ik, wat ik had – den Bijbel.

.....

Er lag eens een man op zijn sterfbed. Alles was weg voor hem, geheel geen troost meer. Ik zeide tot hem: „Hebt gij in uw jeugd niet dit of dat woord ontvangen, waarvan gij voeldet, dat het in uw hart onuitwischaar indrong?” „Ja, zeide de man; mijn moeder was eens ziek en omdat ik niet naar de kerk wilde, vroeg zij mij haar eene preek voor te lezen, ik wilde echter van den Heer Jezus en Zijn bloed niets weten.

Om moeder te believen moest ik nu een preek lezen en de eerste woorden, welke ik opsloeg, luiden: Ja, Ik heb u liefgehad met eene eeuwige liefde, daarom heb Ik u getrokken met goedertierenheid.

Dat greep mij zoo aan, dat ik opsprong en riep: Neen moeder, ik kan niet lezen, ik heb den Heer Jezus gehaat, mij volstrekt niet willen bekeeren, nu spreekt Hij zulke woorden tot mij.”

Ik vroeg hem: „hoe lang is dat geleden?” „Wel dertig jaren”, was zijn antwoord. „Zeg mij toch, wat heeft de Heere Jezus toen tot u gezegd?” „Ik heb u „je und je” liefgehad.” „Je und je geliebet wat is dat?” „Van eeuwigheid af”. „Maar, dat staat er niet.” „Niet? wat staat er dan?” „Er staat niet: je und je.” „Het staat er toch.” „Als gij het beter wilt weten dan de pastor, dan is het mij goed, ik zeg: het staat er niet.” „Geef me eens den Bijbel. Ziet gij, heer pastor, het staat er wel.” Ik: „Dat houdt gij *mij* voor, houd dat den *Heer Jezus* voor, die het gezegd heeft, en *den duivel*, die het u om uwe zonden heeft willen ontrooven.” Toen werd de man blijde en voegde mij toe: „twijfel ik weder, dan houd ik den Heer Jezus deze woorden voor: Ich habe dich je und je geliebet, darum habe ich dich zu mir gezogen aus lauter Güte.” (Jer. 31:3)

Toen de Heere Jezus gedoopt was en de H. Geest ontvangen had, waarheen werd hij toen gedreven?

Kinderen. In de woestijn.

Pastor. Waartoe?

Kdr. Om van den duivel verzocht te worden.

Pstr. Kinderen dat was geene schijn-verzoeking, geene fantasie, neen, het was een werkelijke verzoeking door den duivel; want wij hebben hier een drievoudige zichtbare aandoening.

Nadat de Heere veertig dagen en veertig nachten gevast had, kwam de verzoeker tot Hem en sprak: „Zijt Gij Gods Zoon, zoo zeg, dat deze stenen brood worden.” Als iemand lang gevast heeft dan is zijn gedachtekring vervluchtigd. In de eerste Christelijke tijden werd door hen, die tot het monnikschap vervielen, veel gevast, daaruit ontstonden allerlei geestelijke hoogmoed en visioenen, dat kwam van het vasten en in zulk een toestand is iemand gemakkelijk te overwinnen. Thans kon de duivel van den Heer Jezus niet zeggen, dat Deze zich een pantser had aangelegd; maar in dezen toestand, waarin de honger na zoo'n lang vasten zich deed gevoelen, trachtte hij eerst de Heere tot hoogmoed en ongelooft te brengen met de woorden: Zijt Gij Gods Zoon, zoo zeg, dat deze stenen brood worden. Ten tweede tot bijgeloof, vermits de duivel hem alle koninkrijken der wereld toont, en van zichzelf zegt: „Mij zijn deze alle gegeven, dat alles kunt Gij van mij krijgen.” En ten derde tot Ueberglauben (overmoedig geloof), naardien hij Hem op de tinne des tempels leidt. Daar wil de duivel, dat men meer gelooft dan men moet. Nu vraag ik u nog eens, waartoe de duivel de menschen brengen wil?

Kdr. Tot ongelooft, bijgeloof, overmoedig geloof.

Pstr. Zijne verzoeken maakt hij alle klaar uit Gods Woord, maar waarmede heeft de Heer Jezus op die plaats de duivel zijn macht ontnomen?

Kdr. Hij versloeg hem met het woord: er staat geschreven.

Pstr. Daarom heb ik tot uwe vermaning mijn portret laten maken met den Bijbel in de hand, met de vinger wijzend: Er staat geschreven.

Adam viel daardoor, doordat de duivel hem van Gods Woord wegtooverde, nademaal deze kwam: moet God gezegd hebben – dat heeft God zoo niet gemeend.

Eva zag de slang aan, meende dat zij dood moest vallen, en begreep niet, waarom het niet geschiedde. Wat heeft zij prijs gegeven?

Kdr. Gods Woord en gebod.

Pstr. Ach, kinderen, geeft het toch niet prijs – daardoor is hemel en aarde gemaakt en daarmede wordt gij niet tot schande.

Leest eens den 33sten Psalm. Zoo heeft de Heer Jezus alle verzoeken de macht ontnomen, en het Woord weder in eer gebracht; en dat Woord doet, wat het moet doen. Als de verzoeker week, was toen de Heere Jezus alleen?

Kdr. Neen, de engelen kwamen.

Pstr. Daar de Heer Jezus in 40 dagen niet at, wie waren toen bij hem?

Kdr. De wilde dieren.

Pstr. Adam was ook met de wilde dieren; toen waren die dieren nog tam, eerst na den val brulden leeuwen en beren en nu omringden zij den Heer in de woestijn en vermeerderden Zijn angst en nood.

Kinderen, waarvan leeft de mensch? van brood?

Kdr. Niet alleen van brood, maar van alle woord, dat door den mond Gods uitgaat.

Pstr. Eene arme weduwe had voor den middag maar vijf aardappels; zij is in angst en nood, wat zullen hare vier kinderen, als zij uit school komen, jammeren! en toen bad zij. Inmiddels overvalt haar eene verzoeking. Een heer treedt binnen en vraagt haar een briefje van 25 thaler te willen gaan wisselen. Terwijl zij gaat bemerkt zij dat het een van 50 (thaler) is. Toen had zij licht kunnen denken, ik zal de 25 thaler voor mij houden, doch zij denkt veelmeer aan het woord: Gij zult niet stelen. Zij brengt het geld, wacht de kinderen, en allen aten genoeg, en dat was niet de eerste maal. Wij menen, dat er een groote schotel voor ons moet staan, als wij kunnen zeggen: „Alle oogen wachten op U,” en het kind denkt: o wee, als er niet veel in de pot is. Dat gaat zoo bij de menschen door het geheele leven heen en daarom is het dikwijls zeer ongelukkig.

Wat deed de Heere Jezus, toen de duivel zeide: „Werp U van den tempel nederwaarts, want er staat geschreven: Hij zal zijne engelen bevelen en zij zullen U op de handen dragen, opdat gij Uw voet niet aan een steen stoot?”

Kdr. Hij zeide tot den duivel: „wederum staat er geschreven: Gij zult God, uw Heer, niet verzoeken.”

Pstr. En waarmede wilde de duivel de Heere tot bijgeloof verzoeken?

Kdr. De Heere moest de duivel een compliment maken en dan wilde hij den Heer Jezus alle rijken der wereld en hunne heerlijkheid geven.

Pstr. Wat zeide daarop de Heere?

Kdr. „Ga weg van Mij Satan; want er staat geschreven: Gij zult God aanbidden, uw Heer, en Hem alleen dienen.”

Pstr. Nu de Heere Jezus alleen was, wie kwamen bij Hem?

Kdr. De engelen, en dienden Hem.

Pstr. Wat hebben zij dan gedaan?

Kdr. Hem met spijs en drank verkwikt.

Pstr. Van wie kregen zij dat?

Kdr. Van God den Vader.

Pstr. Wat laat God op de aarde groeien?

Kdr. Ooft en allerlei vruchten.

Pstr. Hij, die alles maakt en groeien laat, zendt de engelen niet eerst naar een winkel. Kinderen, als wij in de verzoeking volharden, bij het woord blijven, al zijn wij van alle menschen verlaten, wij zullen toch ervaren wat in Hebr. 1:14. staat.

Kdr. De engelen zijn gediensstige geesten, uitgezonden ten dienste van hen, die de zaligheid beërven zullen.

Pstr. God dient de menschen door engelen en menschen. Als God een mensch verzoekt, wanneer hij hem honger laat lijden, wat wil Hij dan?

Kdr. Hem beproeven.

Pstr. En als Hij hem beproefd heeft, dan wil Hij hem ook toonen, hoe Hij de mensch ter hulpe komt. Daarom moogt gij niet borgen, niet doen als van den goddelooze geschreven staat: De goddelooze borgt en betaalt niet; – maar op den Heere vertrouwen, die u overvloed geeft, al laat Hij u te voren wat gebrek lijden.

Slaan wij op: Deutr. 8:3.

Kdr. „En Hij verootmoedigde u, en liet u hongeren, en spijzigde u met het manna, dat gij niet kendet noch uwe vaderen gekend hadden; opdat Hij u bekend maakte, dat de mensch niet alleen van het brood leeft, maar dat de mensch leeft van alles, wat uit des Heeren mond uitgaat.”

Pstr. Vroeger, toen hier in de stad meer vreeze Gods was, Gods Woord in de huizen meer geraadpleegd werd, waren de huizen en kleederen eenvoudig. De dochters moesten medewerken, en als vader en moeder stierven, lieten zij eene onder Gods zegen gespaarde aanzienlijke penning na. Nu gunt de een den andere niets; het geld wordt verkwist en als de nood aan de man komt, is er niets. Ik ken genoeg jonge meisjes, die zich mooi kleeden, om een man te krijgen. Het zal hier nog gaan als in Engeland, waar zoo vele meisjes ongehuwd blijven, daar de mannen zeggen: wij danken er voor, zulke weelde kunnen wij niet bijbrengen.....

.....
Zoo schrijvende, zou ons de overgang niet moeilijk meer vallen om te komen tot het bespreken van de beschuldigingen, tegen KOHLBRUGGE ingebracht, en van de verdenking, waaronder zijn Naam bij velen in ons land ligt. Wij schreven: „in hoe verre de bewering juist is, als zoude hij zich aan gevaarlijke afwijkingen van het Chr. geloof schuldig gemaakt hebben, dat hij de leer aangaande de vleeschwording zou hebben vervalscht, den genadestaat geloochend, het woord ex opera operato genomen, en valsche kerk-ireniek gedreven hebben, kunnen wij thans niet bepalen.” Wij willen het ook thans niet doen. Belangrijk echter is wat de Heraut hierover geschreven heeft. Wel heeft de Heraut niet de beschuldigingen weerlegd, maar toch zich op een wijze hierover uitgesproken, die veel te denken en te vragen geeft.

„Men wete namelijk (zie de Heraut van 10 April 1881), dat de Heraut van het eerste oogenblik af, dat haar redactie in andere handen overging, niet alleen anders over KOHLBRUGGE geoordeeld heeft, dan men in schier alle kringen hier te lande gewoon was, maar zelfs bij het leven van den grijsaard, in zoo intieme betrekking met hem stond, dat de leiding der redactie herhaaldelijk mondeling en schriftelijk met hem is besproken.

Indien we eens openbaar maakten, wat ons daarover van zijn hand toekwam, zou menig jong Kohlbruggiaan, die thans over ons heentreedt vreemd opzien.

Ook onderscheidene godgeleerde vraagstukken zijn, evenals de hoofdkwestiën van kerk en land, tamelijk breed tusschen den Elberf. leeraar en den hoofdredacteur van ons blad verhandeld.

Over en weer stond men dan ook in zeer broederlijke, vriendschappelijke betrekking tot elkander.

Van Exclusivisme, gelijk het thans het hoofd opsteekt, vond men bij dezen teederen discipel en kloeke gezant des Heeren geen zweem.

En toen dan ook de oude KOHLBRUGGE het verlangen te kennen gaf, om vóór zijn sterven nog eens op te treden in de stad, die hem eertijds uitwierp, aarzelde schrijver dezes geen oogenblik, maar stelde er zijne eer in, om aan dezen *prediker der gerechtigheid* zijn kansel af te staan.

Dit moet men weten om te begrijpen, hoe vreemd het ons aandoet, als we thans, in beslisten strijd met Dr. KOHLBRUGGE's eigen zienswijze, door enkele zijner jonge volgelingen een taktiek zien voorstaan, waar KOHLBRUGGE zelf zoo onvoorwaardelijk tegen was.

Hierdoor toch wordt onze ernstig gemeente poging, om eene eertijds, door misverstand opgekomen verdeeldheid op te heffen, die maar al te lang tusschen de mannen, die in KOHLBRUGGE hun geestelijke leidsman begroeten, en hen, die uit andere bronnen gelaafd werden, zeer tot schade van de stichting der ziel bestond.

Om dien strijd op te heffen is onzerzijds allereerst onbewimpeld geprotesteerd tegen het schandelijk onrecht indertijd deze edele balling aangedaan; en voorts geijverd tegen elke miskennis waaraan zijn nagedachtenis zoowel door de laster van wie hem niet kenden, als door de eenzijdige overdrijving van enkele zijner vrienden, was blootgesteld. Is ten tweede, zonder namen te noemen, gedaan wat in ons vermogen was, om de groote gedachte, die KOHLBRUGGE weer uit de schat der waarheid op de voorgrond stelde, in zijn samenhang met de overige deelen der waarheid, toe te lichten.

Is ten derde aanknooping door ons gezocht met hen, die in het buitenland op KOHLBRUGGE's roepstem, weêr den strijd voor onze Geref. Confessie hadden aangebonden.

En is hier te lande langs vertrouwelijke weg niets onbeproefd gelaten, om de dragers van zijn naam tegemoet te gaan.

Dit meenden we te mogen en te moeten doen, op grond van deze overwegingen:

I. De overtuiging was in ons gerijpt, dat KOHLBRUGGE metterdaad onder alle getuigen der waarheid, die omstreeks de helft dezer eeuw bloeiden, de man is geweest, die het diepst en het krachtigst de toch immers alles beheerschende tegenstelling van zonde en genade, en daarmee de eigenlijke vertroosting der zielen, weêr had aangegrepen.

II. Dat KOHLBRUGGE, die geen dogmatiek schreef, maar naar de behoeften van het oogenblik, in aangrijpende taal enkele stukken der waarheid in al hun glans deed schitteren, niet gehouden mocht worden aan een woord.

III. Dat zelfs de vurigste dweper niet kon noch zou beweren, dat KOHLBRUGGE onfeilbaar of feilloos zou geweest zijn, en het dus in niemands bedoeling kon liggen, ons, die zelfs aan Calvijns en Luthers woord volstrekt elk beheerschend gezag ontzeggen, te willen binden aan de woorden, die KOHLBRUGGE naar den drang zijner gedachten koos, of die, erger nog, door minbevoegden werden opgevangen van zijne lippen, en soms alles behalve zuiver en juist vertaald.

.....

V. Dat juist de ongemene invloed, die van KOHLBRUGGE in bijna alle landen van Europa uitging en die nergens elders een sectarisch karakter droeg, maar metterdaad de Geref. kerk bouwde, wel als bewijs mocht gelden voor de kracht, die God in hem aan Zijn kerk schonk.

VI. Dat de verdenking waaronder zijn naam te onzent bij velen ligt, als zou KOHLBRUGGE de leer der incarnatie (vleeschwording) vervalscht, de genadestaat geloochend, het woord *ex opera operato* genomen en valsche kerkiereniek gedreven hebben, door ons, op grond van de verklaringen, die we van hemzelfen opvingen, *met beslistheid moet worden afgewezen*.

VII. Dat hetgeen in zijn geschriften desaangaande voorkomt zijn gereede verklaring vindt, zoowel in zijn oorspronkelijk Luthersche vorming als in zijne rechtmatige oppositie tegen de weêroprichters van het werkverbond voor de geloovigen, en eindelijk in de Deutsche toestanden, te midden waarvan hij zijn beste levensjaren sleet.

We zagen dus metterdaad niet in, waarom de minnaars van God en Zijn Woord in deze landen over deze naam struikelen zouden, en niet veeleer, uit wat hoek men dan ook kwam, hartelijk en broederlijk de handen in een zoude slaan, om door de van God daartoe bestemde middelen te bouwen aan de muren van ons Neêrlandsch Sion.”

Hieruit blijkt duidelijk, dat de redactie van de Heraut niet slechts in intieme betrekking met KOHLBRUGGE heeft gestaan, maar ook: 1. anders over KOHLBRUGGE oordeelt, dan men gewoon was in schier alle kringen van ons land – 2. dat zij KOHLBRUGGE noemt „een teeder discipel en kloek gezant des Heeren en een prediker der gerechtigheid”. 3. geijverd heeft tegen elke miskennis waaraan zijn nagedachtenis was blootgesteld – 4. door haar getracht is de groote gedachte, die KOHLBRUGGE weêr uit de schat der waarheid op de voorgrond stelde, (n. l. de allesbeheerschende tegenstelling van zonde en genade) in zijn samenhang met de overige deelen der waarheid, toe te lichten – 5. de verdenking, waaronder zijn naam ten onzent ligt, afwijst – en 6. het betreurt, dat de minnaars van God en Zijn Woord nog over dezen naam struikelen.

Wij behoeven hier niets bij te voegen, de Heraut heeft zich duidelijk genoeg uitgedrukt.

Ook deze uitdrukking: „Er zit zulk een schat in wat KOHLBRUGGE voor de kerk van Christus was en haar naliet”; wij wenschten wel, dat zij aller ooren bereikte. Zit in de nalatenschap van KOHLBRUGGE zulk een schat, dan moeten de geloovigen niet langer over deze naam behoeven te struikelen, dan mag zijn naam niet langer verdacht blijven, dan moet ieder, die op geestelijk voedsel voor de gemeenten van Christus prijs stelt, zoo veel mogelijk dit geestelijk voedsel haar zoeken uit te reiken, en stuit men op vooroordeel, dan trachten dat vooroordeel weg te nemen.

„Wij hebben (zie Ev. Ref. Kirchenzeitung v. Thelemann. Juli '65) van de preeken van KOHLBRUGGE steeds gehoord, dat gemoederen, die in de Schrift leven en groote nood des levens te doorstaan hebben, er blijvende en zich steeds vernieuwende blijdschap en oplossing voor alle hen bewegende levensvragen in gevonden hebben, zoodat zij ze voor geen prijs ter wereld ontberen wilden; terwijl anderen, die ook in de preeken den zucht naar iets nieuws en onderhoudens wilden vinden, en liever geestig en aangenaam wilden bezig gehouden worden, dan ernstig en gevoelig bestraft om

door de almachtige genade getroost te worden, er door werden afgestuit. Deze betuiging van onze ellende en deze verheerlijking van de genade bevielen hen niet.

Toen KOHLBRUGGE eens te Utrecht de hem lang geweigerde kansel beklommen en over Jezus Barabbas gepredikt had, zeide iemand na de preek; „Waar, doch ontzettend!” Een ander maakte de opmerking: „Als hij zoo te Hamburg preekte, joeg men hem de stad uit.”

„Er wächst einen unter den Händen”, zoo drukte eens een gemeentelid zich uit.

„Es ist alsob man ein Stahlbad nehme, besucht man die Gemeinde und geht in sie ein”, zoo hooren wij weder een ander spreken.

„Was an seinen Schriften, besonders Predigten allen, welche dieselben gebrauchen wohltut ist der gesunde Realismus des Schriftworts wie des Lebens welcher diese durchweht.”

„Hier ist kein dogmatisches Balanciren noch eine überspannte Ascetik sondern Wahrheit”, zoo schrijft Cuno in der Allgem. deutschen Biographie.

„In den Rahmen der reformirten Kirche hat er (KOHLBRUGGE) die beste Gedanken der Schriftauslegung Luther's zu spannen gewuszt und man könnte ihn nach seiner ganzen Begabung einen Lutherus redivivus sowohl wie einen Calvinus redivivus für unsere Zeit nennen.” Cuno.

Küntzli zegt: Hij heeft ons Gods Woord gebracht en vraagt men vanwaar hij die dure schat bekomen heeft, hoe een Leeraar geworden, die Gods Woord verkondigde, tegen elk menschenwoord en alle menschenwijsheid in? ik geloof, dat het u aangenaam is, als ik dit met zijn eigen woorden u mededeel.

„In het jaar 1826, toen ik nog geen idee van de bekering had, en niets van het volk Gods, of iets dergelijks gehoord had, had ik in een duisteren, diepen weg, ja, in angst der hel, den Bijbel voor mij. Plotseling drong iets in mijn hart, wat ik niet beschrijven kan.

Het was sneller dan een bliksem, en het verlangen kan ik evenzeer niet beschrijven. Maar in die vurigheid las ik de woorden, van Jesaja 54:7-10: „Voor een klein oogenblik heb Ik u verlaten, maar met groote ontferming zal Ik u verzamelen.

In kleinen toorn heb Ik Mijn aangezicht een oogenblik voor u verborgen, maar met eeuwige genade zal Ik Mij uwer ontfermen, zegt de Heere, uw Verlosser; enz. Want bergen mogen wijken en heuvelen wankelen, enz.”

Een wolk van grooten vrede was in en om mij heen, en alle mijne zonden waren van mij weg, en van dit oogenblik af sprak ik eene andere taal, zoodat de oude vrome mij voor zeer oud in de genade hielden.

Zoo is het voortgegaan. Ik nam toe boven velen in de wet, en allen, die mij gekend hebben, zullen betuigen, dat ik hen gelijk of overmachtig was.

Velen zelfs namen aanstoot aan zoo veel heiligheid en bovenal, dat ik haar zoo consequent doorvoerde.

Dat heeft zoo geduurd tot 1833. Van toen af kwam een ommekeer in mijn leven, en de vraag rees in mij op: „waarom is het toch zoo met mij?” Toen ben ik op een weg gekomen, waarover ik mij nog verwonder, dat ik niet omgekomen hen. De openbaringen Gods en van Christus vermenigvuldigden en herhaalden zich elke morgen voor de nacht voorbij was en ten tweede maal ben ik er maar als aan een oorlapje uit de macht des satans weder uitgekomen.

De eerste maal had ik Rom. 7:14 – de andere maal: „Gij zijt om niet verkocht, gij zult ook om niet verlost worden.” Toen werd mij Gods gerechtigheid geopenbaard. Hier leed mijn eigen gerech-

tigheid geheel schipbreuk... Lang heb ik volgehouden om met de wet in de hand tot volkomenheid te geraken en ten bloede toe te strijden, en altijd dieper zonk ik weg, en toen ik niet dieper meer kon zinken, ja, daar ik onder den duivel verzonken lag, heeft mij, in mijne radeloosheid en verlorenheid de Heere ontmoet en heeft tot mij gezegd: „Zooals gij zijt, zijt gij Mij heilig, niets daarvan, niets daartoe!” Dat was mij onverwachts! Dat was in mijne gedachten nooit opgekomen! Ik zag een Lam ter rechterhand der heerlijkheid. Ik deed afstand van de wet, van de heiligheid, van mijne kennis van goed en kwaad, van mijn wedergeboren- bekeerd- vroom-zijn van mijn God-kennen, God-zien, van alle godsvrucht, in 't kort van alles, wat vleesch heeft, geeft en werkt, – en nu is mijn enig heil in de hoogte en in de diepte: „Met ons God.” Dit is mijn eeuwige vreugde, vrede en leven, gelukzaligheid, evangelie, wet en gebod. – Al het andere acht ik, als mijzelf, voor stof en niets. Dat heb ik aan den Heere beloofd, dat, als Hij mij hielp, ik het aan allen, die het mochten hooren, leeren en verkondigen wilde, dat Hij goddeloozen rechtvaardig verklaart, dat Jezus, de eenige Gezalfde, in het vleesch gekomen is. Deze gelofte heb ik betaald, en zal ze betalen, zoo lang ik leef. Doch zeer velen hebben mij wederstaan, zoodra ik begon Gods wet te bewaren. Dat heeft mij ook dronken gemaakt van troost, dat, toen ik wegens mijne ongerechtigheden niet zien kon – want zij waren meer dan haar op mijn hoofd – en mijn hart mij verlaten had, en mijn melaatschheid op het ergste was, de Heere tot mij zeide: „Gij melaatsche, weest rein, gij hebt de oude mensch afgelegd, uw oude mensch is mede gekruisigd, gij hebt den nieuwen mensch aangedaan!”

En wie was ik, dat ik niet gelooven zou, wat de Heere tot mij zeide?

Ja, ofschoon de duivel van toen af opnieuw met alle woede mij uit dit woord trachtte uit te dringen, – het woord waarin ik met al mijne ellende ben blijven hangen, is sterker geweest dan alles, wat tegen mij was, en dat Woord is mijn stok en mijn staf en een licht voor mijn voet.”

XVI. BRIEF VAN KOHLBRUGGE AAN MEVROUW VAN DER HEYDT.

Zij bloeien alle nog, die schone bloemen, de erica's, de hyacinthen de rozen met rijke knoppen, de azalea's en de boven alle uitstekende camelia's met twee volle kelken en twee zich openende knoppen.

Op Paschen zag ik ze voor het eerst in onze kamer en hoe verkwikte en trof mij de schakeering, de uitgezochte plaats van sommige bloemen en de heerlijke geur van het geheel. Het geheel een vorstelijk geschenk uit de koningsstad.

Ik werd verplaatst in het jaar 1847 toen ik op Paschen met een paar kleine bloempjes op den kansel kwam.

Dat was nog in ons huis: en nu zulk een bloemen en kleurenpracht in zulk een menigte, in zulk eene heerlijkheid.

Toen ik u zag werd mij een geheel boek opengeslagen van de macht en de trouw van onzen verzezen Heiland gedurende die 8 jaren.

En van de bloemen sloeg ik de oogen op het door mij geteekende beeld, dat na mijn dood nog spreken en zeggen zal: ofschoon – desnietteenstaande – hier staat geschreven.

Ik dacht terug aan het afstappen van het schip te Bonn en aan uwen zoo hartelijken welkomstgroet, aan Godesberg, aan de wandeling met uw hooggeachte en geliefde gemaal, aan alles wat toen onmogelijk scheen, en de vervulling van zoo vele troostrijke uitspraken van den almachtigen en getrouwen God.

Welk een rijke stof voor mijn gemoed op Paschen ..... te prediken, en het ook te ervaren aan mijne ziel wat in het opstandings- en triomflied van Ps. 68, lange voor wij nog waren, uitgesproken werd.

Dagelijks neem ik een stoel en plaats mij bij de rijke bloemenmand, en mag daarbij uren doorbrengen, mij aan de gevoelens overgeven, die mij vervullen, daar mij uit de bloemen, die dagelijks uit de mand nieuwgeboren opstaan, dat alles met heimwee vervult, wat daar boven waar en zeker is, en wat zich verheerlijkt bij en in ons menschen hier beneden. Dank, dank, duizendmaal dank, hooggeachte vriendin en geliefde zuster in den Heer! voor de liefde, welke het u ingaf ons te verrassen met zulk een geschenk in zulke dagen. Het is voor mijne oogen en mijne ziel een ware lusthof.

Het verhevene, het purperrode der camelia's beurt, mij op, het onuitsprekelijk bescheiden schoone der erica's maakt mij kalm en ademt mij vrede en de overwinning toe door en in den dood; het witte der azalea's – en dan nog de overige bloemen n. l. de lieve kleine rozen in den kelk en in den knop:

Schoon zevenmaal vertreden
Richt ik mij telkens op,
Mijn Naam is Sarons roze:
Een eeuw'ge lenteknop.

En als een bloem verwelkt en afgesneden wordt, zoo denk ik:

Welaan dan, ik sterve.
Elia, ik erve
Het eeuwige leven,
Mij door Christus gegeven,
Alleen door zijn kracht, ...
Wie had dat gedacht?
Wat leidt naar Zijn huis?
De blik op het Kruis.

Gij wildet het echter daarbij niet laten, gij verheugde ook mijne lieve vrouw Pastorin met hartelijke, uit zusterlijke liefde voortkomende woorden. En dat niet alleen; gij houdt niet op op allerlei wijze, moederlijk zorgende, onzer gedachtig te blijven!

Ik denk dikwijls „welk een onverdiende liefde en goedheid!” God, Die rijk is aan allerlei heil en genade, beloone daarvoor u en uwe kinderen, voornamelijk met den vrede, die alle verstand te boven gaat, en doe u en onzen zeer geëerden vriend, uw lieve gemaal, de rust in Hem smaken en genieten, welke ook in Hem sterk en bereid maakt te midden van het gedruisch eener wereld, die in het booze ligt. Behalve nu en dan hoofdpijn gaat het ons goed, onze lieve Anna is ook wel in haar schik. Onze Gerard was de Paaschdagen hier en van onzen Jakobus krijgen wij steeds goede berichten.

Duizend, duizend groeten aan den Heer V. d. Heydt, aan Selma, Paulina en Daniël. De Heer, die onze vrede is en in wien alleen de ware rust der ziel is, zij met uw geest – de genade zij met u allen.

Uw dankbare en in den Heer
liefh. Pastor K.

E. 16 Apr. '55

XVII. EEN JUBILEUM.

Vijfentwintig jaren zijn vervlogen. Onafgebroken heeft KOHLBRUGGE zijne geliefde gemeente met het Evangelie gediend. Voor velen is hij ten zegen geweest. Thans vieren en gemeente en Leeraar feest.

Den 7^{den} Juni 1871 's morgens 11 uur, begaven zich het Presbyterie en eenige gemeenteleden naar de woning van hun Leeraar. De kamer, waarin zij ontvangen werden, was rijk en smaakvol versierd. Bij zijn binnentreden werd de jubilaris verwelkomd met het zingen van Psalm 84:3. Zijne kleinkinderen schaarden zich om hem in een kring en hieven een vierstemmig lied aan. Een der ouderlingen was de tolk der gemeente. Hij wenschte de jubilaris geluk met deze dag en bood hem als geschenk een in zuiver goud gebonden Bijbel aan.

Heden, zoo sprak hij (D. v. d. H.), de dag waarop onze Herder en Leeraar onder ons 25 jaren het herdersambt heeft bekleed, treedt de Ned. Ger. Gemeente, vertegenwoordigd door haar Presbyterie, met dankbare harten voor haar trouwe Herder. Zij herinnert zich wat zij sedert 7 Juni 1846 gemeenschappelijk heeft ervaren, den ontvangen troost des Geestes tegen dagelijkschen nieuwen tegenstand, de met wonderbare kracht altijd uit de heilsbron der goddelijke waarheid geputte zuivere leer tegen gevaar en dwaling van allerlei soort en bedrog der zonde, onmogelijk kan zij dit alles onder woorden brengen. De herinnering hieraan leeft in de gewetens en in de zielen, en verbindt de gemeente in de liefde tot het Woord des levens, de arts en tegen honger en kommer, welke wij in eerbied, gehoorzaamheid, armoede, nood, lijden en dood smachtend begeren. Daarom is dit boek der H. Schrift, onder al het zichtbare op deze wijde wereld, in dit dal van tranen en jammer het heerlijkste machtigste kostelijkste, wat wij, de geheele, gemeente, den man Gods in dankbaarheid en eerbied kunnen aanbieden; en wel, daar dit boek der goddelijke belofte heden door ons den Herder wordt aangeboden ter gedachtenis aan de oude wonderen der vervulling, welke ons te voren betuigt en aan onze zielen geschied zijn uit en overeenkomstig dit boek van Gods Woord. Het huiselijk beroep, verschillend in overvloed of ontbering bij ieder der onzen, gelijk God heeft gewild, bindt thans den een meer, den anderen minder aan den arbeid en drang des levens.

En in deze menigvuldigheid, hier en daar in de stad verstrooid, omgeeft de gansche gemeente met haar hart bij dag en bij nacht de geliefde Herder en Leeraar met kinderlijken groet der dankbaarheid en der liefde, en wenscht hem geluk. Hoe veel te meer nu, nu wij na ¼ eeuw al het goede mogen gedenken, dat ons in dezen tijd, verre boven bidden en denken, door u, eerw. man Gods, met mond en hand gegeven is.

Sommigen onzer, die met hun dierbare dienaar nog in leven zijn uit dien tijd, weten, hoe hunne zielen hongerden naar het Woord des levens; hoe zij verheugd met Psalmen en liederen den Heer dankten, hoe Hij goed is, en Zijne barmhartigheid eeuwig duurt; hoe zij onder vreeze en beving, van verre staande, de prediking van het Evangelie der erbarming Gods over den zondaar door de genoegdoende verdienste van onzen Heer Jezus Christus, zonder onze verdienste, alleen uit genade gelijk de Zon in nooit gekende glans over hunne matte zielen zagen opgaan. Zij gedenken hoe de jeugdige gemeente door den algemeenen nood des lands, gebrek aan brood, gebrek aan arbeid, burgerlijke twisten, oproer, besmettelijke ziekten en andere bezoeking, inwendige tweespalt en oorlog, ongedeed is gevoerd onder de troostrijke prediking des Woords en heilzame vermaning, onder vurig gebed en smeeking, en hoe zij door Gods genade opgebouwd is in de kracht van het verkondigde Woord, gegrond op de apostelen en profeten, waarvan Jezus Christus de hoeksteen is.

De gemeente gedenkt, hoe heilzaam, leerrijk, opbouwend en sterkend de oude eerwaardige ordeningen der Geref. kerken dezes lands gebleken zijn, in welk een korte tijd zij na de komst van onzen dierbaren Leeraar in onze gemeente op nieuw, onder de werking des levendmakende Geestes, in alle stilte, maar tot vreugde der gemeente, ingevoerd werden.

Zij gedenkt, hoe bij het eerste plechtige doopfeest oud en jong de vervulling en belofte des Woords der voorspelling in het zichtbare teeken en zegel prezen, naar welke, om onze kindertjes den Heere aan te bieden, onze zielen vurig hadden verlangd.

Zij gedenkt, hoe bij de eerste bediening van het H. Avondmaal onze zielen gespijzigd en gedrenkt, opgewekt en verkwikt zijn. De gemeente gedenkt en ervaart bij elk Avondmaal opnieuw, hoe ook de voorbereiding van den disch en het zitten daaraan onder het spreken van het apostolische woord van het wezen des broods en des wijns, en onder de verkondiging der goddelijke beloften en vertroostingën uit het Woord des levens, een kostelijk geschenk van onzen dierbaren Herder haar geworden zijn.

Hoe de bediening van het H. Avondmaal, gedurende deze 25 jaren uitsluitend zoo is geschied, dat de gemeente zich eensgezind verzamelde om den disch ded Heeren; zoo is ook, naar oud gebruik der Geref. kerken dezes lands, de H. Doop bepaald als gedeelte der eensgezinde godsdienstoefening voor de gezamenlijke gemeente bediend, en door zulk eene gemeenschap is, daar de Ev. Gereformeerde en Luthersche kerken dezes lands sedert lange jaren de doophandelingen in de huizen der ouders met een feestelijk gastmaal deden plaats vinden, het H. Sacrament in breeder kring voor de geheele tegenwoordig zijnde gemeente en voor de ouders een, als 't ware, nieuw geschenk van heilig goed geworden.

Op gelijke wijze heeft onze Leeraar de inzegening van het huwelijk, als kerkelijk christelijke handeling hooger geëerd, dan in den loop der tijden door de tegenwoordige Ev. Geref. en Luth. kerken geschied was, naardien het huwelijksfeest na den avond-godsdienst voor de verzamelde gemeente plaatsvindt. De tegenwoordigheid der gemeente legt getuigenis af van de broederlijke liefde der leden eens lichaams, en verblijdt en sterkt een ieder door de eenvoudige, door de vaderen in de zalving des Geestes vervatte woorden, waarheden en vermaningen van ons Formulier.

Wij weten en willen niet verbergen dat onze trouwe Herder, doordat hij de gemeente tot de bediening van den H. Doop en de kerkelijke inzegening van het huwelijk weder heeft verzameld, en den godsdienst zulke heerlijke goederen, tot lof van den Naam des Heeren en tot opbouwning der gemeente, heeft teruggegeven, zeer verheugd en in de hoop gesterkt zal zijn, als de gemeente zulke voorrechten in ere houdt als een vaste band der ziel en een bron van rijken zegen.

Ook doordat de chr. tucht in de gemeente tegen onchristelijke leer en wandel is gehandhaafd, is de oude apostolische ordening door onzen geliefden Leeraar tot nieuw leven gebracht.

De gemeente gedenkt en ervaart dankbaar, met welk een taai geduld haar geliefde Leeraar gedurende die jaren haar jeugd onderwezen heeft in de heilrijke leer der waarheid uit Gods Woord, al moeten de ouders dikwijls zichzelf beschuldigen van niet genoeg tot hulp van den Leeraar gedaan te hebben. Ook ontbrak hem de kostelijke vrucht van zijn arbeid niet, als hij jongelingen en jonge dochters in de ure des doods, of onder toestanden van diepen val in den uitersten nood zocht, en dan van de lippen der stervenden of uit de tranen der verdwaalden vernam en zag, dat het in de jeugdige harten gestrooide zaad niet vertreden, integendeel, tot een hemelsche garve gerijpt was, of, waar de moeite scheen verloren, nog teekenen van leven gaf.

De gemeente gedenkt en zal nooit vergeten wat zij aan haar goeden Herder dankt, ook daarin, dat hij haar de eenvoudige zeden en ordeningen eener trouwe diaconie weêr gegeven en de gemeente geleerd heeft, hoe, naar den geest des Evangelies, alle dingen gemeen te houden zijn, de een den ander handreiking moet doen en de nooddrufte moet mededeelen, wat hij behoeft.

Aan welk werk der diakenen zich aansluit de brei- en naaischool der jonge meisjes, de brei- en naaivereeniging der vrouwen en jonge dochters, om in de behoefte aan klederen te voorzien, enz.

De gemeente heeft erkend en blijft erkennen het voorbeeld van den Herder, Leeraar en Priester in zelfverloochenende liefde, en het verlichte verstand en de onbeweeglijke vastheid, zonder verandering of twijfel van den door God gezonden boodschapper in Christus plaats.

Met woorden is het niet uit te spreken, hoe de liefde van onzen dierbaren Herder de kudde geweid heeft, met de blijden zich heeft verblijd, geweend met de weenenden, het zwakke en ellendige met moederlijke trouw heeft verpleegd, het verdwaalde en verlatene heeft gezocht en teruggebracht, het tegenstrevige gelokt het gewonde verbonden, het neêrgebogene getroost, het afgematte opgericht. de gevangenen bezocht heeft; het is niet onder woorden te brengen, hoe vele tranen in de kamers van smarte, jammer en lijden gedroogd zijn met den kus van een hartelijk medelijden.

Onze harten, vervuld met onuitsprekelijke liefde, danken God, die ons zulk een bode gebracht heeft.

Niet alleen in onze, naar vele zijden verspreide gemeente, dringen velen zich om hun Herder, om het woord des levens van zijn lippen te vernemen en onder zijn zachten staf te leven, ook een niet klein huisgezin van uitverkoren zielen in het vaderland van onzen geliefden Leeraar heeft niet opgehouden met ons in hem den van God gezonden prediker des Woords te erkennen; zij gevoelden en gevoelen met smart, wat God naar Zijn raad hun land ontnomen heeft, welks wereldlijke en geestelijke regering voor den getrouwen getuige der Waarheid des Evangelies de kerk niet openstelde, om naar het land te trekken, van hetwelk God hem in den geest getoond had, dat de koning hem zijne bescherming verlenen zou, en dat hij, onze Herder en Leeraar, zijn prediker zou blijven.

Onze broeders en zusters in Holland zijn met den man Gods en met de kudde, welke de H. Geest spoedig na zijn vertrek uit Holland tot hem gebracht heeft, verbonden gebleven in de gemeenschap der liefde.

Zij hebben onze gemeente het uit den eerwaarden hoog begenadigden, moederlijken stam voortgesproten rijs genoemd, en hebben in alle zaken en altijd in hartelijke liefde, in vertrouwen, in milde handreiking, als huisgenooten van het naar het uiterlijk verborgen en verachte, maar inwendig van het afschijnsel der heerlijkheid, stralende volk Gods zich doen kennen in tegenspoed en vreugde. Zij zijn al dien tijd onze deelgenooten geweest onder het gehoor der prediking en aan den disch des Heeren, en hebben hunne kinderen tot den H. Doop gebracht; of zijn gekomen om hier voor de gemeente belijdenis van hun geloof af te leggen.

Deze allen hebben verre reizen, menigmaal in den strengen winter, gering geacht, om de honger hunner zielen te stillen. Menigmaal is ook onze geliefde Leeraar naar zijn vaderland gegaan om in de steden en dorpen van den naam des Heeren te getuigen en het Sacrament des H. Doops te bedienen. Verder is tot vele landen, volken en tongen het door onzen dierbaren Herder gepredikte woord gekomen, om te volbrengen wat de Heere het beval te doen. Te Weenen leert de schoonzoon van onzen Herder, in de gemeenschap des geloofs, als zoon van Christus Jezus de Geref. Theologie van den Katheder; in Hongarije, Boheme en Moravië aan den oever der Zwarte Zee, in Zwitserland, Frankrijk, Engeland en aan gene zijde des Oceaans druppelt dit uit de heilsbron des goddelijken

Woords op hongerige en dorstige zielen, welke in de woestijn des levens ronddoelden op ongebaande wegen, en de Heere opende hen de oogen om Hem te kennen uit het woord Zijns predikers.

Eindelijk ook hebben niet weinige jonge mannen, blijmoedige getuigen der zuivere waarheid in Duitschland en andere landen, de prediking, door God onzen hooggeachten Leeraar toevertrouwd, aangenomen en verkondigen met gelijke belijdenis Jezus Christus, ons geschonken tot eene volkomen verlossing en gerechtigheid. Sommige van deze geliefde jeugdige getuigen hebben achtereenvolgens eenigen tijd onzen dierbaren Herder terzijde gestaan, en thans is de Weleerw. prediker J. KÜNTZLI uit Zwitserland, tot hulpprediker van onzen dierbaren Leeraar geroepen, en heeft in 't vorige jaar zijn vaderland en maagschap onder tranen, maar toch gewillig, met gade en kind verlaten, om het heilige ambt te aanvaarden tot troost voor den Herder en de kudde.

Zoo staan wij dan thans allen ootmoedig geschaard, inboorlingen en vreemden, om op de feestdag van het na 25 jaren volbrachte herdersambt van onzen Leeraar over hen, die als verstrooide schapen zonder herder waren, nu eene kudde geworden zijnde naar de voorzienigheid Gods, onzen geliefden Herder en Leeraar heilwensch, dank en liefde toe te brengen uit de volheid des harten, terwijl wij erkennen, welk heerlijk voorrecht heden ons, het Presbyterie door ons ambt en door deze boodschap te beurt is gevallen, daar de gansche gemeente, in den geest aanwezig, zich met haren geliefden Herder verheugen mag.

God, die wonderbaar gedurende deze 25 jaren Zijn dienaar en bode, ons een vader en broeder, een vriend en arts geworden, gespaard heeft in gezondheid en kracht, 't welk, ons heden verheugt, daar menigmaal het lichaam en de moed schenen te zullen bezwijken door de smarten des lichaams en der ziel – God, de God des Vredes, die in deze 25 jaren reeds velen der onzen tot zich geroepen heeft, waaronder ook de echtgenoot van onzen Herder, de trouwe moeder der gemeente, de edele, de vastgeloovige, om in te gaan in de eeuwige heerlijkheid tot rust van lijden, tranen en strijd, om Zijn aangezicht te zien met alle verlost en om de troon Gods en des Lams – God, de eeuwige God, de Vader der barmhartigheid, sterke en beware onzen geliefden Herder naar het welbehagen van Zijn genadige Raad, om nog langer het heilige ambt onder ons te bedienen.”

Hierop bracht de Domprediker LIC. A. ZAHN van HALLE de jubilaris de groeten over zijner leerlingen, en vereerde hem met een boek met leerredenen, die zij in hunne gemeenten gehouden en met eigen hand geschreven hadden. Eene Latijnsche opdracht en de portretten der leerlingen dienden tot inleiding. De jubilaris beantwoordde de Latijnsche toespraak in dezelfde taal, op zijn portret aan den wand heenwijzend voor wien de Bijbel te zwaar was om door zijne zwakke handen gedragen te worden, en daarom door een ander ondersteund werd. Zoo moeten wij, sprak hij, ons ambt waarnemen, dat een ander zijn woord in onzen mond geeft.

Aangrijpend was de toespraak van drie Hollandsche vrienden, die weemoedig klaagden, dat hun eigen vaderland zulk een man ontnomen was, maar toch weder erkennen, welk een zegen God in het vreemde land op hem gelegd had.

Een Hollandsche theoloog, de candidaat L., reikte hem een schone verzameling van zijne geschriften over, die in 't Hollandsch waren verschenen en met moeite waren verzameld; bovendien een album met de namen uit Holland van hen, die den jubilaris op zijn feestdag geluk wenschten, een groot getal; dan nog een smaakvol gebonden en in zilver zeer zinrijk gedreven Staten-Bijbel van de nieuwste uitgave. KOHLBRUGGE sprak daarop eenige woorden tot de vergadering, God dankend, dat Hij het hem gegeven had noch zichzelf noch zijne eer te zoeken, maar den Heere en Diens eer alleen. Eene oprechte getuigenis, die alle aanwezigen konden bevestigen. Den jeugdigen

predikers beval hij, hoewel herders, toch altijd schapen te blijven, daar ook zij steeds de weide behoeven. Een gezang sloot het feest.

Zien wij nu rond in de feestzaal, zoo was aan de eene zijde Holland met zijne nationale schatten in de rijkste keuze vertegenwoordigd door zijn brood, kaas pijpen, tabak enz.; aan de andere zijde Duitschland met zijne gaven op even voortreffelijke wijze.

Een nieuwe piano, omgeven van wijnstokranken en een vijgenboom met zinrijke inscriptie, van bloeiende rozenstruiken en ander groen. Engeland had een sierlijke Platen-Bijbel gezonden. Fotografieën van zijne kleinkinderen, van den Rijn ter herinnering aan zijn verblijf te Godesberg, dat van zulk eene beteekenis was in zijn leven, en vele andere kleinigheden, alles zeer lieflijk, niets ontbrak er. Baron van TUYL had zijn schoon slot in zilverdruk gezonden.

Vele waardige mannen en vrouwen, godvreezende zielen omgaven den man, die eens 20 jaren geheel verlaten en eenzaam was en nu zoo vele geestelijke kinderen om zich zag. Een gelukwensch van de Böhmisoh-Mährisoh Ref. Synode, juist te Weenen vergaderd, kwam uit de verte. Des namiddags ging een extra trein met 470 personen uit de gemeente naar Schwelm, om daar aan groote tafels onder gezang en toespraken feest te vieren.

Eene aangename stemming heerschte om de door allen kinderlijk geliefden Leeraar. En toen het feest ten einde liep, stond de Leeraar op en hield de volgende toespraak tot de jeugdige leden van zijner gemeente:

„Als kind van bijna zeven jaren leidde mij in een droom eene onzichtbare hand op een hoogen berg. Zeer schoon was hij, die mij leidde, zoo groot als een menschenkind, doch hij werd al grooter en grooter en ik ging aan zijn hart. Beneden in het dal zag ik paarden en zeldzame kostbaarheden van allerlei soort, wat maar het jeugdige hart begeren kan; maar ik versmaadde al deze vreeselijk helsche heerlijkheid en pracht. Maar hoe zoet, hoe heerlijk de man was, die mij leidde, dat kan ik niet zeggen. – Gij jonge lieden, gij die de verwachting zijt der gemeente, welke God de Heere mij toevertrouwd heeft, aan de hand des Heeren Jezus te gaan als een schaapje, gelijk de kinderen dat zingen, o, dat zijn zaligheden, die niet uit te spreken zijn.

Daartegenover de vergankelijke lust der wereld, de jeugdige lusten hebben eene vreeselijke bekoorlijkheid, maar ook hunne bittere naweeën. Maar gelukkig hij die Gods Woord voor oogen houdt, ook reeds als kind. Houdt alzoo het van mij ontvangen goed in uwe harten en en legt den Catechismus niet ter zijde. – Hooger en hooger werd ik gevoerd en zag den diepen afgrond onder mij; maar ik werd over die verschrikkelijke afgronden heengedragen, totdat ik hooger en hooger kwam. Het was een wonderbaar licht van heerlijkheid. Daar zag ik eene ontelbare menigte schapen, alle lovende God op den troon en het Lam. God zag ik niet, maar het Lam zag ik, en die mij leidde was het Lam zelf. Toen ik die schapen zoo mooi hoorde zingen, vroeg ik: „ik houd van deze schaapjes, wilt Gij mij niet zulk een schaapje geven?” Toen zeide Hij: „Neen, gij zijt nog te jong, Ik zal ze weiden; maar als gij groot geworden zijt, zal Ik u een menigte schapen toevertrouwen.” Dat was de droom, en deze droom is vervuld.

In den daaropvolgenden nacht voelde ik mij ijskoud en zag ik een deftig heer voor mij staan, die mij vroeg, of ik niet in zijn dienst wilde treden, hij zou van mij een dokter maken; hij beloofde mij een kostbaar juweel en liet mij twee zakken dukaten zien en vroeg mij toen: „wat begeert gij nog meer?” Ik antwoordde: „niets anders, dan dat gij mijne kamer verlaat, want gisteren nacht heb ik mij aan een anderen heer verbonden! Pak u weg!” Daarop heeft hij mij gezegd, dat hij mij mijn leven lang zou vervolgen, maar het is hem niet gelukt. God de Heere heeft mij schapen gegeven. Toen

ik eens geen geld meer had, ik, een kind van goeude ouders, en er niemand om wilde vragen, heeft de Heere mij drie jaren lang zooveel doen toekomen, als ik noodig had. Hij heeft altijd gezorgd, en nu heeft Hij mij gezegend met uwe liefde en ik betuig u daarvoor mijn dank. Vijf-en-twintig jaren hebt gij mij trouw gedragen en mij uw vertrouwen geschonken. Er was eens geen hoop meer voor mij, dat ik op den kansel komen zou. Ik had voor mijne zusters te zorgen in de zeepziederij. Reeds had ik van den kansel afgezien, toch bleef de studie der godgeleerdheid mij lief, en toen mijn vader stierf, moest ik hem nog op het sterfbed beloven, dat ik dokter in de godgeleerdheid zou worden. Ik antwoordde: „Lieve papa, weet gij wel hoeveel honderden guldens dat kost? ik heb niet eens zooveel stuivers!” „Wat”, hernam hij, „wat zou dat! geef mij maar de hand, en beloof het mij.” „Daar, papa, daar is ze” en hij was niet meer. Ik werd dan ook dokter, trots allen tegenstand. De professoren hadden alles in 't werk gesteld om mij te laten vallen, daar ik Ps. 45 van Christus en Zijne Bruid verklaarde. Dat vonden zij wel een weinigje overdreven. Het waren knappe luï, maar één ding hadden zij vergeten, wat ik als kind boven alles en boven alle andere boeken gelezen heb, dat is: Gods Woord. Daarin waren zij niet thuis, en zoo vielen zij als baksteen, en ik werd Theol. Dokter.

Ik had destijds een lief meisje, en toen ik om te promoveren naar Utrecht ging, zeide haar grootmoeder: „al komt hij terug, gij kunt daarom toch niet trouwen.” Ik zeide: „goed.” Maar toen ik promoveerde, vroeg de lieve moeder: „zeg me eens Cato, wat doet KOHLBRUGGE toch?” – „Wel, die verdedigt Ps. 45.” – „Hoe legt hij die toch wel uit?” – „Wel, van Christus en zijne Bruid.” – „En dat willen zij niet aannemen?” – „Nee, zij willen hem laten zakken.” – „Wat gelooft gij zal hij er door komen?” – „Ja.” – „Nu als hij komt, dan kunt gij hem feliciteeren en zeggen dat u kunt trouwen; want wanneer hij Christus en Zijne Bruid zoo verdedigt, en zich Zijner niet schaamt, dan schaam ik mij ook zijner niet.” – Daarop heb ik langen tijd gewacht van 1829–1846, of God mij in Holland in het ambt zou plaats, en heb in al dien tijd zeer geleden, eigenlijk reeds van 1827 af. Want ik zag mijn land te gronde gaan, ik zag Oranje's stoel verbrijzeld, ik zag van zijn troon de kostbaarste paarden afrukken.

Dat smartte mij! En trots Koning WILLEM I had bevolen, dat ik in mijn eer zou hersteld worden, zoo geschiedde de wil des Konings niet, en hoewel later de machtigste ministers alles inspanden mij weer op den kansel te brengen, het mocht niet gebeuren. Daar zat ik toen, met geknakte gezondheid (Schwindsucht). Men wilde mij als professor in de Oostersche talen te Leiden benoemen en de regering deed alles om het mogelijk te maken, maar de liberalen en democraten zorgden wel, dat het niet gebeurde. Zoo leed ik toen ten gevolge van al die treurigheid aan de „Schwindsucht”, en ik was den dood nabij en wilde dikwijls van niets meer hooren. Maar mijne lieve vrouw zeide: „Wat, wanneer dat zoo blijft, dan zal *ik* het kunnen verdragen, dat gij sterft, want wanneer gij reeds den moed verliest, nu gij met de voetgangers gaat, hoe zal het worden, als gij met de ruiters draven moet?” Toen kreeg ik weer moed. Ten gevolge der treurige vervolgingen stierf mijne eerste lieve vrouw. God zij gedankt dat ik uit haar nog een zoon, een trouwe schoondochter en kleinkinderen heb, die ook hier hij ons zijn.

Toen mijne lieve vrouw overleden was, werd ik opnieuw ongesteld. Men raadde mij een tochtje langs den Rijn te maken, en zoo kwam ik te Ruhrort, waar ik wat blijven wilde. Maar toen ik daar kwam, was mijn kamer bezet. Zoo vroeg mij dan de Heer NETTELBECK, dien ik kende, of ik geen lust had naar Elberfeld te gaan. Ik zeide: „o ja, dat heb ik wel! dan zal ik allen daar leeren kennen.” Zoo kwam ik te Elberfeld. Spoedig geraakte ik in kennis met de eerw. familie VAN DER HEYDT, besteeg den kansel en predikte eerst te Gemarke, half Duitsch half Hollandsch over Ps. 45 „des konings dochter is geheel verheerlijkt inwendig”, en hield daarop nog een tweede preek, daar ik zag,

welke verschrikkelijke dingen er in 't verborgen in Elberfeld schuilden, welke secten er waren, hoe men de ware Geref. leer deels overtrad en tot oorzaak van der zonde maakte, deels zich niet wilde buigen voor Gods souvereiniteit. Toen heb ik 16 maal gepreekt te Elberfeld, bijna zoo dikwijls als tevoren in Holland. Onder het preeken gaf ik bloed op, maar dacht er bij: „Gut, setze den Kopf und das Leben dran! nur voran gepredigt!” God heeft mij bewaard. De strijd tegen de Agenda begon. Wat ik u nu zeg, dat moet u jongelieden, ter harte nemen, want gij weet niet wat uwe ouders hebben geleden. De eerw. heeren predikanten verklaarden in de gemeente overal, dat de aanneming van de Agenda voor de gemeente van Elberfeld verderfelijk zou zijn. De H. Geest zou in de gemeente niet meer regeren, en het zou met de geref. waarheid gedaan zijn.

Ook mij vroeg men, wat ik daarvan dacht, en ik zeide: „Um alles nicht. De geref. gemeente van Elberfeld moet niet onder de onderdanigheid eener wereldlijke synode komen.” Dit gaf aanleiding, dat mij alle kansels der Rijnprovincie verboden werd. Zijne Majesteit WILHELM IV, toen nog Kroonprins, hielp mij trouw, doch zonder gevolg. Zoo keerde ik dan weder naar Holland terug. Een goede oude vrouw zeide den laatsten dag toen ik Elberfeld verliet: daar hebt ge Ps. 113: „Hij zet de bedrukten onder de vorsten zijns volks.”

In Holland deed God mij een tweede echtvriendin vinden, uit den hoogsten adel des lands, een kind Gods, vol brandend verlangen naar het heil van harer ziel. God de Heere geeft genade en eer.

Mijne bestemming echter bleef Elberfeld. Driemaal reisde ik den Rijn op, maar naar Elberfeld wilde ik niet. Ik zeide: „dat doe ik niet, ik wil niet naar Elberfeld, ik heb er veel te veel geleden. Wel zijn er eenige oprechten, maar daarnaast veel onrein tuig, ik ga er niet meer heen.” Ik bleef te Utrecht, waar de regeering weer alles deed om mij voor den kansel te winnen. Het hielp echter niet, de machtige Synode bleef onbeweeglijk. Ik werd weder ziek, en zoo ziek, dat het mij bijna het leven kostte. De dokter wist geen betere raad dan mij naar Godesberg te zenden om uit de bronnen te drinken. De koffers werden gepakt en ik ging naar Godesberg. Daar zochten mij mijn lieve oude vrienden weer op; ook onze lieve broeder D. VAN DER HEYDT, over wie ik mij verheug, dat hij dit alles nog mede beleven mag.

Daar kwam dan weder het verzoek tot mij: ik moest naar Elberfeld komen. Ik wilde niet. Want ik begeerde geen bijzondere gemeente te hebben. Toen heeft God mij echter om eene belachelijke zaak uit Utrecht verdreven. Ik ging naar Elberfeld tegen mijn wil. Toen ik te Dusseldorf was, maande mij iemand aan om toch Pruisisch onderdaan te worden, anders konden de gendarmes mij wel eens over de grenzen brengen; doch ik antwoordde: dat ik ga is Gods weg en waar God mij brengt, drijft een geheel regiment mij niet vandaan.

Te Elberfeld gekomen, heb ik een treurige toestand gezien. Merkt op, gij jonge lieden! uwe ouders kwamen niet meer naar de kerk, want de Agenda, al was het maar de kleine, was ingevoerd.

Menigeen werkte zelf des Zondags, en daar er Gods Woord niet gepredikt werd, was er ook strijd. Ik ging naar de predikanten en zeide: „ik ben gekomen om de verstrooide schapen, die beschouw ik als mijne schapen, met hen ben ik sedert 1833 verbonden. Zij moeten verzameld worden; helpt mij toch! neemt mij op als lid uwer gemeente, doch één ding heb ik u te zeggen, ik protesteer tegen de Unie en Agenda en zóó moet gij mij opnemen.” Zij namen mij dan ook op. Maar toen ik opgenomen was, heette het spoedig: hij moet weg uit Elberfeld. „Neen” zeide ik, „dat niet! ik mocht het gaarne doen, want ik ben van harte elke bijzondere gemeente afkerig en heb de Ev. Geref, Gemeente van Elberfeld van harte lief. Maar ik ga niet weg. Zijn dan de schapen der groote gemeente trouw en bewaard? Ja. Nu goed, dan neem ik de verlaten schapen voor mij – alleen, vervolgt mij niet!”

Na zie ik u allen voor mij. Ik ben sinds 25 jaren in uw midden. Dat had ik toen niet gedacht – op een leeftijd van 68 jaren, en u ziet, God de Heere sterkt mij uitermate.

Aber nun Eines! Warme wenschen zijn mij gebracht, God moge mij voor u sparen. Mijne wenschen uit het vaderlijke hart raken u, wandelt in de vreeze des Heeren! Blijft bij de waarheid, welke ik u verkondigd heb, op welke ik leef en sterf, en waarvan ik weet, dat zij het is, welke door alle eeuwen heen de kerkvaders en hervormers op grond van Gods Woord geleerd hebben.

Ik sterf daarop en herroep van alles, wat ik geschreven en wat u in handen hebt, geen tittel of jota. Ik weet, dat het Gods Woord is, in zuiver goud en zilver, want ik heb het niet uit de mouw geschud, maar van uit het diepste lijden heb ik het u medegedeeld. Hoort mij nu, gij jonge lieden, want de meesten der ouden rusten reeds op ons schoon Friedhof (vredenhof); ach, welke genoegelijke uren heb ik met hen doorgebracht! De meesten waren bekeerde moeders en vaders. Maar gij jonge lieden, bekeert u tot den Heere, en denkt aan uw leeraar, die, toen hij nog een kind was, den Heere gezocht en gevonden heeft. Hij is wel een arm, arm zondaar en kan zichzelf minder dan een uwer helpen; maar een ding doet hij: voortdurend gaat hij putten uit de bron en daaruit ontvangt hij troost, allereerst voor zich zelve en dan voor u allen. Nu echter, nu de meesten der ouden slapen en juichend daar boven zijn, en ik een ander geslacht, de kinderen en kleinkinderen, voor mij zie, van wie de meesten mijn catechisanten waren, spreek ik mijn wensch uit: sterkt mij daardoor, dat gij u tot den Heere wendt, dat gij Hem zoekt, u tot Hem bekeert, opdat ik de hoogste vreugde hebbe, dat ik niet slechts met mijne lieve kinderen en kleinkinderen, maar ook met u allen, die God mij toevertrouwd heeft, mag juichen voor den troon des Lams. Kinderen, vreest God en houdt Zijne geboden, dan gaat het u wel en ik heb moed bij u te blijven.”

Hierop zong de zangvereeniging hare liederen, die ten slotte in „Het Duitsche Vaderland” en „Die Wacht am Rhein” overgingen, welk laatste lied staande gezongen werd.

Nu hieven de Hollanders, vol geestdrift, hun volkslied aan en een algemeen „Oranje boven” sloot het feest.

Holland en Brandenburg waren hier weder samengekomen in den ouden geest der geref. eenheid.

Des Zondags daarna hield KOHLBRUGGE volgende feestrede:

Gezongen werd: Ps. 34:8,9 en Ps. 33:11.

Onze troostwoorden, zoo sprak hij, vinden wij in Marc. 5:24. „En Hij ging met hen.” Hier is sprake van den Heer Jezus. Van Hem wordt gezegd, dat Hij ging en met wien Hij ging. De man, met wien Jezus ging, is reeds lang overleden. Het meisje, dat opgewekt werd, is ook weder gestorven; doch Jezus leeft en sterft niet. Wie bij Zijn Woord blijft en de weg des Heeren gegaan is, die zal het belijden, als hij alles zoo nagaat, dat, wat hij is, en hoe ver hij gekomen is, hij het te danken heeft, dat Jezus met hem gegaan is. Gij hoort en verneemt deze woorden, opdat gij daaruit de bereidwilligheid des Heeren Jezus verneemt om den ellendige te helpen, met hem te gaan, hem niet te verlaten, maar hem te doen naar zijn geloof, naar het Woord des Heeren. De man, waarvan hier gesproken wordt, was in grooten nood.

Ook was daar een arme vrouw. God had haar voor 12 jaren een verschrikkelijk lijden op het lichaam geworpen, waarvan zij niet kon genezen worden. Al haar goed had zij uitgegeven om genezing te vinden, maar niets had geholpen. Te dienzelfden tijd waren de ouders verblijd geworden door een gave des Heeren, dat hun een dochttertje geboren werd.

Het arme vrouwtje had 12 jaren geleden, en de ouders hadden 12 jaren vreugde gehad. Beiden hebben Jezus niet gekend, niets geweten van Zijne macht en bereidwilligheid om te helpen. Beiden werden op een en denzelfden dag geholpen. De Heere Jezus was te Kapernaüm, zat daar zelfs aan den disch met tollenaars en zondaren, genoodigd door Mattheus den Evangelist, dien hij van het tolhuis geroepen had. Daarom murmureerden de Farizeeën en zondaars, dat hij met de tollenaars en zondaren aan tafel zat. Evenzoo kwamen ook de leerlingen van Johannes, die vastten terwijl de discipelen van Jezus geen uiterlijke vormen hadden, maar met den Heer zoo dag in dag uit leefden. Een overste der synagoge nadert nu, wiens dochter op haar sterven lag. Hij komt tot Jezus met de bede: „kom en maak mijn dochter gezond!” Jezus staat op en gaat met den ongelukkigen vader. Onderweg verdringt een groote volksmenigte zich om Hem henen. Daaronder was ook die arme vrouw. Zij spreekt niets, daartoe was zij te verlegen; maar zij denkt, wanneer ik maar den zoom van zijn kleed kan aanraken, zoo zal ik gezond worden. Dat doet zij, en terstond gevoelt zij eene kracht van den hemel door den Heer en door zijn kleed henen, en – genezen is zij en belijdt den Heer Jezus alles wat met haar geschied is, wellicht ook waardoor hare ongesteldheid ontstaan is.

Op dit oogenblik ontmoet hen een van het huis des oversten en brengt de boodschap: „maakt het den meester niet moeilijk!” als wilde hij zeggen: „het helpt toch niet meer, uwe dochter is gestorven.” Jezus echter sprak tot den man: „vrees niet, geloof alleenlijk!”

Hij, Jezus, ging met hem! Wanneer het ons gaat als Jaïrus, dat wij ons in onzen nood begeben tot den Heer, dan leert ons dit Evangelie, dat, als wij tot den Heer komen, Hij bereidwillig is met ons te gaan en te helpen, dat Hij vraagt naar het geloof, doch vooraf de vrees wegneemt, opdat men gelooft. En nu mogen alle menschen zeggen, wat zij willen. – Hij, die bereid is te komen en te helpen, ziet met andere oogen dan wij, alzoo dat, wanneer zonde gepleegd is en men ziet op Zijne gerechtigheid, zoo opent Hij de oogen, dat men in Hem zijne gerechtigheid ziet. Is men in nood, dan ziet Hij den nood alzoo aan, dat de nood voor ons geen nood – de dood geen dood meer is. Dat moet ervaren worden, en hier beken ik van harte: dat heb ik ervaren! Ik heb in de vorige week velen uwer de hand mogen reiken en wat heb ik gezien? een grooten korf met vruchten (Gen. 26:1), welken ik voor den Heere gebracht heb, en ik heb bekend: „de Syriërs wilden mij dooden, gelijk zij ook mijn vader hadden willen doen, doch het is hen niet gelukt.” Zoo dikwijls het mij angstig en bange werd, Heere Jezus, dat weet gij, zoo ging ik tot U en klaagde U mijn nood, en Gij hielpt mij er uit.

In elken angst, nood en moeilijkheid riep ik Hem, den Erbarmer aan. En de Heer Jezus is met mij gegaan en bij mij gebleven.

Nu wil ik echter voor alle dingen u, eerwaardig Presbyterie, u geliefde medebroeders en u jeugdige leerlingen, alsook de geheele gemeente hartelijk dank zeggen, dat gij mij tot vreugde geweest zijt, dat ik de vrucht gezien heb, de vrucht van hartelijke liefde voor uwen Zielzorger en Vader in Christus, en zoo mocht ik u nog iets mededeelen uit mijn privaat leven, wat ik Woensdag niet zoo kon uitspreken.

Ik heb ervaren: „God laat niet varen de werken Zijner handen.” Dat zij den Heere, tot eer gezegd. Hij houdt woord en trouwe. Zijn keuze en roeping berouwt Hem niet. De Heere bereidt mij voor zoovelen voor, die behoefte hadden en hebben aan troost, en Hij bereidt zoo velen voor, dat zij deze troost aangenomen hebben. Zoo zijn de meesten uwer, met wie wij aanvingen, voorbereid en reeds de eeuwige heerlijkheid ingegaan. Zij hebben daarvoor gedankt, dat zij Gods Woord ontvangen hebben, en hun zegen is overgegaan op kinderen en kleinkinderen. Dat was en is de macht Zijns Woords, dat altijd verricht en uitwerkt dat, waartoe de Heere het geeft; het keert niet ledig terug. Toen mij eens alles afgesneden was en ik wegens den nood der kerk in mijn vaderland meende te

sterven, sprak de Heere tot mij: „Het is Mij niet genoeg, dat gij Mijn knecht zijt om de stammen Israëls op te richten, maar Ik heb u ook tot een lid der Heidenen gemaakt” (Ps. 49:6). Hoe getrouw heeft Hij dat vervuld. Niet alleen de gemeente hier, maar ook Holland, Bohemen, Moravië, Rusland, ja, ook de zwarte broeders weiden zich op mijne preeken, tot op de huidigen dag. Zoo zeg ik: de Heer Jezus ging met den man. Maar van waar zijn de preeken gekomen? „Uit diepen nood schreide ik tot U.” Eens had ik alles verloren; geld, goed, eer en gezondheid waren mij ontnomen; toen hoorde ik de woorden, die wij met elkaâr gezongen hebben: velen zijn de tegenspoeden des rechtvaardigen, maar uit die alle redt hem de Heere. En wederom in diepen nood – ik had welgestelde vrienden, klaagde hen echter nooit iets, maar als ik aan een groschen of thaler gebrek had, klaagde ik dit God, en God beloofde mij een huis vol goed en rijkdom, en Hij heeft woord gehouden. Hebben u niet de vogeltjes getroost? O ja – dikwijls was mij de gansche natuur een boek van troost in mijn bitter lijden en ellende. Viermaal werd ik van den dood gered. Viermaal bevond ik mij in zulk eene verschrikkelijke vertwijfeling wegens mijne diepe ellende, dat ik nooit iemand ontmoet heb, die zoo diep daaronder gelegen heeft. Toen sprak ik: „Heere, zoo Gij wilt, Gij kunt mij helpen! en het antwoord was: „Ik zal het doen, wees gereinigd!” Zoo dacht ik eens, dat het waarlijk met Gods beloften gedaan was; toen sprak Hij tot mij: „Bergen zullen wijken en heuvelen wankelen; maar Mijne goedertierenheid zal van u niet wijken, en het verbond Mijns Vredes zal niet wankelen zegt de Heere uw ontfermer.” Eens was alle vrede en troost weg, geheel weg; het dochtertje was, om zoo te zeggen, dood. Daar kwam het Woord tot mij: „Wij weten dat het gebod geestelijk is, ik echter ben vleschelijk, verkocht onder de zonde.” Dit maakte dat van toen af, in 't jaar 1833, tot op heden, alle mijne preeken uit een stuk zijn, en dat ik niet een tittel van datgene, wat ik gepreekt heb, behoef te herroepen. Daarop kwam nog eens tot mij het woord: „Gij zijt om niet verlost geworden.” Dat heb ik gepreekt, en ben steeds gesterkt als ook andere zusters en broeders mij mededeelden: „Ik heb den Heere gevonden voor mijne ziel, en alles wat gij mij gezegd hebt, is waar.” Toen leefden nog vele broeders en zusters die thans allen, enkelen slechts uitgezonderd, rusten op het Vredenhof. Zij spraken uit diepen nood en groote armoede, hoe zij zonder Jezus niet leven konden.

Dat was altijd taal naar mijn hart. Sterk ben ik nooit geweest, dan alleen in 's Heeren kracht. Vrolijk ben ik nooit geweest, dan alleen in de vreugde des Heeren. Dat deel ik u tot troost mede: niet, opdat gij alles weet, wat over mij gekomen is, maar opdat gij dit tot uwen troost weet. Is het u te moede, als dat arme vrouwtje hier in 't Evangelie, die al haar goed aan de dokters had uitgegeven zonder baat te vinden, of als deze arme overste, voor wien het geluk van 12 jaren op eens verstoord was, zoo gaat tot de Heere Jezus, dat Hij waarlijk bereid is om mede te gaan en te helpen.

Wie dan ook Jairus was – wij weten allen, een mensch verwacht van de menschen niets anders dan wat menschelijk is.

Het blijft vast staan, wat de Heere gezegd heeft: „Gij zijt schapen, schapen mijner weide, gij zijt menschen, maar Ik ben uw God.” M. G.! gij moet het weten, wat in dien vreeselijken kampstrijd en vervolging om het woord mij staande gehouden heeft. Slaat den profeet Jeremia op. Hoofdst. 1:17,18.

Dit woord gaf mij de Heere, toen ik mij afzonderde, om mijn geboorteland Gods waarheid en gericht aan te kondigen.

„Gij dan gord uw lendenen, en maak u op, en spreek tot hen alles, wat Ik u gebieden zal: wees niet verslagen voor hun aangezicht, opdat Ik u voor hun aangezicht niet versla. Want zie, ik stel u heden tot eene vaste stad en tot een ijzeren pilaar, en tot koperen muren tegen het gansche land, tegen de koningen van Juda, tegen hare vorsten, tegen hare priesters, en tegen het volk van het land;

en zij zullen tegen u strijden maar tegen u niet vermogen, want Ik ben met u, spreekt de Heere, om er u uit te helpen.”

Toen ik definitief uit mijn ambt ontzet was, ging ik naar huis vond den Bijbel opengeslagen, en een stem sprak tot mij: „Lees” en ik las Jer. 15:19 „Daarom zegt de Heere alzoo: Zoo gij zult wederkeren, zoo zal *Ik* u doen wederkeren; gij zult voor Mijn aangezicht staan; en zoo gij het kostelijke uit het snode trekt (zoo gij het kostelijke metaal van het onedel scheidt) zult ge als (weleer) Mijn mond zijn. Laat hen tot u terug komen, maar gij moet niet tot hen terug gaan.” Daar hebt gij nu uwe geschiedenis, de geschiedenis van de wording uwer gemeente.

Ach, hoe velen hebben niet tot mij gezegd: „het is schade, dat gij niet in de groote kerk gebleven zijt!”

Maar de Heere sprak alzoo: „Zoo gij bij Mij blijft” – gelijk de dienstknecht tot den vader zeide: het meisje is dood, maak het toch den meester niet langer moeilijk, en de Heere Jezus sprak: „Vrees niet, geloof slechts!” „Zoo gij bij mij blijft – laat dan al het andere varen,” en de Heer Jezus heeft woord gehouden: „met vervolgingen zult gij het honderdvoudig terug ontvangen!” Dat zeg ik, opdat gij alleen op Gods Woord bouwt. Zoo gij bij Mij blijft, blijf Ik bij u. Niemand had ik meer nodig, het was en is mij genoeg, dat de Heere Jezus bij mij blijft. „Zoo gij bij Mij blijft, blijf Ik bij u, en gij zult Mijn prediker blijven.” Wat heb ik lang moeten wachten, van 1827 tot 1846 eer het vervuld werd. Alzoo geduld, wanneer gij wat lang moet wachten; daarom nogmaals: houdt u bij den Heer, zoo zal de Heer ook bij u blijven, en een ieder van u zal een getuige blijven van de almachtige genade des Heeren. Het kan lang duren, doch ik zeg het u nu, opdat gij het weet; de Heere doet en vervult Zijn woord – Zijne beloften zijn ja en amen in Christus!

Verder hebt gij hier het ontstaan van dezer gemeente – hoe had dat plaats? „Als gij de vromen, degenen, die aan de Waarheid vasthouden, leert zich afzonderen van de booze lieden, zoo zult gij mijn Leeraar zijn.” Gij zijt afgezonderd van de booze lieden, die uwe ouders beschimpten. Zij waren de Waarheid en des Woords zat; maar ik zeide: neen, zij hebben er behoefte aan, zij hongeren en verlangen er naar. Ik heb waarlijk geen scheiding willen maken. Nog kan ik niet de Ev. kerk voorbijgaan of ik gevoel dit in mijn hart: „daar behoort ik eigenlijk toch!”

Daarin heb ik eens in 1833 gepreekt.

Aber ich bin's zufriednen. Ik ben stil hier onder. De Heere heeft gezegd: „Gij zult Mij een Leeraar zijn en laat hen tot u terug komen eer gij tot hen terug gaat!” Dat is letterlijk vervuld, n. l. in Holland. Daarin vond ik mijn steun en mijn troost onder de vele vervolgingen en verkettering. Van al zijden traden de Farizeeën op, zij wilden niets van de vrije genade weten, niets van de soevereiniteit Gods. Van 1827 tot 1846 was ik het voorwerp hunner spotternij. Zij wilden mij de troost ontnemen, dien de Heere mij in het hart had gelegd: „Gij zult mijn prediker blijven.” Toen heette het: „Zijt *gij* dan alleen het nestel des H. Geestes?” Zijt *gij* dan de eenigst overgebleven in deze dagen, die den H. Geest hebt?”

„Aber ich bin darum nicht von Dir geflohen, mein Hirte so habe ich Menschentage nicht begehrt das weist Du; was ich gepredigt habe, das ist recht vor Dir! Wo die Menschen mir alle schrecklich sind – sei Du mir nur nicht schrecklich, meine Zuversicht in der Noth.”

Laten *zij* tot schande worden, die mij vervolgen, *mij* niet! Laat de dag van het ongeluk over hen komen en hen tweevoudig verslaan! Laten *zij* verschrikken, maar *ik* niet!

Naar dit gebed heeft God de Heere gedaan. Terwijl ik God den Heere dank voor Zijne trouw en u voor uwe liefde, is mij de gelegenheid geboden, ook te betuigen, dat en hoe God het gebed verhoort, en hoe de geloovige in Chr. Jezus over de gansche wereld den zegen daarvan wegdraagt.

De gelegenheid is mij thans geboden mijn ambt te heiligen in uw midden, opdat gij het weet, dat de Heere Zijn Woord laat komen, opdat gij u buigt onder des Heeren Woord en onder Zijne tucht, en het ter harte neemt, n. l. gij jonge lieden, dat een mensch eerst dan gelukkig is, als Jezus met hem gaat; dat een waarachtig gelukkig leven slechts daar gekend wordt, waar een jongeling of jonge dochter zich tot den Heere bekeert.

Daarom, bekeert u, gij jonge lieden, want God heeft mij deze woorden gegeven, opdat gij het verstaat, welk een verantwoordelijkheid gij hebt, zoo gij niet arm wordt en arm blijft, zoo gij niet uzelfen verloochent en de geheele wereld met hare ellende prijs geeft. Bedenkt het, welk eene verantwoordelijkheid gij op u neemt, zoo gij dat niet vasthoudt: „God heeft dit alles gedaan, opdat deze gemeente in Elberfeld zou verzameld worden, en dat God dezen man zoo lang gedragen heeft in Zijn groot geduld en lankmoedigheid, opdat ook de kinderen en kleinkinderen daartoe zouden komen.

Verstaat het toch, dat de wereld in hare vijandschap niet ophoudt en dat de duivel met grooten toorn omgaat, om deze kleine gemeente, zoo het mogelijk ware, te verslinden. Wat heeft de Heer al niet gedaan in Kapernaüm! Wordt geen Kapernaüm, opdat de Heere ook over u het Wee u! niet uitroep. Blijft veelmeer in het woord, zoekt uwe hulpe bij den Heer Jezus Christus en weest daarvan verzekerd: al hebt gij ook zoovele zonden als haren op uw hoofd – ik was de armste zondaar van allen – Jezus gaat mede en verlaat u niet.

Aan dezen nagel kunnen wij al het onze getroost hangen, en wij zullen ervaren, hoe Hij ons draagt met onzen last.

XVIII. ZIJNE BEGRAFENIS.

KOHLBRUGGE'S tweede gade, geb. Baronesse URSELINA VAN VERSCHUER, was in 1866 van zijne zijde weggenomen in de ouderdom van ruim zeventig jaren.

Met zekeren trots noemde hij haar gaarne zijne „Frau Pastorin”.

Beiden leefden in gelukkige overeenstemming met elkander, daar de een den ander met toegegenheid en hoogachting behandelde en zij trouw saam liefde en leed deelden. Zij was uitmuntend geschikt om met hem het lot der vreemdelingschap te deelen en de bezwaren van een tweeden echt met kloekheid te erkennen en te dragen. De huishouding wist zij vele jaren verstandig en, waar het de omstandigheden vorderden, ook naar haar stand te leiden. Wie haar zoo met de zorgen der huishouding bezig zag, kon nauwelijks in haar de hoog-beschaafde vrouw herkennen, die, zonder veel drukte te maken, zulk een last geheel op zich nam. Zij kon dienen en regeeren nu eens als eene dienaarssse van haar gemaal en van de gemeente, dan weder als meesteres van de pastorie zich gedragen. In eene gemeente, waar zich allen beijveren elkander gelijk te zijn, was het geen gemakkelijke taak harer wijsheid gesteld, ieder het zijne te geven, zonder zich te vernederen of den naaste van zich te vervreemden.

Onder de vele moeilijke omstandigheden in de gemeente wist zij het hoofd altijd omhoog te houden en haar gemaal te ondersteunen, die soms onder zulke zaken gebukt ging.

(Voor dat de vrije gemeente gesticht was, had de Burgemeester, waarschijnlijk op aandringen der predikanten, zich in de zaak gemengd en elke bijeenkomst verboden, niet vermoedende dat hij

straks in K.'s preekstoel een wijkplaats moest zoeken. Doch de Pastorin liet wel het schriftelijk verbod van den Burgemeester tot Zondagnamiddag liggen, en droeg zoo daartoe bij, dat de invloed dezer bijeenkomsten spoedig niet meer tegen te gaan was.)

Zondag aan Zondag, meestal onder groote lichaamszwakte, gelijk zij nauwelijks een gezonde dag gekend heeft, zat zij onder den kansel, als de trouwste toehoorder, en boven allen in staat van dat, wat op en onder den kansel vernomen werd, getuigenis af te leggen en de moeilijkste problemen der schriftverklaring met haar echtgenoot te behandelen.

Nog op haar laatste ziekbed drong zij den talmende gemaal om met Pinksteren het H. Avondmaal te bedienen.

Uit dit huwelijk was maar eene dochter geboren (1836) van zwakke ouders een nog zwakker kind, juist haar vader en op jeugdige leeftijd, maar toch als moeder van drie kinderen gestorven. Zij was in 1861 met Dr. ED. BÖHL gehuwd, en haren man kort daarna naar Weenen¹ gevolgd (1864).

In 1858 was hem zijn veel belovende zoon Jacobus op Solo in Oost-Indië door den dood ontnomen. KOHLBRUGGE hield zich staande, naardien hij zich aan Ps. 118 vastklemde en dezen Psalm in een rij van preeken voor de gemeente verklaarde. Bij andere zware slagen, die hem troffen, wist hij door de studie een wijle tijds de smart te vergeten, waardoor zijn gezondheid zich altijd weder herstelde, tot vreugde en verrassing van bloedverwanten en vrienden.....

Na den dood zijner tweede gade waren hem nog eenige jaren van betrekkelijke rust vergund. Niet, dat rampspoeden, door welke wij in het Rijk van God moeten ingaan, hem gespaard bleven. Hij zelf werd met blindheid bedreigd.

Zijne kinderen werden ongesteld; zijne dochter stierf ook; menig oud vriend, voornamelijk waar-dige gemeenteleden werd hem door den dood ontnomen en zoo ging eigenlijk geen dag zonder nieuwe zorgen voorbij. Eindelijk stond ook zijn levenszon aan hare westelijke kimme. Te midden van zijn beste arbeid werd hij voor de eerste maal op zijn naderend einde opmerkzaam gemaakt.

Toen hij eens in eene vergadering het woord voerde viel hij in zwijm, doch kwam spoedig weer bij. Echter was dat de voorbode van zijn aanbrekend stervensuur.

---

1 Door deze scheiding, voor de moeder bij voortduring pijnlijk, werd iets groots tot stand gebracht. De Geref. kerk van Oostenrijk, 112000 zielen sterk, was juist een tijdperk van nieuwe ontwikkeling ingetreden, welke haar door het „Protestanten-patent” van 8 April 1861 mogelijk was gemaakt, en op de eerste „Generalsynode” 1864, wachtte haar de oplossing van moeilijke vraagstukken.

Voor den schoonzoon van Ds. KOHLBRUGGE, toen juist als professor in de Geref. Dogmatiek benoemd, was de taak weggelegd, in de belangen der overblijfselen eener roemrijke martelaarskerk doeltreffend in te grijpen. Op verscheidene „Generalsynoden”, voornamelijk van uit den hem geopenden leerstoel aan de Faculteit, is het Dr. BÖHL, mogen gelukken, van lieverlede invloed bij de Geref. kerk van dit zijn nieuw vaderland te verkrijgen.

Trouwe mannen stonden hem daarbij terzijde en hielpen op de 3de „Generalsynode” eene Agenda vervaardigen, welke een sieraad dezer kerk kan worden, naardien zij tucht en orde, gebed en gebod de tegenstrevige oplegt.

Pastor KOHLBRUGGE gevoelde zich al spoedig gedrongen zelf, begeleid door zijn onvermoeide en voor zijne geloofsgenooten allesoverhebbende kerkmeester D. V. D. HEYDT, deze plaatsen te bezoeken, waar een nieuw morgen-rood begon te gloren.

In den herfst van 1864 reisde hij door Bohemen, uitgenoodigd door de Boheemsche predikanten, die onder den invloed der eerste „Generalsynode” stonden. Hij nam van hier niet alleen onuitwisbare indrukken mede, maar liet ook tevens zulke achter.

Gelijk hij steeds naar het woord: „Geven is zaliger dan ontvangen” (nemen) handelde, zoo gaf hij ook hier meer, dan hij nam.

Ook bereikten eenige stralen van het in Oostenrijk reeds schijnende licht Hongarije en Zevenburgen waar zelfs twee miljoen Gereformeerden nog naar het morgenrood wachten.

Dat alles was slechts een klein begin, 't welk Pastor KOHLBRUGGE echter zeer hoog schatte, en terwille waarvan hij zich kloekmoedig zelfs van zijne geliefde dochter en hare kinderen liet scheiden. Hij was overtuigd, dat hij hier zaaien moest, waar echter anderen hem vervangen en maaien zouden.

Hij moest met het leven afrekenen, dat nog zoo vel eischen hem stelde.

Natuurlijk dat hem onder deze omstandigheden het scheiden moeilijk viel. Van lieverlede verloren de wortels, met welke hij aan deze aarde verbonden was, hare hechtheid en voedingskracht.

Een langdurige ongesteldheid moest daartoe dienen. Het was hem nog vergund, toen hij maar een paar malen meer voor de gemeente zou optreden, het huwelijk van zijn schoonzoon met zijn nicht, JACQUELINE VAN VERSCHUER, in te zegenen. Den 29sten November preekte hij over Ps. 28:7.: doch voor de laatste maal. Ook bezocht hij nog een kranke van de hem bevriende familie RITTERSHAUS. Het was zijn laatste bezoek.

Zijn schoondochter had het voorrecht hem met liefde eenige maanden te verplegen, tot zij zelve kort voor zijn dood, van krachten uitgeput, hem niet meer bij kon staan.

Wegens den grooten afstand konden zijne andere kinderen niet aan zijn ziekbed toeven om daar zijn wil en zijne laatste woorden te vernemen. Ofschoon hij lichamelijk niet veel leed, toch was de zwakte zoo spoedig toegenomen, dat niemand, behalve zijn verpleegster, hem meer mocht bezoeken.

Den 5^{den} Maart 1875 ontsliep hij des morgens zacht en zonder smart in de armen van zijn trouwen opvolger, pastor J. KÜNZLI. Over zijn verbleekt aangezicht lag de vrede als 't ware verspreid. Veel was om zijn herstel gebeden, gestreden, geleden; doch de Almachtige had het anders gewild.

Pijlsnel vloog deze tijding door de gemeente. Men zag elkander diep bewogen en verslagen aan; menigeen kon het verlies niet onder woorden brengen.

Vooraf zijn zoo stil heengaan wekte in vele harten droefenis. „Wij hebben zijn einde niet mogen zien, ach! dat is het juist waarover wij treuren”, zoo hoorde men klagen.

„Wij hadden zoo gaarne zijn arbeid op eene andere wijze zien eindigen, en nu is hij heengegaan, zoo stil, wij weten nauwelijks hoe!” „Had hij nog eenige woorden tot de gemeente mogen spreken, als Mozes en de aartsvader Jakob, en gelijk zoo menig ander getuige der waarheid”, ach, neen.

„Ja,” zegt KÜNTZLI, „ik heb ook zoo gedacht, maar ik heb Gods Woord geraadpleegd, om te zien, hoe toch de profeten, die mannen Gods, heengegaan zijn. Ik heb in de profetische boeken gezocht, doch tevergeefs zelfs niet van één profeet een enkele aanduiding, hoe God hem weggenomen heeft, gevonden.

Van Daniël alleen lees ik, dat het woord tot hem kwam: „Ga heen, tot het einde komt, en rust, dat gij opstaat in uw heil aan het einde der dagen” (Dan. 12:13 L. V.). Van hun heengaan weten wij niets, maar hun getuigenis is gebleven, hun geschriften zijn gebleven als een bron van troost en heil voor vele geslachten tot op den huidigen dag, en zullen blijven, zoolang er nog een volk is, dat naar den Heere vraagt, en eene ziel, die het te doen is om Gods gerechtigheid en eer.

Ik lees van een Samuel dat hij oud werd en stierf, dat gansch Israël leed om hem droeg, ja, zelfs zij, die bij zijn leven weinig naar zijn woord hadden geluisterd. Het geschiedde in een tijd, toen hij oogenschijnlijk het tegendeel zag, wat zijn wensch en verlangen was. David als een vreemdeling en verbanning rondwalende in de woestijn, en Saul, die van God verworpen was, steeds op den troon. Zoo ging Samuel heen. Ik lees ook van Elisa: „Elisa nu was krank geweest van zijne krankheid, van welke hij stierf”.

„Maar Elia, zult u zeggen, voer op een vurige wagen ten hemel!” Zeker, maar dit heeft maar één man gezien. De gemeente toch kon het niet gelooven, dat hij van hen weggenomen was, dat zij hem niet meer zouden zien.

Niet, alsof het hen onverwachts overkomen was, integendeel, zij wisten het en hadden zelfs tot Elisa gezegd: „Weet gij, dat de Heere heden uwen heer van uw hoofd wegnemen zal?” Maar zoo ..... zonder een woord van afscheid, van zegen, zonder een bijzonder woord van vermaning tot hen te richten, dat hadden zij niet gedacht, en zoo zochten zij hem dan drie dagen te vergeefs. De Heere had hem opgeroepen.

Zullen wij nu met den Heere richten en Hem voorschrijven, hoe Hij het had moeten doen? hoe Hij den moeden pelgrim en strijder had moeten voeren tot zijne rust en heerlijkheid?

Doch gij zult nog gaarne eenige woorden hooren, die hij onder groote zwakheid in zijne laatste dagen stamelde. Wij dachten het niet, en hij dacht het zelf ook niet, dat het voor de laatste maal was, toen hij voor drie maanden in ons midden den Bijbel opsloeg en ons voorlas Psalm 28:7-9, waarvan de laatste woorden luiden: „Verlos uw volk en zegen uw erve, en weid hen en verhef hen tot in eeuwigheid.” Nadat hij toen in groote zwakheid des lichaams over deze woorden tot ons gesproken had, doopte hij nog de kindertjes, de volgende dag overhoorde hij nog met groote moeite de knapen den Catechismus. Des Dinsdags kwam hij nog bij de meisjes, doch zag even in de zaal en ging weder heen. Nog eenmaal bezocht hij een stervende, doch dit was zijn laatste gang. Toen ontzonken hem de krachten. Uitgeput lag hij daar, vol verlangen naar rust en stilte; doch niet zonder hoop op spoedige herstelling, zoo hem voor een wijle geheel rust gegund werd. De Heere echter gaf hem rust op een andere wijze, en heeft het verlangen zijner ziel beter en heerlijker vervuld, dan hij zich voorstelde. De zwakheid nam toe, en ofschoon het ons niet vergund was, uit de volheid zijns harten woorden van vermaning troost en van afscheid te hooren, toch hebben wij veel mogen afluisteren, en zoo mogen vernemen, wat in zijne ziel plaatsvond.

Ik hoorde eens, hoe hij met kracht uitriep: „Mijne lieve, mijne trouwe gemeente!”

Dan zeide hij: „De Heidelberger! – De eenvoudige Heidelberger! houdt daaraan vast, kinderen! Gij kunt van zelf niet ééne waarheid verstaan; doch het is alles vervat in het eene woord van den Catechismus, zooals ik het u geleerd heb.” Daaraan hield hij ook zichzelf in zijnen nood, gelijk hij het eenmaal met klem van toon uitriep: „Ik geloof in den H. Geest! – eene heilige algemeene, Christelijke kerk!” En gevoelde hij, hoe ellendig de mensch is dan riep hij uit: „Ach ja, ach ja! wat is toch de mensch! een dor geraamte! Wat is het toch, dat de mensch wil, wat de mensch denkt, wat de mensch doet!”

Op een anderen keer, toen hij zich tegen de aanvechtingen des boozen aan het Woord des Heeren vastklemde, zei hij het 249ste lied op, waarvan het eerste vers aldus begint:

So hab' ich nun den Fels erreicht,
Worauf mein matter Glaube ruht;
Ein Fels, der keinen Stürmen weicht,
Ein Fels, an dem die wilde Fluth,
Und wär's die ganze Macht der Höllen,

Zoover kwam hij, maar nu kon hij de andere woorden niet vinden, hij zocht en zocht en bad smeekend er om. Toen werden ze hem door een trouwen mond verder voorgezegd:

Entkräftet musz zurücke prellen,
Schlieszt mich in seine Ritzen ein.
Mein Herz verbanne Furcht und Grauen:
Auf diesen Felsen kannst du trauen

Hier wirst du ewig sicher sein.”

„Dank, dank! duizendmaal, duizendmaal dank er voor!” zoo riep hij nu verlicht en vrolijk uit.

Dan weder was Ps. 130 in zijn hart en men hoorde de woorden: „Uit diepe nood schrei ik tot u! Ach God, groote Ontfermer, ontferm u mijner.” En: „verschrikkelijke twijfel! – geen reden! geen reden! Moeilijk vast te houden!”

Doch de Heere was hem nabij en troostte hem met Zijn Woord, zoodat hij uitriep: „De Zone Gods is het, die mij verlost en gekocht heeft! Ik heb niets te zeggen.” En: „God alles! de trouwe God! In den Naam van Jezus is vergeving van zonden! Dat is toch eenvoudig?” Dan weder: „De troost der vergeving van zonden is toch een zekere steun! en dat is ook genoeg!” En: „Mijn Heiland leeft, het kan ja, niet lang meer duren dan is Hij er. Ik hoop op den levenden God!” .....

In de laatste dagen werd het verlangen steeds sterker, om uit deze ellende verlost te worden, en zoo sprak hij: „Hoe zoet is mij het sterven!” en: „Dat weet ik dat ik in Gods hand gereed gemaakt ben!” en opnieuw: „Een groote feest- en jubeldag!”

En nu, vraagt KÜNZLI, is niet zijn einde geweest als zijn geheele wandel, daar het altijd zijn gewoonte was in de gewichtigste oogenblikken in de stilte, in de verborgenheid voor zijnen God zich terug te trekken? Dit woord was het, wat hem altijd bewoog: „Alle vleesch is als gras, en zijne heerlijkheid als een bloem van het veld; het gras is verdord en de bloem afgevallen, maar het Woord mijns Gods blijft tot in eeuwigheid;” de erkentenis: „De mensch is niets, maar de Heere is een trouwe God, Hij laat niet varen de werken zijner handen.” Dat heeft hij ervaren, gelijk hij het geloofd en er op gehoopt heeft, en zoo spreken wij het dan uit: „hij heeft den goeden strijd gestreden, hij heeft den loop geëindigd, heeft het geloof behouden. Voorts is hem weggelegd de kroon der rechtvaardigheid, welke hem de Heere, de Rechtvaardige Rechter, in dien dag geven zal; en niet alleen hem, maar ook allen, die Zijne verschijning liefgehad hebben.” Wij treuren en zullen treuren, doch tevens ons met hem verheugen, nu hij ingegaan is in de heerlijkheid des Heeren en verzameld is met de 144000, onder welke zoo velen, die door zijne getuigenis het woord des levens vernomen hebben en het Lam toegebracht zijn, die het hem door Gods genade danken, dat ook zij staan voor den troon Gods en des Lams.

Dikwijls was hij gedurende zijne ziekte in zijne dromen bij zijne gemeente, onder haar Psalmgezang, en als hij dan de oogen opende, sprak hij met vurig verlangen zijn wensch uit, of het hem weder zou vergund worden, met haar in het loflied te mogen instemmen.

Maar het mocht niet gebeuren. Hij ontsliep zoo kalm, zacht en rustig, dat men zich geen kalmer, rustiger en zachter inslapen kan voorstellen.

Toen de lijkstatie op het kerkhof aankwam, droegen tien predikanten, leerlingen van den ontslapene, de rijk met bloemen versierde kist, terwijl de om het graf verzamelde gemeente den 116^{den} psalm zong.

„Door den dood tot het levenslicht”, zoo sprak de hulpprediker KÜNTZLI, is de ontslapen dierbare Dr. H. F. KOHLBRUGGE, tot heden onze herder en leeraar, in de hand des Opperherders gevoerd.

Van blijdschap straalt nu zijn oog voor de troon Gods en des Lams, naardien hij ziet, wat hij hier beneden op grond van Gods woord geloofd heeft tegen alle tegenspraak en aanvechting in. De trouwe Vaderhand heeft hem in het land der levenden gebracht, waar alle tranen van de oogen worden afgewischt, waar de dood niet meer is, noch leed, noch geschrei, noch smart; want de eerste dingen

zijn voorbij; hij wandelt thans in het licht voor het aangezicht Desgenen, dien hij tevoren zoo dikwijls in menigen bangen nacht gezocht heeft.

Als een moede, vervolgd en miskende, vreemdeling is hij vóór bijna 29 jaren, uitgeteerd door hevig lijden, in dit dal, in deze stad gekomen, opdat hij door Gods Almachtige hand hier tot een rijk gezegende boom zou geplant worden. Wonderbaar had de Heere hem voorbereid en toegerust. Begeaafd met den schoonsten, heerlijksten aanleg des Geestes groeide de jongeling op, gloeiende voor al het verhevene en edele; maar nog iets beters zou zijn deel worden, de kennis Gods door Jezus Christus; en daar de Heere zich aan hem in Zijne genade openbaarde, achtte hij alle voorrechten des vleesches voor schade, opdat hij Christus zou gewinnen. Een rijke bron van levend water vloeide vanuit zijn hart over zijne lippen. De dorstigen dronken en werden verkwikt. Maar Gods raad is niet des menschen raad. Om de getuigenis van Christus werd hij miskend, verworpen, vervolgd. Het eene lijden volgde op het andere, de ene rampspoed op den anderen.

Wat hij geleerd, en door Gods genade verkregen had, dat alles moest hij nog dieper, nog vollediger leeren. Een rijke schat der openbaring Gods moest hij als in zijn hart wegsluiten, terwijl hij door de liefde van Christus gedrongen werd datgene, wat hem uit genade verleend was, aan alle armen en ellendigen mede te deelen en hen te troosten met den troost, dien hij zelf van God ontvangen had. Slechts enkelen viel dit te beurt – hem in hooge mate. Hij echter dacht, dat hij zijne jaren tevergeefs doorbracht, en dat zijn arbeid en zijne moeite verloren waren. Doch de Heere nam hem bij de hand en langs wonderlijke wegen voerde Hij hem hier heen. Had Hij den herder toegerust, Hij had ook een kudde voor die herder bereid – een volk, dat naar gerechtigheid hongerde en dorstte, een volk, welk het om God te doen is, dat den Heere verbeidde onder bang en lang wachten, – schapen, die verstrooid waren, en dwalende langs verschillende wegen. Zij wachtte ook niet te vergeefs. De Heere bracht het op zulk eene wijze toebereide volk tot den door Hem toegerusten herder. Hij verzamelde de verstrooiden door het goede Woord Gods, en sedert dien tijd vloeide de stroom des levenden waters milder en milder voort.

Wat als een mosterdzaadje gezaaid was, wies op tot een boom, met breede schaduw. Het Woord, dat hem hier gegeven werd te verkondigen, vloeide als een stroom van zegen naar het steeds door hem zoo innig geliefde geboorteland terug, het dierbare Holland, gelijk het altijd zijne vreugde was, met liefde haat te vergelden, met weldoen vervolging, – en hoe blijde was hij, als er leven in de doodsbeenderen kwam!

Er vloeide een rijke, geestelijke zegen door Duitschland, Bohemen, Hongarije, Zwitserland, Frankrijk, Engeland, Schotland, ja, zelfs over de Oceaan heen. Onder ons, de gemeente, verkeerde hij als een door God gezalfde Leeraar, die uit de kennis der geheele diepte des menschelijken verderf en uit de kennis der rijke volheid der eeuwige barmhartigheid Gods, hem uit genade gegeven het woord voortbracht, dat nuttig is tot leering, bestraffing, verbetering, tuchtiging in de gerechtigheid, dat een mensch Gods volmaakt zij, tot alle goed werk toegerust. Met welk eene heilige toewijding bediende hij de heilige Sacramenten!

Als een herder, die de hem toevertrouwde schapen, als door Christus bloed gekocht, beschouwde, wandelde hij onder ons, hij, die met al hunne gebreken bekend was en ze liefderijk op zijn priesterlijk harte droeg, en niet ophield voor hen, voor de gemeente in haar geheel, als voor de zielen in 't bijzonder, gebed en smeeking te offeren met tranen en verzuchtingen. Hoe liefderijk was hij, de eerwaarde grijsaard, voor de kinderen – als hij zelf kind onder hen werd, terwijl hij hun van het kindje Jezus vertelde. Zoo was hij onder ons een raadsman den radeloozen, een trooster de bedrukten, een zegen ook in breeder kring der geheele stad van Elberfeld. Zijn woord bereikte het oor des

konings, en zoo was de eens door zoovelen verachte, thans zeer geëerd, de versmaadde, naast de vorsten van zijns volks gezet, voor onze oogen een teeken en een wonder in de hand des Heeren, van Wien getuigd wordt: „Hij geeft genade en eere.”

Doch de tijd brak aan, dat de Heere voor den vermoeiden arbeider het feestuur liet slaan.

Uitgeput door zelfverloochening en zelfopoffering bezweek hij. Naar rust, naar rust alleen verlangde hij hijgend, en de eeuwige rust viel hem ten deel. Ik heb hem op zijn sterfbed gadeslagen – stil en onderworpen was hij, als een kind in de armen zijns vaders, zich voedend met den troost der vergeving der zonden, hiervan verzekerd, dat zijn Verlosser leeft. Zijn sterven was als zijn leven: eenvoudig hield hij zich aan Gods Woord; – daarin lag zijne kracht. Hij arbeidde den Heere en werd niet beschaamd. Wat moet het voor onzen dierbaren herder, voor onzen geliefden vader in den Heere, geweest zijn dien laatsten Vrijdag-morgen, toen zijne oogen voor dit leven zich sloten en zich openden in eene eeuwige heerlijkheid voor de troon Gods en des Lams, waar de schare der uitverkorenen het eeuwige loflied zingt voor het Lam, dat geslacht is, – en onder de schare, die alzoo zingen, er zoo velen vond, die door zijn dienst het Woord des levens ontvangen hebben en het Lam zijn toegebracht, – de dierbare gaden, zijne eerste en zijne tweede, de deelgenooten in zijn bitter lijden, de vooruitgereisde kinderen en kindskinderen en zoo velen, wier lichamen hier rusten onder deze zerken, een zalige opstanding verbeidende.

Laten wij toch bij al onze droefenis niet treuren als zij, die geene hoop hebben. Staan wij hier als wezen, zoo willen wij ons toch in den Heere verheugen, dat hij, onze vader, waardig geacht is in te gaan in de heerlijkheid des Heeren, Wien hij getrouw heeft gediend, en wij willen opzien tot den Heere, Die leeft en niet sterft. Is de ontslapene onzer oogen onttrokken, zoodat hij niet meer onder ons wandelt, een legaat heeft hij ons vermaakt, dat is het woord des levenden Gods, dat hij ons gepredikt, dat hij ons rijkelijk en menigvuldig gebracht heeft, – dat is het sprekende voorbeeld zijns geloofs, zijns geheelen wandels onder ons, waardoor hij blijvend voor ons staat. Gods Woord was zijn licht in den donkersten nacht, zijn troost in de diepste droefheid, in alle armoede en ellende de grootste schat, om 't welk hij alles gewillig prijs gaf.

Dit woord te brengen aan hen, die daarin alleen hun leven zullen vinden, dat was zijn leven, dat heeft hem onder ons staande gehouden. In onze harten heeft hij die rijke schat gelegd. Zal deze als in een zweetdoek begraven zijn, of gebracht worden op de markt des levens? De Heere schenke ons genade deze erfenis geheel naar waarde te schatten, – u vooral, dierbare vriend, Professor BÖHL, gij, die tot in uwe ziel geroerd hier bij deze grafzerk staat, aan onze eigen smarten weten wij het hoeveel gij in den ontslapene verliest! Gij zijt geroepen bedienaren des Woords te vormen. Dat gij nu dit kostbare erfgoed van uwen zaligen schoonvader, dat hij u niet alleen in zijne geschriften en leerredenen, maar op bijzonder intieme en trouwe wijze achtergelaten heeft, verder brengt als een rijke zegen, en zelf daarin uw steun, uw troost, uw licht vindt! 's Heeren genade geve ons, dierbare broeders, gij, die met mij dezelfden dienst des Woords ontvangen hebt, dat wij dezen schat met trouwe handen uitdeelen naardat 's Heeren hand een iegelijk van ons te doen geeft. Zijne genade geve u, gij oudsten der gemeente, die het hooge voorrecht genoten hebt, in vereeniging met den ontslapene de gemeente te leiden, dezen schat in waarde te houden. Met welk eene wijsheid heeft hij onder u verkeerd met zijn raad, met zijn geest in de genade des Heeren! Blijft zijner gedachtig, opdat gij uw ambt in denzelfden herdersgeest vervult, die niet zichzelf zoekt, niet eigen eer en eigen voordeel, maar het welzijn, alleen het welzijn der kudde, die niet omver wil halen, maar opbouwen, behouden en bewaren, wat God geschapen heeft.

Denkt daaraan, lieve broeders diakenen! dat onze zalige Leeraar u een rijken God heeft doen kennen, Die Zijne hand opendoet en mildelijk geeft, opdat ook gij mild zijt in 't geven, in alle wijsheid en kloekheid. En gij, dierbare gemeente! – de Heere geve u in Zijne genade, dit erfgoed uws Leeraars te bewaren. Twee gemeenten zie ik te dezer plaatse. De een is de nu ontslapen herder voorgedaan. Zij rust hier beneden in deze aarde, en tegelijk triompheert zij daarboven. De andere staat grootendeels hier. De arbeid, de moeite, de zorg, het gebed van onzen dierbaren herder was dag aan dag, dat ook gij, groot en klein, oud en jong, eens moogt verzameld worden tot die schare, die daarboven om de troon des Lams staat.

Zal hij u wedervinden als zijn kroon en zijn roem in dien dag? Houdt het Woord des Heeren in waarde! Houdt het vast als uw eenige schat! Ik roep het u toe, volwassenen en ouden van dagen! gij, die menigvuldig de waarheid van dit woord ervaren hebt: „Werpt uw vertrouwen niet weg, 't welk eene groute beloning vindt!” Ik roep het u toe, jonge lieden, opkomend geslacht! „Hebt de wereld niet lief, noch wat in de wereld is! de wereld vergaat met haren lust, wie echter den wil Gods doet, blijft eeuwig. Alles wat in de wereld is, is niet van den Vader!” Ik roep het u toe, kinderen, hier verzameld: – tot Jezus, den kindervriend, heeft onze waarde Leeraar u gebracht, – kindekens blijft bij Hem! Amen.

Hierop werd het vers gezongen dat in zijn laatste dagen de ontslapen herder en Leeraar tot steun en troost geweest was. Lied 249 vers 1.

Zoo mag ik dan de rots bereiken,
Waarop mijn zwak vertrouwen ziet;
Zij, die voor geen storm zal wijken,
Die zelfs de stortzee weerstand biedt.
En mocht de hel haar macht verheffen,
Niet haar, zichzelf zal zij treffen
Zij is de plaats, waar redding beidt.
Mijn ziel, verban nu vrees en rouwe,
Op haar alleen kunt gij vertrouwen,
Zij blijft uw rots in eeuwigheid.

Nu hield de eerste hulpprediker, Dr. R. WOLFENSBERGER van Zollikon een toespraak met de volgende woorden:

Geliefde Gemeente in den Heer Jezus Christus!

Tot de menigvuldige en veelzijdige genade Gods, welke aan dezen man Gods, dezen getrouwen knecht des Heeren, dezen buitengewonen gezant des hemelschen Konings, dezen man van apostolischen, profetischen geest, openlijk en door hem ons toegediend werd, behoort ook dat hij het Woord en de leer, gelijk de apostel vermaant, getrouwe mannen toevertrouwd heeft, die geschikt zijn ook anderen te leeren en de geheimenis des geloofs te bewaren en mede te deelen, dat hij jongelingen en jonge mannen getrokken heeft tot den dienst des Woords, opdat zij werkelijk zijn, wat hun naam beteekent: Verbi Divini Ministri, dienaars namelijk, niet *heeren*, maar *dienaars* des Goddelijken Woords.

Daar deze mond der goede leer, der heilzame onderwijzing zwijgt, daar deze tot den heiligen dienst des heiligen Woords, geheiligde lippen gesloten zijn, zoo betaamt het ons te betuigen, wat hij voor de dienaars des Woords geweest is, het luide te verkondigen, niet om menschen te prijzen,

maar om God te verheerlijken, wat immers zoo geheel de roeping en het leven des ontslapenen was. In eere gehouden heeft hij steeds de leuze: „Alle vleesch is als gras; maar des Heeren Woord blijft in eeuwigheid.”

Dat is toch ook onze troost en steun in onze diepe smart over het groote verlies: ons blijft het Woord, het Woord onzes Gods, dat Hij door Zijn uitverkoren werktuig ons heeft gegeven.

Op twee dingen mag ik nu wijzen, op de zaak door de zalig afgestorven dienaar des heiligen Evangelies in 't leven geroepen, en op de wijze, waarop zij haar beslag gekregen heeft.

Toen door allerlei tegenstand, door nood en dood heen, Gods genade en trouwe hier eene gemeente verzameld had, verhieven zich van buiten de spot en van binnen de vrees, dat op de duur aan dienaren des Woords gebrek kon komen, omdat haar bestaan slechts op één man rustte (an zwei Augen hange). Gelukkig, dat de gemeente aan twee oogen gehangen heeft en hangt, n. l. aan de oogen des levenden Gods! Diens oogen gaan door alle landen. De Heere weet Zijn man te vinden. Zijne oogen hebben in alle landen jongelingen en jonge mannen gevonden, wien Hij den dienst des Evangelies wilde toevertrouwen. Hij wist hen te vinden en te leiden; Hij weet ze nog te dragen, te bewaren en te bewaken. Daarmede ging en gaat het in den geloove; er werd niets gezien, maar zijn oogen waken, het kwam van gelooven tot aanschouwen.

In de eerste jaren van het bestaan der gemeente werd, overeenkomstig de behoefte, een uitstekend jeugdig geleerde, de zalige Licentiaat en privaot docent MEIER, ter hulpe geroepen; doch op den dag, dat hij zijn ambt zou aanvaarden, moest zijn trouwe vriend, wijlen professor WICHELHAUS, wiens waardige gade hier nog maar korten tijd naast haar echtgenoot rust, der verzamelde gemeente de tijding van zijn sterven overbrengen. Er volgde een reeks van jongelingen uit het moederland der Reformatie, eerst uit Zwitserland, dan uit Duitschland en eindelijk uit Holland, Bohemen, Moravië en Hongarijë en ten laatste uit de gemeente zelf.

Zoo vormde zich een groote schare, waarvan eenigen hier zijn verzameld om den dierbaren leeraar ten grave te dragen; zij weenen, doch prijzen tevens God den Heere voor datgene, wat de ontslapene voor ons geweest is en aan ons gedaan heeft. Geen gebrek heeft de gemeente geleden, niet een enkele maal zelfs, altijd had zij overvloed. Tot in hoogen ouderdom is de profeet des Heeren voor de gemeente bewaard gebleven, en de rede zijns monds was en bleef een onuitputtelijke bron die door, in en over de tijden der volgende geslachten vloeit in 't eeuwige leven. Bovendien was hij van eene schare omgeven, zoodat hij kon vragen: „Van waar komen mij deze?” Sommigen van hen mochten korteren of langeren tijd als helpers hem ter zijde staan, aan zijne hand gaan en opleiding ontvangen tot den heiligen, verheven, zwaren, heerlijken en zaligen dienst; anderen staan buiten in den lande deels in den dienst des Woords in de gemeenten, deels in een kerkelijk ambt, deels ook met theol. waardigheden gesierd en werkzaam om predikers te vormen. Zij allen zijn deelgenooten en verbreiders der schatten, welke God de Heere door den ontslapene hun toevertrouwd heeft. – De meesten leven en werken nog en getuigen van Gods gerechtigheid en genade, van Zijn heil en Zijn Woord; sommigen echter zijn al ontslapen.

Wanneer wij nu dit begin, dezen voortgang en dit einde overzien, zoo kunnen, zoo mogen, zoo moeten wij te midden der smart vol vreugde danken. Welk eene smart was het voor hem, welk een genot en welk eene geruststelling gaf het hem! Hoe verrassend heeft God ook hier Zijne getrouwheid doen blijken!

Hoe treffend zijn de beloften hierin vervuld, dat het hem vergund was, het Woord en de leer over te geven, aan handen, welke de Opperherder en Koning Zijns volks tot hem bracht. Boven bidden

en denken is hem geschied en het woord vervuld, dat hij eens voor de gemeente uitsprak, toen hij een hulpprediker tot haar had gebracht: „Nu kan ik rustig zijn, – de gemeente heeft het Woord.” De krans van dienaars des Woords is ook een steen in de kroon, die de ontslapene nu voor Gods troon nederlegt.

Daarom loven, danken en prijzen wij nu den grooten God, de Almachtigen Ontfermer, die trouwe houdt tot in eeuwigheid en nooit de werken Zijner handen varen laat. Zulk doen Gods verheft en sterkt ons zeer, waar wij hier onder diepe smart in het graf staren.

Hoe is het toch gebeurd? hoe is het gekomen?

Bewonderen wij vooreerst hoe het geschied is. Maar de tijd laat niet toe dit alles te verhalen. Hoeveel hebt niet gij te zeggen van de onnaspeurlijke wegen der voorzienigheid Gods, een ieder op zijne plaats en op zijne wijze. Doch bij allen komt het hierop neder, dat God de Heere regeert met almacht en genade, met wonderbare wijsheid.

Ieder stemt het van harte toe en zingt het met tranen:

„O Gott, Du wolltest stets mich lehren
Von meiner Jugend auf,
Da lenktest meinen Lauf?
So lang ich lebe, will ich ehren
Mit dankbarem Gemüthe
Die Wunder Deiner Güte.”

Met dank en aanbedding zien wij terug op zulke wegen en leidingen van Gods goede hand over ons en bewonderen de rijkdom Zijner goedheid en barmhartigheid macht en trouwe.

Maar zooveel over de uiterlijke leiding; nu echter nog een woord over de innerlijke wegen. Hoe dat geschiedde, vraagt en zegt dit uzelf. De wegen zijn vele, maar de hoofdweg zelve is maar één.

Allereerst leerden wij, dat de weg der waarheid door het hart gaat, niet door het hoofd, en dat het Woord Gods wijs maakt tot zaligheid, de menschelijke wijsheid echter hoofd en hart leeg laat.

Dan mochten wij het ervaren, dat de Heere de vermoeide zielen verkwikt, de beladene rust geeft. Wij vonden niet slechts onovertrefbaar onderwijs, maar ook verkwikking. Wij belijden, dat het niet een ledig woord in ons, maar dat het ons leven is. Menschelijke wijsheid doet dwalen, en doet ten slotte versmachten; Gods Woord, de eenige wijsheid, brengt terecht en geeft verzadiging. Ten laatste erkent men van God juist zooveel als men van Zijne genade ervaart. Het Woord, het eenige genademiddel, wordt ons op den weg der ervaring ontsloten in de heerlijkheid der genade en waarheid. Dat dit woord enkel genade en het levenswoord is, dat leerden wij verstaan, naarmate wij meer inzicht verkregen in de heilige Wet, dat zij geestelijk is, maar wij vleschelijk zijn. Waar in de Duitse landen, om van Zwitserland en Holland niet te spreken, wordt op de hooge scholen onderwezen en geleerd wat in waarheid Wet en Evangelie is?

Hier hoorden wij het van een theoloog, schriftgeleerde en prediker op geheel eenige wijze.

Hier was de geref. leus: „Alleen de Schrift, alleen het geloof!” of te zamen: „Alleen de genade!” geen bloote leerregel, geen dood hoofdbeginsel, maar levenswaarheid.

Wij werden in het grondig verstaan van het Woord der heilige Schrift en der heilzame leer ingeleid. Daarvan zou veel te zeggen zijn; ik kan het niet verder uitspreken, ik moet mij beperken. In den onvergetelijken vaderlijken Leeraar merkten wij allereerst een diepen eerbied en heilige vrees

voor het Woord Gods der H. Schrift op, waaraan hij zich ootmoedig en geheel onderwierp, terwijl de meesters in Israël het tegendeel doen. Wij bespeurden in hem op grond daarvan een vast vertrouwen en blijde zekerheid in de dingen Gods en des heils, terwijl bijna overal twijfel en onzekerheid heerschen. Dit ontwaarden wij, als een bewijs des geestes en der kracht, vol leven in eene geheiligde, liefdevolle, hartenwinnende persoonlijkheid; waarbij wij dit eene nog moeten voegen, de bewonderenswaardige wijsheid des geestes, en die groote liefde en dat geduld, waarmede hij alles verdroeg. Die wijsheid openbaarde zich vooral in den omgang met de a. s. bedienaars des Woords.

Stelt nu, geliefden in den Heere, een ieder zichzelf bij het graf van den dierbaren herder en Leeraar voor zich de vraag: „Wat is hij door Gods genade voor mij geweest, en in welke betrekking stond ik tot hem?” – Wat mij betreft, zoo heb ik – zoo ik er dit nog mag bijvoegen – reden tot roemen en mijn dank te betuigen, hoe vóór 25 jaren mij zijne verklaring van Joh. 3:16 getroffen en voor altijd aangegrepen heeft. Voor de eerste maal zond ik hem in een briefje een nieuwjaarsgroet op het nieuwjaar van 1875, niet slechts om mijne innige deelname aan zijn lijden en zijne eenzaamheid in de stille kamer te betuigen, maar hoofdzakelijk om hem mijn dank te brengen, dat het God den Heere behaagde, mij door hem Zijn Woord te openen en mij deelgenoot te maken aan het Evangelie des Heeren Jezus Christus. Zoo kunnen wij dan ook aan zijn graf niet anders dan vervuld van vreugde danken; – danken den eeuwig getrouwen Verbonds-God voor zijne innerlijke en uiterlijke leidingen, voor alles, wat Hij ons door Zijn getrouwen knecht in genade gegeven heeft; – danken den dierbaren leeraar voor alles, wat hij voor ons en hoe hij ten opzichte van ons geweest is; – danken eindelijk ook de gemeente, waarin wij verkeerd hebben en die ons steeds haar liefde betoond heeft. Ik besluit met het woord, waarmede de gestorvene mij vóór 20 jaren van zich deed gaan: „En zoo wij elkaar hier beneden niet wederzien, zoo zij ons deze avond als het Alpenglören!”

Ja, leven komt voort ook uit dezen dood, en op den nacht volgt een eeuwig morgenrood! Amen.

Daarop werd de kist niet het aardsche omhulsel in het graf neêrgelaten. De aanwezige leerlingen van den ontslapene, die het predikambt bekleeden, traden toe en ieder wierp, terwijl hij een woord Gods uitsprak een handvol aarde in het graf.

Ds. HÜBER van Hüttlingen sprak: „De leeraars zullen blinken als de glans des hemels, en die er velen rechtvaardigen, als de sterren eeuwig en altoos.”

Ds. LOCHER van Zelhem: „De Heere heeft een welgevallen aan zijn volk, Hij helpt de ellendigen heerlijk.”

Ds. JOHNER van Munster (Cant. Bern.): „De dood zijner heiligen is kostbaar voor den Heere.”

Dr. ZAHN van Halle: „Ik heb den goeden strijd gestreden, ik heb den loop geëindigd, ik heb het geloof behouden. Voorts is mij weggelegd de kroon der gerechtigheid, die mij de Heere, de rechtvaardige Rechter, in dien dag geven zal, maar niet alleen mij, maar allen, die Zijne verschijning liefgehad hebben.”

Ds. LOCHER van Garderen: „Doch ik weet, dat mijn Verlosser leeft, en Hij zal mij hierna uit het graf opwekken.”

Ds. EYKMAN van Hengelo: „Alle vleesch is als gras, en alle heerlijkheid der menschen is een bloem des velds. Het gras is verdord en de bloem afgevallen; maar het Woord 's Heeren blijft in eeuwigheid.”

Ds. LÜTTGE van Nederhorst-den-Berg „Bergen zullen wijken en heuvelen wankelen, doch Mijne genade zal van u niet wijken en het verbond Mijns vredes zal niet wankelen, spreekt de Heere, de Ontfermer.”

LANGE (Hulpprediker) van Hinte: „ik ellendig mensch, wie zal mij verlossen van het lichaam dezès doods? ik dank God, door Jezus Christus, onzen Heere.”

Terwijl de kist met aarde bedekt werd, zong men het lied, dat de ontslapene zelf genoemd had om bij zijn graf te zingen:

De Christus is mijn leven,
En 't sterven mij gewin,
Hem heb ik mij gegeven
Met vrede treed ik in:

Met vreugde zal ik sterven
In Jezus mijnen Heer;
De hemel zal 'k beërven.
Daar juichen tot Zijn eer.

Ik heb reeds doorgestreden
Kruis, lijden, angst en spot
En door Zijn heil'ge wonden,
Ben ik verzoend met God.

Als mijne krachten breken,
Mijn adem niet kan gaan,
Mijn mond niet meer kan spreken,
Neem dan mijn zuchten aan!

Als zinnen en gedachten
Vergaan gelijk een licht,
Dat door gebrek aan krachten
Voor zwarte duister zwicht ...

Laat mij dan zacht en stille
In U ter ruste gaan.
Wanneer zal naar Uw wille,
Voor mij die ure slaan?

Laat mij aan U verbonden
In onverwelkbare jeugd,
Dan deelen, vrij van zonden,
De reine hemelvreugd.

Daar voor des hemels trone
Zing ik U lof en prijs,
Als ik eens bij U wone
In 't schone Paradijs.

Nauwelijks was dit lied gezongen of het graf werd met kransen als overdekt.
Ds. HÜBER van Hüttlingen eindigde met gebed.

Barmhartig God en Vader!

Gelijk al het goede, dat wij genieten en reeds genoten hebben, een onverdiend geschenk is Uwer genade en barmhartigheid jegens ons, arme, ellendige menschenkinderen, zoo was ook deze onze waarde Herder en Leeraar dien Gij in Uwe eeuwige rust hebt opgenomen, een vrije gave van Uwe groote goedheid en innige ontferming over ons.

Wij loven en danken U voor al het goede, dat Gij ons door hem in zoo rijke mate gegeven hebt, voor de heilzame voorbeelden, voor de ernstige tucht der liefde en voor den goeden blijvenden troost, geput uit Uw Woord, Uwe waarheid, uit het Evangelie der ware volmaakte zaligheid. Wij waren zulk een gave niet waardig, welke Gij in hem, den getrouwen getuige der eeuwige waarheid, der gemeente hebt geschonken.

Zonder ons, en tegen ons, op vele wegen Uwer liefde en trouwe, hebt Gij dit goed ons doen vinden, en ook, toen wij het hadden gevonden, hebben wij het dikwijls gering geschat, alsof het iets was, dat men nooit meer verliezen kon. Vergeef ons, barmhartig God, zulk eene ontrouw, en daar Gij den trouwen Herder nu van ons hebt weggenomen, zoo ontferm U onzer en wijk niet van ons met Uwe genade, met Uw woord en met Uwen goeden Geest, opdat wij niet van U afwijken, maar in gedachtenis houden de verzuchtingen en gebeden, waarmede onze trouwe Leeraar om ons aller heil, om den bloei der gemeente, om het welzijn Uwer kerk in alle plaatsen, dag en nacht zoo dikwijls tot U gekomen is.

Leg, o Heere onze God, Uw almachtigen zegen in het goede zaad, dat deze Uw knecht door Uwe groote lankmoedigheid onder ons zoo vele jaren heeft mogen strooien, opdat nog vele zaadjes bij oud en jong ontkiemen en vrucht dragen, opdat nog menige vreemde tot U bekeerd en menig bekommerd en versaagd hart in nood en dood gesterkt, opgericht en getroost worde. Dat ook in de gemeente opgroei en blijve een geslacht, dat Uwen alleen grooten Naam van harte vreest, Uw heilig gebod in eere houdt en de goede belijdenis der heilzame leer versiert met een heiligen, oprechten wandel, bevestigend met daden en woorden, dat heiligheid het sieraad Uws huizes eeuwiglijk is.

Wees ons genadig en zegen ons, dat wij hierin de voetstappen van den getrouwen leeraar drukken, dat een ieder op zijne plaats, in zijn stand en beroep trouw Uw Naam en Uw Woord belijde onder een ongeloovig en verkeerd geslacht, houdende den smaad van Christus en Zijn naam voor grooteren rijkdom dan alle schatten en wijsheid der wereld en hare heerlijkheid, die toch is als het gras, als een bloem, die verwelkt, terwijl het Woord eeuwiglijk blijft.

Verleen ons, o Heere, dat wij alzoo door rampspoed en strijd heen in geloof en lijdzaamheid volharden, om welke onze waarde Leeraar zoo veel geleden en gestreden heeft, opdat wij onder hen gevonden worden, met wie de getrouwe knecht, dien Gij nu in Uwe heerlijkheid hebt opgenomen,

in Uwen grooten dag voor U treden en zeggen zal: „Heere, hier zijn zij, die Gij mij gegeven hebt.“ Amen.

Met het zingen van Ps. 89:1 werd deze plechtigheid gesloten.

XX. SLOTWOORD.

De gedachte aan de toekomst zijner gemeente had KOHLBRUGGE in de laatste jaren dikwijls bezig gehouden.

„Ik heb wel leerlingen,“ meende hij, „die voor haar prediken kunnen, maar niemand, die haar regeeren kan. – Communisme, stijfhoofdigheid en ijverzucht treft men hier te Elberfeld maar al te veel aan..... Geeft men hun het beste, dan zijn zij nog niet tevreden.“ (Zie s. v. p. de Heraut van 22 Mei 1881.)

Daarom heeft KOHLBRUGGE ook geen opvolger aangewezen, maar de ouderlingen hierin vrijgelaten. Bovendien, daar hij zich steeds door den H. Geest in zijne woorden en daden liet leiden, had hij hieromtrent geene bepaalde aanwijzing des Geestes ontvangen.

Had hij een opvolger aangewezen, niemand zou daartegen zijn stem verheven hebben.

„Wat hij zeide, gold in de gemeente. Zijne wijsheid toch was van boven afgebeden, uit de zwakheid der met God worstelende ziel kwam raad te voorschijn, dien hij mildelijk mededeelde. Velen hielden hem voor een profeet en daarom kon hij op de gehoorzaamheid der gemeente rekenen.”

„Zoo lang KOHLBRUGGE leefde met zijn ernst, wijsheid en heilig voorbeeld, was zijne gemeente in Duitschland eene nooit gekende verschijning: rijk aan geestesgaven. Doch haar bestaan en bloei hingen zoo goed als geheel van hem af.

Een zwakkere moest zijne hoop, liefde en gezondheid aan de gemeente wijden, doch om te ervaren, dat alles zijn tijd heeft” (Z.). De kracht echter, door KOHLBRUGGE van haar uitgaande, blijft niet slechts dezelfde, maar ontwikkelt zich van lieverlede meer en meer. Wij denken aan zijne leerredenen, aan zoovelen in verschillende landen, vooral in ons vaderland, daardoor gevoed en geëeld, aan die reeks van mannen, door hem gevormd.

Wij denken aan Prof. Joh. WICHELHAUS, den voornaamste onder hen. Ook wij betreuren zijn vroegtijdig sterven. Welk eene kostelijke ziel, sprak KOHLBRUGGE. Wichelhaus was het, die jeugdige mannen naar Elberfeld bracht, om hen door KOHLBRUGGE voor het predikambt te laten vormen. „Ik beschouw mij als een loods, die de groote zee opvaart en voel mij gelukkig, als ik een scheepken naar Elberfeld in de haven mag brengen”, zoo uitte hij zich eens. Menig scheepken heeft hij daarheen gebracht.

Hij zelf, hij was het eerste, dat derwaarts gebracht werd. Toen hij zijn studie-tijd aan de Hoogeschool te Berlijn voleindigd had (1840), had hij reeds kennis gemaakt met de preeken van KOHLBRUGGE, en daardoor met KOHLBRUGGE zelven. Licht en troost putte hij uit diens gemeenschap. Was hij voor zijn gezondheid te Scheveningen, dan keerde hij over Utrecht terug om eerst KOHLBRUGGE in zijne eenzaamheid te bezoeken. Het was vooral K.'s geschrift: „Rom. VII breedvoerig omschreven” (1839), welk geschrift in Holland den storm van beschuldigingen moest maar niet kon bezweren, dat de aanleiding was van dien geestelijken band.

Hoe gaarne zouden wij gebruik maken van deze gelegenheid om meer van dezen WICHELHAUS mede te deelen. Wij verwijzen de lezers echter naar een geschrift van Dr. A. ZAHN, getiteld: Acade-

mische Vorlesungen über Biblische Dogmatiek von JOHANNES WICHELHAUS, weiland Professor der Theologie in Halle a. S. Nebst Mittheilungen aus seinem Leben. Halle 1884.

Grooten invloed heeft KOHLBRUGGE op hem uitgeoefend. Als wij beweren, dat hij geheel in KOHLBRUGGE wilde opgaan, dan spreken wij niet te sterk. Er zijn naturen, welke zich aan een andere zoo verbinden, dat zij haren ganschen gedachteloop, elk harer woorden, ja, ook elke beweging van deze andere overnemen. Zulk eene natuur was WICHELHAUS. Klein was de kring zijner leerlingen, en aangevochten moest hij zijn stillen weg zich banen, en hoe kort was zijn verborgen leven!

„Men zou menen, dat zulk een klein beekje als de werkzaamheid van JOH. WICHELHAUS was, spoedig verdrogen moest.” Doch zij is van grooten invloed en beteekenis vooral door hare verbinding met die van KOHLBRUGGE. Wij behoeven slechts eenige namen te noemen van evangeliedienaren, door hen gevormd, of men bemerkt al aanstonds, dat er onder hen mannen van beteekenis waren en zijn. Velen, hier en elders dienaren der kerk van Christus, zijn in de school KOHLBRUGGE-WICHELHAUS gevormd. Wij noemen o. a.: Pastor KÜNTZLI te Elberfeld, Pastor LANGEN te Nordhorn en Pastor CUNO te Spanbeck.² In Zwitserland, waar de eerste leerlingen waren: Pastor JOHNER te Kerzerz, HÜBER te Böhningen, BULA (de schrijver van „Die Versöhnung” Basel 1874.) WOLFENSBERGER te Zollikon bij Zürich (gest. 1883), HERTER. In Boh.-Moravië: Pastor SEBESTA te Anspitz, SARA te Hronow, HROZNIJ te Lijsa, KALDA te Prosec – als ook Prof. BÖHL en HERM. VON TARDY (Oberkirchenrath) te Weenen. In Hongarij: Pastor KARL RAIZ te Györök. In Amerika (staat Jowa): de Presbyteriaansche Pastors STARK, Dubuque, Prof. MUNDHENKE, de ref. Pastor VRIESEN te Johnsonville, (Wisconsin).

(Een student was tijdens zijne ongesteldheid door Rw. STARK opgenomen en had dezen bij zijn sterven de „Wanderung durch die H. Schrift” van Dr. A. ZAHN nagelaten, en hem zoo tot WICHELHAUS geleid. Sedert dien tijd heeft Stark die leer onder de Presbyterianen verkondigd en ook Prof. MUNDHENKE daarvoor gewonnen).

In Schotland: Rev. LAURIE, Rev. OCTAVIUS WINSLOW D. D. e. a. In ons land: Lic. DILLOO, professor aan de Vrije Universiteit, die zich met dankbaarheid een leerling van WICHELHAUS noemt. (Prof. KUYPER roemt de exegeze van WICHELHAUS, en wil dezelfde waarheden zijn volk teruggeven. (ZAHN).

Bovendien nog eenige predikanten in onze Vaderlandsche kerk werkzaam en vele vrienden en vriendinnen.

Het ligt niet in ons plan de werkzaamheid van deze mannen na te gaan – wij wijzen slechts op hunne namen om te doen zien, dat de school van KOHLBRUGGE beteekenis heeft en hebben zal voor de Geref. kerken.

Die mannen leveren het bewijs, daar zij allen in de landskerken een standplaats zochten, dat zij, evenals hun leermeester, van elk sectarisme afkerig waren en zijn.

Daarom ook betreuren wij de verdenking, waaronder KOHLBRUGGE’S naam bij zeer velen ten onzent ligt.

Een boom toch, die zulke vruchten afwerpt, kan geen kwade boom zijn. Een school heeft KOHLBRUGGE niet willen stichten; hij werkte steeds door woord en wandel op zijne omgeving, en heeft zoo een kring van vrienden gevormd. Daarom passen wij met vrijmoedigheid op hem deze woorden toe: „Wel beschouwd komt alles hierop neder, dat men uit een zuiver beginsel de bedie-

---

² CUNO bekend door zijne geschiedenis der stad Siegen. Dillenburg 1872. Gedachtnissbuch Deutscher Fürsten und Fürstinnen ref. Bekenntnisses. Barmen 1882/83.

ning begeere, tot het rechte doel die aanvaarde, en het karakter vertoone eener christelijke persoonlijkheid die niet slechts iets, maar waarlijk iemand wil zijn.” „De Herder en Leeraar moet de physionomie doen aanschouwen van een man, in wien Christus leeft, en aanvankelijk een gestalte verkreeg.” Is het het gemoed dat welsprekend maakt, het wedergeboren gemoed zal het door den H. Geest zijn. „Het komt dus aan op een hart, vervuld met ware liefde tot den Heer, de gemeente en de Evangeliebediening. Alles hangt er van af of wij Christus liefhebben als onzen Heer, Zijne gemeente als onze werkkring, de Evangeliebediening als onze heilige levenstaak. Om met WERENFELS te spreken:

„Quisquis oves Christus vult pascere despice primum
Ipse ne sis veras illius inter oves.
Qui non ex ovibus, qui non de grege Christi,
Quidquid agat, pastor non erit ille bonus.”

„Onmogelijk de herdersstaf vrijmoedig te aanvaarden, met eere te voeren en eens dankbaar neder te leggen, zoo men niet zelf een schaap van den goeden Herder geworden is” (V. O. Pract. Theol.) Vrijmoedig aanvaardde hij de herdersstaf, met eere voerde hij dien en legde hem dankbaar neder aan de voeten van den Opperherder Jezus. Gij, zijne leerlingen, doet ook gij desgelijks!?

U, zijne vrienden, om uws meesters wille, reiken wij gaarne de broederhand.

Niet, om daarmede onze onverdeelde sympathie met zijn denken en streven te betuigen – die sympathie blijft vooralsnog betrekkelijk.

Veel minder om daarmede te kennen te geven dat wij hem als „den man Gods”, of „den profeet des Heeren” in den waren zin des woords vereeren „tegen zulk eene onschriftuurlijke schepsel-vergoding protesteert ons gereformeerd hart met alle kracht.” Een man Gods noemen wij hem gaarne in den zin nl. als waarin b. v. VAN LODESTEIN een JACOBUS KOELMAN noemde.

„Dat zijne vrienden en leerlingen in hem den man Gods, den profeet des Heeren begroeten, het bevreemdt ons niet. Hooren wij slechts wat Dr. KRUG zegt in zijne brochure: „Zur Steuer der Wahrheit.”

„Natuurlijk heeft Ds. KOHLBRUGGE op zijne gemeente het stempel zijner eigenaardige persoonlijkheid afgedrukt, hetwelk, zooals al het ondermaansche zijn licht en schaduw-zijde heeft.

Dit is echter zoo natuurlijk en tevens godsdienstig en zedelijk consequent toegegaan dat het voor onze beschouwing een hoogst interessante zaak wordt.

Reeds menigmaal is er sprake geweest van zijne uitstekende geestesgaven, waarmede God hem toegerust had. Had de Heere hem daardoor tot een voor 's Heeren bijzonder bestemd doelwit uitgekozen zoo moesten zich deze geestesgaven uiten ook onder alle omstandigheden tot een kenmerkende wijze of tot een wijze, die de maat van het gewone verre overschrijdt. Reeds zijn geheele persoonlijkheid en wilskracht waren in lijnrechte strijd tegen de sleur des dagelijkschen levens. Door grondige Bijbelstudie en daarmee gepaardgaande studie der reformatorische geschriften, door volledige vernedering voor God en diens Woord, door ernstig streven naar de meest volkomen persoonlijkheid van het heiligmakende leven uit en volgens diens oorsprong, benevens door een vertrouwelijke omgang met God, had hij langzamerhand zulk een hoog standpunt ten opzichte van zijn tijd met al diens kerkelijke gebreken en tekortkomingen ingenomen, dat hij daardoor zijns ondanks een reformatorische stelling innam.

Daar hem hier door God een vrijer werkkring werd aangewezen, moest hij er tevens een groote en zware taak inzien. Er was hier gebrek, om zoo te zeggen, aan een profetische autoriteit voor zijne

werkkring, waartoe God hem juist de noodige bekwaamheden had willen schenken. Hij behoefde deze eigenschappen slechts aan te wenden tot versterking zijner stelling en dit verzuimde hij ook niet.

Hiertoe behoorde een zoodanig verdiepen in Gods Woord (n. l. met hoofd en hart in deszelfs letter en geest), zulk een plastische voorstelling der langs dezen weg verkregen bevattings, dat de objectiviteit van het Woord van God met Zijne subjectiviteit samen smolten en in zekere mate *een geheel vormden*.

Beleven en bevatten en zooveel mogelijk vereenigen van beide tot een éénheid zijn bij hem als het ware één en hetzelfde geworden, en doordringen elkander op dezelfde wijze; zoo moest hem wel het grootste vertrouwen geschonken worden, ja zelfs zulk een mate van geloof, dat men zijne woorden als Gods woorden en uitspraken beschouwde. Ofschoon dit zijns ondanks geschiedde, zoo kon het hem in zijne werkzaamheden en op zijn standpunt niet anders dan welkom zijn. Want wat men in dit opzicht ook met zijn persoon op het oog mocht gehad hebben, dat heeft hij zelf eens vooral op de eer van God en op de bevordering van Diens Rijk overgebracht.

Hij heeft, weliswaar zijne persoonlijkheid, zoo godsdienstig zedelijk en minzaam gezellig, tot mogelijk hoogere werkzaamheid gevormd, doch haar tevens dienstbaar gemaakt tot een wegwijzer naar God en zich Dezen geheel en al ten offer gegeven. Hoe sterk zijn persoon daardoor op de voorgrond treedt, en hij menschen door geloof, liefde en dank aan zich weet te verbinden – hij wees deze huldebetoning steeds van de hand en bracht ze over op God, door Wien hij anderen in geloof, liefde en hoop, even zoo zalig wilde zien als hij zichzelf gevoelde. Merkt men ook al eenige donkere schaduwbeelden betreffende enkele leden van zijner gemeente, men mag dit alleen aan de menschelijke onvolkomenheid toeschrijven; in vergelijking tot het vele licht dat van hem en anderen afstraalt, is deze schaduw nauwelijks merkbaar. Hij werkt niet alleen in hen, hij werkt ook over hen heen, zichtbaar in den grooten zegen, zowel door zijn persoon als door zijne uitgesproken en gedrukte leerredenen.”

De reden moet dus volgens Dr. KRUG in de persoon en de gemeente van KOHLBRUGGE gezocht worden. Hij was juist de man voor Elberfeld, en Elberfeld de plaats voor hem.

Zelf een uitverkoren getuige van Christus, was zijne gemeente door verschillende godsdienstige invloeden een van God hem aangewezen arbeidsveld. Velen, her- en derwaarts geslingerd, zou hij IEeren zich vast te klemmen aan het Woord van God, als de Eenige rots.

„Waar men in Duitschland bijna geen preek kon hooren; die niet met den twijfel begint, daar hoorde men hier het geloof prediken, dat zich met eigen kracht betuigt.”

Op zijn portret wijst Kohlbrugge met zijn vinger op de H. Schrift en wil daarmee zeggen: „Er staat geschreven.” Er staat geschreven en wat er geschreven staat, is Gods Woord, is waarheid. Die overtuiging leefde in zijne ziel en werd in zijne woorden gevoeld.

Hebben wij er dus niets op tegen hem een man Gods te noemen, zoo schromen wij ook niet hem voor een man naar Gods hart te houden. „Hij was een voor God verbroken man, werkelijk een arm zondaar”.

Dat, wat hij overal verlangde, bezat hij zelf: een verbroken hart en een verbrijzelden geest. In hem was iets gebrokens, iets arms, iets hulpeloos, een door Gods majesteit wedergeboren geest. Dat scheen in den aanvang als zwakte en stoornis, doch dan zag men daarin de werking des Geestes in jaren lang lijden, steeds in nood en aanvechting, in veroordeling van en gericht over zichzelf.

God breekt zijn volk in tweeën, zij zijn hinkende en zwak en maken geen sierlijke figuur – doch in deze nederigheid en armoede, in dit verwelken en vergaan leeft de kracht der opstanding van Christus.

„Vele leeraars en theologen maken op ons den indruk, dat zij mannen zijn die hun tong vertrouwen” – daarvan was niets bij KOHLBRUGGE te bespeuren. Hij was steeds de ootmoedige, de hulpbehoevende man, zich geheel afhankelijk gevoelende van Christus en van het Woord des Evangeliums.

Belijden wij toch, zoo riep hij midden onder de feestvierende gemeente uit, dat wij doemwaardige menschen zijn, dan kunnen wij ons over 's Heeren genade verblijden.

Hoe geëerd en vereerd hij ook werd, hij was en gaf zich als mensch.

Juist door de inwoning des Geestes in hem, kwam het geheele menschzijn te voorschijn. Hij deed zich voor zooals hij was, zonder geveinsdheid.

Zijne liefde en phantasie misleidden hem wel eens, dan zag hij de dingen van de beste en schoonste zijde, als beloofden zij veel; of zijn smartgevoel drukte hem neder, dan scheen hem alles duister en zwaar toe.

In menige hoop en verwachting is hij teleurgesteld; op menschen heeft hij vertrouwd, die hem later alleen lieten.

Hij kende den mensch en dikwijls de menschen in 't geheel niet, die hij in het dagelijksche verkeer nu eens met te groot vertrouwen dan weder met de grootste omzichtigheid opnam.

Hij velde oordeelen, soms door een plotseling gevoel geleid, maar welke hij dan ook weder spoedig herriep; hij wilde nooit meer zijn dan een mensch, een niets, opdat God alles zij – doch wij erkenden in zijn geheelen levensweg de leiding Gods, die met Almachtige hand zich dit werktuig toebereidde, het bewaarde en sterkte en vele, vele zielen daardoor tot het leven verzameld heeft.

Bekend en onbekend is hij door de wereld gegaan, een verleider en ketter en toch waarachtig, door God zelf bewaard, zoodat slechts *zij* hem vonden, die hem vinden zouden, de anderen zouden spoedig hunne vleugels in zijne nabijheid verbranden, hem geheel verwerpen, al ware hij niets, met het woord: „hoe heet hij toch?” – doch hij blijft een man Gods vol wijsheid, genade en heiligen geest, en ik dank God dat Hij mijne schreden tot hem gewend en mijn aardsche leven geheel aan zijne gemeenschap en liefde verbonden heeft.”

Met dit getuigenis van Dr. ZAHN besluiten wij:

Hoe geheel anders toch dan velen spreekt en getuigt deze geleerde christen van KOHLBRUGGE.

Beschamend zijn deze woorden voor zoo menig prediker des Evangeliums hier te lande, die, hoe hoog hij de vlag van gereformeerd-zijn ook in top moge hijschen, KOHLBRUGGE gering acht, verwerpt en verguist, enkel en alleen omdat hij bij geruchte iets ten nadeele van dezen getuige van Christus gehoord heeft. Ook door mannen als KOHLBRUGGE, al maakt hij zich nu en dan eens schuldig aan ietwatforsch overbuigen naar een enkelen kant der waarheid, worden de muren van het Godsgebouw opgetrokken. En dat worden zij niet, al wil men zich, gelijk zoo dikwijls gebeurt, met de schoonste naam ook sieren; maar opgetrokken worden zij eerst dan, als men, gelijk KOHLBRUGGE, het woord van Joh. den Doper verstaat en in toepassing weet te brengen, hierin onderwezen wordende in de school van onzen Heiland en Verlosser, nl. „Hij moet wassen en ik minder worden.” Dan arbeidt men niet vruchteloos dan deren verdenking en argwaan niet, en mocht men steeds bijna vergeten en op het onaanzienlijkste plekje van den grooten wijngaard Gods zijn beste levensdagen doorbrengen, het zal in de eeuwigheid blijken niet slechts wat waarachtig leven uit God was,

niet slechts wie werkelijk dienstknechten van Christus waren maar, ook door *wien* en *waar* het meest enkel en alleen voor de eere Gods en de verheerlijking van Diens Naam gebeden, geleden en gestreden is.

BIJVOEGSEL I.

HERMANN FRIEDRICH KOHLBRUGGE was den 15^{den} Aug. 1803 te Amsterdam geboren. Hij kwam zoo zwak ter wereld, dat zijn ouders voor zijn behoud vreesden.

Zijn vader, uit de nabijheid van Osnabrück op jeugdige leeftijd naar Holland vertrokken, om zich daar aan den handel te wijden, was een ernstig en nauwgezet man, zeer fijn gevoelend, met vele talenten toegerust, en ondernemend van geest. Zijn moeder was van eene Noord-Hollandsche familie.

Op vierjarigen leeftijd nam zijn grootmoeder, eene stille, godvruchtige vrouw, hem mede naar Edam, om zich eenigen tijd met de zorg voor zijne opvoeding te belasten. Hier ontving zijn geest dat voedsel hetwelk zijn leven een besliste richting gaf. In haar woonkamer stond een groote haardsteê, met bont-beschilderde tegels, waarop de voornaamste bijbelsche geschiedenissen stonden afgebeeld, en urenlang kon de knaap in zijn stoeltje naar deze taferelen zitten kijken, welke de grootmoeder hem dan verklaarde. Met zijn groot phantastisch- en waarnemingsvermogen nam hij dat, wat hij zag en hoorde, in zich op en gaf het nieuwe vormen. Doch ook zijn verstand ontwikkelde zich vroegtijdig.

Sedert hij lezen kon las hij bij voorkeur den Bijbel, vooral de boeken van MOZES, ook ROBINSON CRUSOË.

Rampspoed en lijden troffen hem al vroeg, maar ook ervaringen der goedheid en hulpe Gods vielen hem in zijn jeugd ten deel. Zijn sterk ontwikkeld innerlijk leven werkte steeds nadelig op de gezondheid. Bijna twee jaren lang werd hij met blind worden bedreigd; dikwijls moest hij dagen, zelfs weken lang in een donkere kamer doorbrengen en in den huiselijken kring nog al iets onaangenaams ondervinden. De regelmatig terugkerende bezoeken bij zijn grootmoeder waren en bleven zijn lieflijke herinneringen. Doch God, die de verlatenen troost, ontfermde zich wonderbaar over hem. Terwijl zijne lichamelijke oogen gesloten waren, opende God hem te meer de oogen der ziel.

Daarbij was hij, gelijk de Hersteld-Lutherschen zijn, hoewel nog een knaap, een warme Oranjer. Onuitwischaar was op hem de indruk der omwenteling, welke in Nov. 1813 plaats vond, waardoor het verjaagde huis van Oranje teruggebracht, en op den troon der Nederlanden verheven werd. Waren de eerste indrukken van zijn grootmoeder beslissend voor zijn innerlijk leven, deze omwenteling werd van groote beteekenis voor zijn streven en begeren. Hij besloot vroegtijdig zijn vaderland door woord en daad te helpen, en is levenslang een warm vriend van dat vaderland gebleven.

.....
.....

De preek over Rom. 7: 14 (zie blz 39).

„Deze preek was in 't Hollandsch vertaald en maakte veel sensatie. Dat wij der wet gedood zijn, dat de wet voor den geloovige gelijk een gestorven man is te achten – men wilde het niet verstaan, en KOHLBRUGGE werd hierover heftig bestreden. Bijna dagelijks was hij hierover in een warme strijd met vroegere vrienden en bekenden.

Zijne tijdgenooten waren vergeten, welke gevolgen de rechtvaardiging uit het geloof voor den christelijken wandel heeft. De besten stonden met beide voeten in het Reveil, dat geen reine vrucht der bijbelsche hervormde leer was, maar een nieuw gewas tierend op den omgevallen boom dezer leer.

De eenvoudigen in de gemeente, die om de waarheid nog iets gaven, hielden zich daarentegen aan zekere oude schrijvers, vooral aan BRAKEL, en verklaarden deze overeenkomstig de H. Schrift en de Catechismus.

Theologen, die zich zulke gewichtige vragen stelden, waren er niet.

DA COSTA, een leek, was het, die in een privaat schrijven op de preek over Rom. 7:14, van Elberfeld hem gezonden, een antwoord liet volgen, waarin onder zeer vriendschappelijken vorm, bedenkingen geopperd werden.

KOHLBRUGGE antwoordde hem breedvoerig, maar niet verbitterd, maar als iemand, die om het heil van zijn vriend bezorgd is.

DA COSTA hield, tegen KOHLBRUGGE'S verlangen, den brief voor zich, en de beschuldigingen, in plaats van wederlegd te worden, kregen grootere uitgebreidheid.

Anderen opnieuw vreesden, dat KOHLBRUGGE'S preek de dwaling van velen zou bestendigen, naar welke de geloovigen doorgaans lijdelijk zijn en blijven zullen (het lijdelijke Christendom).

Ook LAATSMAN trok zich schroomvallig terug. Was diens pastorie te Rheden voor KOHLBRUGGE tot nu toe toegankelijk geweest, voortaan was zij voor hem gestoten. Zelfs een Laatsman dus kwam de uitlegging van die tekst te gewaagd voor.

Eenzoo den toenmalige hoofden der scheiding, die, terwijl KOHLBRUGGE te Elberfeld vertoefde, de reserve hadden verlaten, en het volk tot scheiding opriepen. Deze jonge personen beschuldigden KOHLBRUGGE openlijk van Antinomisme³, en bekommerden zich weinig om de onderwijzing en wederlegging van de zijde van den belasterden KOHLBRUGGE. Men raadpleegde hem niet, of, als men het deed, zoo verwierp men toch zijn raad als die van een onbevoegde.

Zoo werd dan deze preek tot een teeken, dat weersproken werd. Ook zij verlieten hem, die zich tot hiertoe nog zijne broeders noemden, en hij werd voor allen een ongeschikt vermaner, voor sommigen slechts, na hete strijd, een wegwijzer ten leven."

(Levensschets van K. door B.)

BIJVOEGSEL II.

De meer vrijzinnige richting, die vooral op de Duitsche hoogeschoolen onder de godgeleerden de heerschende werd, oefende, in overeenstemming met de denkwijze der 18de eeuw, niet geringen invloed uit onder het Luthersche predikaanten.

Voor de jongeren hielden tot het Rationalisme over en waren niet vrij te pleiten van zekere, in dien tijd niet ongewone, handigheid om liberale begrippen onder orthodoxe bewoordingen binnen te smokkelen. Dit wekte wantrouwen en misnoegen bij die gemeenteleden, welke aan hun kerkgeloof gehecht waren.

---

3 In 1833 verscheen van mij eene leerrede over Rom. 7:14. Zij, die spoedig daarop de afscheiding invoerden, verwierpen die leerrede en beschuldigden mij van Antinomisme of wetbestrijding. Dat noemde ik en dat noem ik nog onschuldig bloed vergieten, iemand te beschuldigen van die ketterij van alle ketterijen, waarvan mijne ziel een afschuw heeft. Zij verwierpen in mijn persoon het getuigenis, waarin de redding van kerk en land lag. Tegen al mijn waarschuwen aan, werd de afscheiding begonnen en doorgezet. Honderden, die zich afscheidden, vraagden eerst bij mij aan, ik zou hun in de naam des Heeren zeggen, wat hier de rechte weg was, 't welk zij dan aanhoorden; weder en weder komende, zeiden zij eindelijk, zij hadden er geen licht in, en scheidten zich intusschen spoedig daarop af. Zij, die de kerk waren, gingen kerkjes stichten, lieten zich door deels onbekeerde jongens drijven om naar vleesch te kunnen wandelen en verwierpen in mij den van God gezonden en door veel lijden toebereide getuige, die weder met de leer kwam, welke God op het hoogst verhoogt en den mensch op het diepst verootmoedigt. Die ik liefhad, keerden mij den rug toe en de vijanden hadden hun wil. (Brief van K. aan zijn vriend L. 20 Jan. 1863).

Eenigen hunner leverden in 1786 eene acte van beschuldiging in, waarin ze sommige leeraars o. a. verweten „dat zij zich bijna heesch schreeuwden om de *deugd* aan te bevelen, terwijl zij hare zuivere bronwel: *het geloof*, toestopten,” enz.

De predikanten antwoordden: dat zij in dit stuk „niets anders vonden dan de zichtbaarste bewijzen van onkunde en kwaadwilligheid.”

Dat een twist, op die wijze begonnen, niet zeer vatbaar was om in der minne te worden bijgelegd, laat zich denken. Het eindigde dan ook daarmede dat, toen in 1791 het consistorie weigerde, in plaats van een overleden orthodoxen predikant, een van diezelfde richting te beroepen, een groot deel der gemeente, benevens een der predikanten, Ds. HAMELAU zich afscheidde en eene „Hersteld Luthersche Gemeente” oprichtte.

De stedelijke regeering was toen blijkbaar anders gezind dan in 1685; want zij gaf onmiddellijk het gevraagde verlof tot godsdienstoefening aan de zich afscheidenden, verleende hun het gebruik van de Gasthuiskerk op de Oude Turfmarkt en van de nieuwe Walenkerk (toen op de hoek van 't Molenpad) en verkocht hun het Dolhuis op de Kloveniersburgwal met eenige aangrenzende percelen, om daar hunne eigene kerk te bouwen.

Staatkundige redenen waren aan die welwillendheid van 't stadsbestuur niet vreemd, daar men toen in het tijdperk der Orangistische reactie tusschen 1787 en 1795 verkeerde en de meeste Hersteld-Lutherschen als warme Oranjeklanten bekend stonden, terwijl vele leden van het Luthersche Consistorie zich ijverige „Patriotten” hadden getoond.

De „Herstelden” brachten met verwonderenswaardige offervaardigheid in korte tijd groote kapitalen bijeen, om uit de rente een drietal (later een viertal) predikanten te onderhouden en besteedden bovendien circa f 120,000 aan hunne kerk, die 20 Aug. 1793 werd ingewijd.

Hoewel het onderling gehaspel, dat aan nieuw opgerichte gemeenten eigen schijnt, in de eerste jaren niet ontbrak, bleef het genootschap in stand, verbond zich met de Luthersche gemeenten van eenige andere steden tot een Hersteld-Luthersch Kerkgenootschap en mag zich tot op dit oogenblik in gewenschten bloei verheugen.....

Pogingen tot hereeniging zijn wel in 't werk gesteld: maar terecht heeft men geoordeeld, dat, wanneer in hetzelfde kerkgenootschap de één ernstig en met nadruk, dát als hoofdzaak voordraagt en verdedigt, wat een ander ontkent of met onverschilligheid, ja, zelfs met minachting, behandelt, slechts „de kiem van nieuwe verdeeldheden en nieuwe scheuring” wordt gelegd.

Maar wel heeft de tijd de verbittering van het einde der vorige eeuw doen plaats maken voor wederzijdsche achting en waardering, en nu de verschillende richtingen, die historisch door elk der beide kerkgenootschappen worden vertegenwoordigd (en die waarlijk in onzen tijd nog niet uitgestorven zijn), door geen onwillig gedragen boei aan tegenovergestelde richting geketend, zich vrij kunnen ontwikkelen, kan men veilig, wat wenschelijkheid, noodzakelijkheid en mogelijkheid betreft, eene hereeniging der beide Luthersche gemeenten op dezelfde lijn stellen, als die van Nederland en België.

Groot voordeel hebben daarentegen de beide genootschappen getrokken uit de in de laatste jaren tot stand gekomen organisatie, waardoor èn predikanten èn leeken zonder vele formaliteiten kunnen overgaan tot, en zich aansluiten bij die gemeente, met welke zij in godsdienstige meening overeenstemmen.

Tengevolge der over en weder-beroepbaarheid heeft de Amsterdamsche H. L. Gemeente niet minder dan 3 van harer 4 tegenwoordige predikanten gerecruteerd uit leeraars van buiten-gemeen-

ten, die door geboorte tot het andere Luthersche kerkgenootschap behoorden, maar de gevoelens der „Herstelden” waren toegedaan; en omgekeerd zijn de kansels van Den Haag en Arnhem, van Leiden en Delft, van Leeuwarden en Deventer met jongelieden uit de Amsterdamsche H. gemeente bezet, omdat men in die gemeenten, hoewel tot het kerkverband der „Evang. Lutherschen” behorende, rechtzinnige predikanten verlangde. (Zie Gids, Januari 1884).